

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE
STUDIA TERRITORIALIA

XIV

2014

Číslo 1–2

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

STUDIA

TERRITORIALIA

XIV
2014
1-2

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM
2014

Redakční rada

Předseda: PhDr. Jan Šír, Ph.D.

Výkonná redakce: PhDr. Lucie Filipová, Ph.D.

Interní členové/redakční kruh: PhDr. Jan Bečka, Ph.D., doc. PhDr. Miloš Calda, PhDr. Ota Konrád, Ph.D., PhDr. Ondřej Matějka, PhDr. Tomáš Nigrin, Ph.D., prof. PhDr. Lenka Rovná, CSc., doc. PhDr. Luboš Švec, CSc., doc. PhDr. Jiří Vykoukal, CSc.

Externí členové: Prof. Marek Bankowicz (Uniwersytet Jagielloński), Prof. Dr. Christoph Boyer (Universität Salzburg), Prof. Crister Garrett (Universität Leipzig), prof. PhDr. Jiří Kocian, CSc. (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR), prof. PhDr. Jan Křen, DrSc. (emeritní profesor moderních dějin), doc. PhDr. Ilja Lemeškin, Ph.D. (FF UK), Prof. Iain McLean (Nuffield College, Oxford University), Prof. Dr. Marek Nekula (Universität Regensburg), Prof. Dietmar Neutatz (Albert-Ludwigs-Universität Freiburg), Prof. Alan Butt Phillip (Bath University), Prof. James F. Pontuso (Hampden-Sydney College), Prof. Jacques Rupnik (Science Po, Paris), doc. PhDr. Petr Svobodný, Ph.D. (Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv Univerzity Karlovy), PhDr. Oldřich Tůma, Ph.D. (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR), Prof. Dr. Wolfgang Wessels (Universität zu Köln)

Elektronická verze: <http://stuter.fsv.cuni.cz>

© Univerzita Karlova v Praze, 2014

ISSN 1213-4449 (Print)

ISSN 2336-3231 (Online)

OBSAH

Editorial	7
Studie	9
Počátky sovětské politiky vůči Afghánistánu v období let 1917 až 1919	11
PETR NOVÁK	
Šed' Putinovy historické politiky	49
KAREL SVOBODA	
Zahraniční a bezpečnostní politika Vladimira Putina v letech 2000–2008 na pozadí bezpečnostní kultury Ruské federace	69
LUKÁŠ TICHÝ	
Recenze	109
O autorech	123
Pokyny pro autory	125

EDITORIAL

Vážení čtenáři,

dostává se Vám do rukou první monotematické dvojčíslo časopisu *Acta Universitatis Carolinae – Studia Territoria* za rok 2014.

Předložený svazek nabízí, vedle jiného, tři originální studie věnované vybraným méně známým, leč o to významnějším kapitolám z moderních dějin a aktuálního dění v Rusku za vlády V. I. Lenina resp. V. V. Putina.

Svazek otevírá sonda do historie vzájemných vztahů Sovětského Ruska a Afghánistánu po bolševickém převratu v roce 1917. Text Petra Nováka, opírající se o vytěžení ruských archivních pramenů a dokumentárních edic, nás tímto zavádí do období doznívajících Velké hry mezi Britským impériem a Ruskou říší o podmanění střední Asie, kde na Afghánistán připadala role nárazníkového pásma mezi oběma koloniálními velmocemi. Článek sleduje evoluci politiky ruských bolševiků vůči afghánskému emírovi, vedoucí v roce 1919 až k plnohodnotnému navázání diplomatických styků. Ukazuje, nakolik původně snad i defenzivní akce, motivovaná snahou o zajištění bezpečnosti jižních hranic, plynule degradovala v nástroj ofenzivního expanzionismu s cílem podkopat pozice Velké Británie v regionu, penetrovat komunistickou ideologií oblasti táhnoucí se dále na jih a zažehnout plamen proletářské revoluce až u břehů Indického oceánu.

Následující dvě studie nás již přenášejí do postsovětského období. Příspěvek Karla Svobody se zabývá historickou politikou Kremlu za vlády Vladimira Putina. Aktuální – i ve světle poslední ruské agrese proti Ukrajině – studie zkoumá manipulaci historickým vědomím a její funkci v kontextu budování novodobé státní ideologie. Jedno z čelních míst – vedle kultu osobnosti Vladimira Putina – zaujímá v této souvislosti svérázně pojmávaný odkaz vítězství Sovětského svazu v boji proti fašismu. Bezpečnostní kulturu Kremlu, jakož i zdroje, z nichž současná ruská zahraniční a bezpečnostní politika vychází, na základě vyhodnocení

nejdůležitějších koncepčních a doktrinárních dokumentů z období let 2000 až 2008 přibližuje pak přehledová stať Lukáše Tichého.

Věříme, že shledáte četbu předloženého svazku přínosnou a inspirativní a čas jí strávený smysluplně vynaloženým.

Za redakční radu
Jan Šír

STUDIE

POČÁTKY SOVĚTSKÉ POLITIKY VŮČI AFGHÁNISTÁNU V OBDOBÍ LET 1917 AŽ 1919

PETR NOVÁK

Abstract

The Beginnings of a Soviet Policy towards Afghanistan, 1917–1919

By the 1880s Afghanistan had definitely fallen under a British influence, and it subsequently served as a buffer zone between the British and Russian empires. However, the Bolshevik Revolution of 1917 shattered the reality of Afghanistan being effectively closed for Russia, and it opened prospects for the new Soviet government to establish direct ties with the Afghans. This study explores the beginnings of a Soviet policy towards Afghanistan between 1917 and 1919. It concludes by arguing that while this Soviet policy might have been initially driven by defense and security concerns, offensive intentions soon prevailed, with the Soviets striving to weaken the positions of Britain, their main rival in the region, and to spread the Bolshevik Revolution further across Asia.

Keywords: Afghanistan, Soviet Russia, Great Britain, Central Asia, Bolshevik Revolution

Afghánistán představoval odedávna důležitou oblast, jíž procházela obchodní trasa mezi Indií a střední Asií. Z toho důvodu se země v první polovině 19. století stala objektem velmocenského zájmu a následně i střetů. Z jihu byla ohrožována britskou expanzí z Indie, ze severu ruským postupem do střední Asie. Pro obě velmoci, Rusko i Velkou Británii, tvořila potenciální nástupiště k dalším výbojům. S ohledem na toho času nepřiliš dobré vztahy mezi Ruskem a Velkou Británií však Afghánistán zároveň představoval předpolí, jakousi první linii obrany vlastních držav před expanzí konkurenční velmoci. Ovládnutí země proto mělo pro obě velmoci strategický význam.

Jak ukázala první a druhá britsko-afghánská válka v období let 1838 až 1842 respektive 1878 až 1880, přímé ovládnutí Afghánistánu bylo příliš náročným podnikem i pro tak bohatou a silnou mocnost, jakou byla Velká Británie. Velká

Británie se proto byla nucena spokojit s nepřímou kontrolou, když na základě ujednání s afghánským emírem získala kontrolu nad zahraniční politikou země výměnou za zachování její vnitřní samostatnosti. Rusko za těchto okolností neprojevovalo o bezprostřední ovládnutí Afghánistánu významnější zájem (zvláště v situaci, kdy každý takový pokus musel nutně vyústit v ozbrojený střet s Velkou Británií) a výměnou za odstoupení oblasti Kušky a oázy Pandždeh v roce 1885 nastalou situaci uznalo.

Afghánistán se tak ocitl v britské zájmové sféře, v jejímž rámci setrval až do třetí britsko-afghánské války v roce 1919. Ačkoliv Velká Británie do vnitřního vývoje země přímo nezasahovala, byla země do značné míry vydána Britům na milost. Na rozdíl od sousední Persie Afghánistán zcela postrádal možnost využívat pro zajištění svých zájmů politiky manévrování mezi oběma konkurujícími si velmocemi. Britsko-ruské rozpory ohledně Afghánistánu totiž od dosažení kompromisu v roce 1885 postupně slábly, až byly zcela odstraněny britsko-ruskou smlouvou z roku 1907. Afghánistán na jejím základě nadále zůstal součástí britské zájmové sféry, s tím že jeho územní celistvost nesměla být porušena.

Výše popsané uspořádání pak přetrvávalo až do roku 1917, kdy v Rusku trhla oponou Říjnová revoluce. Nová sovětská vláda ve vztahu k Blízkému východu záhy přistoupila k politice zacílené mj. na podvrácení tamního britského vlivu. Důsledkem byl konec britsko-ruské spolupráce a obnova tradiční britsko-ruské rivality.

Téma počátků sovětské politiky vůči Afghánistánu v letech 1917 až 1919 představuje málo známou součást úvodní etapy dějin sovětské zahraniční politiky. Poznání zmíněné problematiky nicméně může napomoci porozumění tomu, jakým způsobem se sovětská politika vůči zemím Blízkého východu v obecné rovině utvářela, a ipso facto také celkovému pochopení sovětské zahraniční politiky v prvních letech po Říjnové revoluci. Bez náležitého zhodnocení sovětské politiky vůči Afghánistánu v uvedeném období totiž není možno plně pochopit ani problémy spojené s nastolováním sovětské moci ve střední Asii, sovětský postoj vůči Indii a tamnímu národně osvobozeneckému hnutí, o problematice sovětsko-britských vztahů ani nemluvě. Cílem této stati je proto blíže osvětlit tuto málo známou součást sovětské zahraniční politiky, zejména ukázat, jakým způsobem se sovětská politika vůči Afghánistánu utvářela a o co usilovala, a zhodnotit, jaké byly její hlavní výsledky. V rámci toho bude zkoumána především otázka navázání diplomatických styků, v menší míře pak mj. otázka způsobu komunikace respektive pronikání a pohybu na území, které do té doby bylo pro Rusko *de iure* i *de facto* terra incognita. Jen bezprostředně nutná pozornost bude naproti tomu věnována afghánské zahraniční politice jako celku, jakož i politice Velká Británie ve vztahu

k Afghánistánu. Zcela stranou pak zůstane otázka rusko-afghánských hospodářských vztahů.

Základní vydané prameny k tématu obsahuje první a druhý díl edice sovětských diplomatických materiálů *Dokumenty vnešnej politiki SSSR*.¹ Pro doplnění byly využity rovněž některé další pramenné edice. V první řadě sem patří polozaopomenutá edice korespondence Sekretariátu ÚV KSR(b).² Každý svazek této edice sestává ze tří oddílů: korespondence Sekretariátu ÚV KSR(b) s místními stranickými organizacemi (obsahující také výběr z cirkulárních depeší); korespondence místních stranických organizací se Sekretariátem ÚV KSR(b); a korespondence stranických organizací v Rudé armádě se Sekretariátem ÚV KSR(b). Některé aspekty sovětské politiky vůči zemím Blízkého východu osvětluje také edice dokumentů L. D. Trockého *The Trotsky Papers*, která obsahuje především (ale nikoliv výlučně) jeho korespondenci z období let občanské války.³ K dokreslení některých dílčích otázek pak byly využity dvě edice britských pramenů – edice zpráv a hlášení britské tajné služby týkající se Afghánistánu, připravená A. L. P. Burdettem,⁴ a dále edice interních tisků britského ministerstva zahraničních věcí *British Documents on Foreign Affairs: Report and Papers from the Foreign Office Confidential Print*.⁵

Omezený rámec studie neumožnil oprít se plně o studium archivních ruských pramenů. Ty jsou uloženy zejména v Archivu zahraniční politiky Ministerstva zahraničních věcí Ruské federace v Moskvě a v Ruském státním archivu sociálně-politických dějin. I z toho důvodu si práce neklade nárok na úplné vyčerpání dané problematiky.

Pokud jde o literaturu, základní zpracování sovětské zahraniční politiky vůči Afghánistánu ve sledovaném období tvoří práce Sergeje B. Panina *Sovetskaja Rossija i Afganistan. 1919–1929*, zkoumající vztahy mezi oběma státy komplexním

¹ Igor Nikolajevič Zemskov et al., eds., *Dokumenty vnešnej politiki SSSR. Tom I* (Moskva: Gospolitizdat, 1957), respektive G. K. Dejev et al., eds., *Dokumenty vnešnej politiki SSSR. Tom II* (Moskva: Gospolitizdat, 1958).

² V. V. Anikejev, A. I. Bulatov a L. I. Jastrebova, eds., *Perepiska Sekretariata CK RKP(b) s mestnymi partijnymi organizacijami (Nojabr'–dekabr' 1918 gg.)*. *Sbornik dokumentov* (Moskva: Izdatel'stvo političeskoj literatury, 1970), respektive V. V. Anikejev, A. I. Bulatov a L. I. Jastrebova, eds., *Perepiska Sekretariata CK RKP(b) s mestnymi partijnymi organizacijami (Janvar'–mart 1919 gg.)*. *Sbornik dokumentov* (Moskva: Izdatel'stvo političeskoj literatury, 1971).

³ Jan Marinus Meijer, ed., *The Trotsky Papers 1917–1922. Vol. I* (London – Den Haag – Paris: Mouton, 1964).

⁴ A. L. P. Burdett, ed., *Afghanistan Strategic Intelligence. British Records 1919–1970. Vol. I* (London: Archive Editions, 2002).

⁵ D. Cameron Watt, ed., *British Documents on Foreign Affairs: Report and Papers from the Foreign Office Confidential Print. Part II, Series A, Volume 2* (University Publications of America, 1984).

způsobem z řady hledisek.⁶ Sovětskému pronikání do Afghánistánu v delším časovém horizontu, zahrnujícím období od roku 1917 až do let druhé světové války včetně, se věnuje kniha s poněkud zavádějícím názvem *Afganskaja vojna Stalina. Bor'ba za Central'nuju Aziju*, jejímž autorem je ruský historik Jurij N. Tichonov.⁷ Obě práce již plně těží z otevření sovětských archivů v 90. letech. Užitečný přehled afghánských dějin 20. století představuje poměrně nová přehledová práce Viktora Grigorjeviče Korguna *Istorija Afganistana. XX vek*,⁸ věnující nemalou pozornost i problematice sovětsko-afghánských vztahů. Sovětskou politikou vůči Afghánistánu v širším kontextu sovětské politiky ve střední a jihozápadní Asii se zabývá práce autorského kolektivu vedeného Dmitrijem Aleksejevičem Makejevem *Central'naja Azija i Južno-Kaspijskij region v vostočnoj politike Sovetskoy Rossii (1917–1922 gg.)*.⁹

Ze starších prací zabývajících sovětskou politikou vůči Afghánistánu je třeba na prvním místě jmenovat práce Alexandra Naumoviče Chejfece,¹⁰ Leonida Borisoviče Teplinského¹¹ a Vadima Alexandroviče Romodina.¹² Přehledné zpracování dějin afghánské zahraniční politiky ve sledovaném období pak zastupují práce americko-rakouského historika Ludwiga W. Adamce,¹³ jakkoliv ve vztahu k samotné politice sovětského Ruska přinášejí relativně málo.

První kroky sovětské vlády ve vztahu k Afghánistánu

Nová sovětská vláda se poprvé dotkla problematiky vztahu k muslimským národům Blízkého východu a střední Asie v Provolání předsedy Rady lidových komisařů V. I. Lenina a lidového komisaře pro národnosti J. V. Stalina ke všem

⁶ Sergej B. Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan. 1919–1929* (Moskva – Irkutsk: Izdatel'stvo Irkutsko-go gosudarstvenogo pedagogičeskogo instituta, 1998).

⁷ Jurij N. Tichonov, *Afganskaja vojna Stalina. Bor'ba za Central'nuju Aziju* (Moskva: Jauza, 2008).

⁸ Viktor Grigor'jevič Korgun, *Istorija Afganistana. XX vek* (Moskva, IV RAN – Kraft+, 2004).

⁹ Dmitrij Aleksejevič Makejev et al., *Central'naja Azija i Južno-Kaspijskij region v vostočnoj politike Sovetskoy Rossii (1917–1922 gg.)* (Vladimir: Vladimirkij Gosudarstvennyj Pedagogičeskij Universitet, 2004).

¹⁰ Aleksandr Naumovič Chejfec, *Sovetskaja Rossija i sopredel'nyje strany Vostoka v gody graždanskoj vojny (1918–1920)* (Moskva: Nauka, 1964).

¹¹ Leonid Borisovič Teplinskij, *50 let sovětsko-afganskich otnošenij. 1919–1969* (Moskva: Nauka, 1971); Leonid Borisovič Teplinskij, *SSSR i Afganistan. 1919–1981* (Moskva: Nauka, 1982); Leonid Borisovič Teplinskij, *Istorija sovětsko-afganskich otnošenij* (Moskva: Mysl', 1988).

¹² Vadim Aleksandrovič Romodin, *Očerki po istorii i istorii kultury Afganistana. Seredina XIX – pervaja tret' XX v.* (Moskva: Nauka, 1983).

¹³ Ludwig Warran Adamec, *Afghanistan. 1900–1923. A Diplomatic History* (Berkeley – Los Angeles: University of California Press, 1967), respektive Ludwig Warran Adamec, *Afghanistan's Foreign Affairs to the Mid-Twentieth Century* (Tucson: The University of Arizona Press, 1974).

pracujícím muslimům Ruska i Východu z 20. listopadu 1917 (3. prosince 1917).¹⁴ V dokumentu byla vyjádřena ochota nového ruského režimu pomoci získat těmto národům svobodu tváří v tvář „loupežníkům“, tj. evropským velmocím, jakož i výzva ke společnému boji proti nim. Národy Východu měly získat právo na svobodné sebeurčení. Dokument se věnoval i několika konkrétnějším problémům (např. otázce Cařihradu či dohodě o sférách vlivu v Persii), problematika Afghánistánu v něm však nijak blíže zmíněna nebyla. I přesto v Afghánistánu, kam se dostalo počátkem roku 1918 prostřednictvím indických politických emigrantů, vzbudilo provolání velice příznivý dojem.¹⁵

Sovětská vláda od samého počátku považovala Afghánistán za plně nezávislý a suverénní stát.¹⁶ Tento sovětský postoj se promítal i do mírových rozhovorů v Brestu-Litevsku, které probíhaly od prosince 1917 do března 1918, kde byla otázka sovětského vztahu k Afghánistánu poprvé oficiálně, byť pouze na okraj, zmíněna. Výsledná mírová smlouva mezi Ruskem a státy Ústředních mocností z 3. března 1918 totiž hovořila ve svém článku 7 o Afghánistánu jako o svobodném a nezávislém státě: „Vycházejíce z faktu, že Persie a Afghánistán se ukazují svobodnými a nezávislými státy, smluvní strany se zavazují uznávat politickou a ekonomickou nezávislost a teritoriální nedotknutelnost Persie a Afghánistánu.“¹⁷

Ustanovení citovaného článku bylo v dané situaci zcela logické a plně vyhovovalo zájmům obou smluvních stran, tj. jak výše načrtnuté sovětské politice, tak i německým snahám získat podporu Afghánistánu (a Persie) v boji proti Velké Británii. Bylo to také poprvé od doby druhé britsko-afghánské války let 1878 až 1880,¹⁸ kdy nějaký mezinárodní dokument pohlížel na Afghánistán jako na nezávislý a suverénní stát.¹⁹ Z toho důvodu se brest-litevské mírové smlouvě dostalo velké pozornosti i v samotném Afghánistánu. Již v červnu 1918 bylo její plné znění otištěno na stránkách oficiálního listu *Sirádž al-achbár-e afghánija* (Svítilna afghánských zpráv).²⁰ List při této příležitosti zhodnotil i pozici nové sovětské vlády: „Veškerá politika, jež byla charakteristická pro období ruského carismu, se od

¹⁴ Zemskov et al., eds., *Dokumenty vnějšej politiky I*, č. 18, s. 34–35.

¹⁵ Teplinskij, *Istorija sovětsko-afganskich otnošenij*, 22.

¹⁶ Romodin, *Očerki po istorii*, 45.

¹⁷ Zemskov et al., eds., *Dokumenty vnějšej politiky I*, č. 78, s. 123.

¹⁸ Druhá britsko-afghánská válka, jak známo, skončila omezením afghánské nezávislosti a ztrátou práva vést nezávislou zahraniční politiku.

¹⁹ Zarina Radžabová, „Hnutí za reformy a nezávislost v Afghánistánu na přelomu 19. a 20. století“ (kandidátská disertační práce, Orientální ústav ČSAV, 1989), 130.

²⁰ Jeho redakce se nicméně nacházela v rukou reformně zaměřených opozičních činitelů. Viz Radžabová, „Hnutí za reformy“, 130.

základů změnila – jak v samotném státě, tak i v Asii a v oblasti mezinárodních vztahů vůbec.“²¹

V téže době, 4. června 1918, vyjádřila Rada lidových komisařů RSFSR²² připravenost zřídit v Afghánistánu své diplomatické zastoupení.²³ Tento záměr nebyl nijak náhodný. Vynucovala si jej okupace severozápadní Persie Brity a jejich podpora protisovětským silám (mj. eserům a menševikům) v Zakaspicku, vrcholící protisovětským povstáním v Ašchábádě v červenci 1918.²⁴ Na sovětské straně v souvislosti s tím panovaly obavy, že by Afghánistán mohli využít Britové jako nástroj k potlačení sovětské moci v Turkestánu (zvláště když z pohraniční pevnosti Kuška začaly přicházet zprávy, že Afghánistán toho času přisunoval k hranici početné vojenské jednotky), nebo přinejmenším využít jeho území jako základny pro intervenci.²⁵

S ohledem na probíhající občanskou válku byl úkol podniknout kroky k navázání oficiálních diplomatických styků s Afghánistánem svěřen Ústřednímu výkonnému výboru²⁶ sovětského Turkestánu.²⁷ V návaznosti na to byl v srpnu 1918 na základě rozhodnutí Rady lidových komisařů Turkeštánské sovětské federativní republiky do Afghánistánu vyslán Konstantin Ivanovič Slivickij, dosavadní předseda sovětu v Kuške a náčelník štábu v tamní pevnosti. Jeho úkolem bylo objasnit afghánským představitelům principy zahraniční politiky nového Ruska a zabránit tomu, aby se Afghánistán přiklonil na britskou stranu a umožnil Britům využít afghánského území jako nástupišť pro intervenci proti sovětskému Rusku. Současně s tím měl Slivickij paralyzovat britský vliv a přimět Afghánce k navázání diplomatických styků.²⁸

²¹ Cit. dle Radžabová, „Hnutí za reformy“, 130–31.

²² Tj. Ruské sovětské federativní socialistické republiky.

²³ Romodin, *Očerki po istorii*, 45.

²⁴ K britským aktivitám v Zakaspicku viz Michael Sargent, *British Military Involvement in Transcaspiya (1918–1919)* (Camberley: Conflict Studies Research Centre, 2004).

²⁵ Chejfec, *Sovetskaja Rossija i sopredel'nyje strany*, 266–67.

²⁶ Romodin, *Očerki po istorii*, 45. Turkeštánský ústřední výkonný výbor představoval kolektivní hlavu Turkeštánské sovětské federativní republiky, která tvořila součást RSFSR.

²⁷ Joanna Modrzejewka-Leśniewska, *Afganistan w polityce Wielkiej Brytanii i Rosji Radzieckiej, 1919–1924* (Warszawa: DiG, 2001), 44. Je ovšem otázkou, zda tento úkol byl Turkeštánskému ústřednímu výkonnému výboru skutečně svěřen Moskvou, či zda jej podnikl z vlastní iniciativy. Turkeštán byl toho času již odříznut od centrálního Ruska a navzdory existenci radiotelegrafního spojení mezi Moskvou a Taškentem (respektive Kuškou) v Turkeštánu ještě v listopadu 1918 neměli ponětí ani o tak základních věcech, jako byl termín posledního sjezdu KSR(b) či bližší informace o aktuálním stranickém programu a politice. Viz Anikejev, Bulatov a Jastrebova, eds., *Perepiska Sekretariata (Nojabr–dekabr' 1918 gg.)*, č. 172, s. 143.

²⁸ Makejev et al., *Central'naja Azija i Južno-Kaspijskij region*, 99. Viz též Jurij Aleksejevič Rubčenko, „Slivickij Konstantin Konstantinovič – pervyj radiorazvedčik i radioljubitel' Turkestana?“,

Slivickij odcestoval do Afghánistánu 10. srpna 1918, avšak zprvu se dokázal dostat jen do Herátu. Zde se mu nicméně podařilo vysvětlit místním afghánským představitelům základy sovětské politiky na Východě a zmírnit napětí v pohraničních oblastech sousedících s Kuškou.

Mezitím se situace na Blízkém východě a ve střední Asii značně přiostrčila. Britská vojska, která již okupovala Persii, zahájila intervenci do Turkestánu, přičemž se přiblížila i rusko-afghánským hranicím.²⁹ Afghánistán se tak fakticky ocitl v britských kleštích. S ohledem na tuto situaci afghánský emír Habíbulláh, který i jinak zastával probritskou pozici, odmítl vyjít sovětským nabídkám vstříc.³⁰ Naopak se orientoval na utužení spolupráce s Velkou Británií. Otevřeně také podporoval bucharského emíra,³¹ kterému nabídl uzavření spojenecké smlouvy zaměřené proti sovětskému Rusku.³² Kromě toho vyslal do Buchary afghánské vojáky, aby tam byli zařazeni do tamní armády, a umožnil transport britských zbraní přes afghánské území do střední Asie.³³

Sovětské úřady v Turkestánu se za daných okolností začaly obávat možnosti, že se Britové pokusí Afghánistánu využít coby základny pro potlačení revolučního hnutí ve střední Asii. A od toho se odvíjel i jejich další zájem o Afghánistán. V závěru roku 1918 proto podnikly další pokus o to navázat spojení s afghánskou vládou. Komisariát zahraničních věcí Turkestánu připravil dopis adresovaný afghánskému emírovi. Dopis měl do Kábulu dopravit emírovův bratranec Ibrahim Chán, který žil v exilu v Samarkandu. Celá věc ovšem ztroskotala, protože emír Habíbulláh odmítl povolit Ibrahimu Chánovi vstoup do země.³⁴

Obavy z britského obklíčení Afghánistánu a Habíbulláhova probritská politika ve svém důsledku vyostřily dlouhodobé napětí mezi ním na jedné straně a reformisticky zaměřenou, tzv. mladoafghánskou, a konzervativní, tzv. staroafghánskou, opozicí na druhé straně. Obě skupiny požadovaly obnovení plné nezávislosti

---

ORZ ru – Server radioljubitelej Rossii, <http://www.qrz.ru/articles/article452.html> (staženo 27. ledna 2013).

²⁹ V létě 1918 se Britové s pomocí oddílů zakaspické prozatímní vlády pokusili získat kontrolu i nad pevností Kuška.

³⁰ Romodin, *Očerki po istorii*, 45.

³¹ Vztahy mezi bucharským emírem a sovětskými úřady v Turkestánu byly od března 1918, od porážky sovětského pokusu likvidovat emírovu moc, napjaté. Emír se proto snažil hledat spojence proti případnému dalšímu sovětskému vpádu. Viz Sergej B. Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 52 a nn.

³² Radžabová, „Hnutí za reformy“, 133. Poté, co se na podzim 1918 afghánské pomocné oddíly v počtu dvou tisíc mužů pod vlivem sovětské agitace vzbouřily, došlo ovšem k dočasnému ochlazení bucharsko-afghánských vztahů. Viz Vladimír Leonidovič Genis, „S Bucharaj nado končat’...“. *K istorii buta-forskich revolucij: dokumental'naja chronika* (Moskva: MNPI, 2001), 4 a nn.

³³ Teplinskij, *SSSR i Afganistan*, 18.

³⁴ Teplinskij, *SSSR i Afganistan*, 18–19.

země.³⁵ Emír však nebyl ochoten k žádným ústupkům. Na afghánské politické scéně v důsledku toho došlo k přeskupení sil v emírův neprospěch. Krize kulminovala v závěru února 1919, kdy byl emír Habíbulláh zavražděn a na trůn se po menších sporech, kdy za nového panovníka byl nejprve prohlášen Habíbulláhův bratr a vůdce staroafghánské strany Nasrulláh Chán, dostal emírův třetí syn Amánnulláh, který byl jednoznačným stoupencem mladoafghánského programu boje za nezávislost a reformy.

Amánnulláh již krátce po nástupu na trůn 28. února 1919 vyhlásil nezávislost země.³⁶ Současně se počátkem března 1919 obrátil dopisem na indického místokrále lorda Chelmsforda s výzvou k revizi britsko-afghánských vztahů ve smyslu obnovy plně nezávislosti Afghánistánu. Lord Chelmsford však ve své odpovědi přešel otázku nezávislosti mlčením. Amánnulláh proto postavil proti britským pokusům bránit obnově afghánské suverenity a nezávislosti sblížení se sovětským Ruskem.³⁷

Při vlastním navázání diplomatických styků mezi RSFSR a Afghánistánem sehráli jistou roli také neoficiální představitelé obou zemí, když do určité míry pomohli připravit půdu pro výměnu oficiálních misí. Jestliže v sovětském případě byl takovým představitelem Slivickij, afghánským neoficiálním představitelem, který navštívil Moskvu, byl jeden z vůdců indického emigrantského centra v Kábulu a předseda exilové Prozatímní vlády Indie prof. Muhammad Barakatulláh.

Slivickému se během jeho pobytu v Herátu podařilo navázat kontakty s představiteli mladoafghánců a posléze, po svém příjezdu do Kábulu na počátku roku 1919, i s jejich hlavním ideologem Mahmúdem Begem Tarzím. Slivickij využil těchto kontaktů a poskytl novému emírovi podrobné informace o principech zahraniční politiky RSFSR. Emír ho pak často zval k osobnímu setkání a dotazoval se ho na situaci v sovětském Rusku a další mezinárodní události.³⁸

Muhammad Barakatulláh byl rovněž blízký mladoafgháncům a požíval Amánnulláhovy důvěry. V lednu 1919 se společně s dalšími zástupci indické revoluční emigrace a Prozatímní vlády Indie M. P. T. Áčárjou a Abdurem Rábem vydal do Ruska.³⁹ Cílem mise bylo sondovat možnosti spolupráce s novou ruskou vládou

³⁵ Teplinskij, *50 let sovětsko-afganských otnošenij*, 14–15.

³⁶ Nebylo náhodou, že se tak stalo nedlouho poté, co se britská vojska začala stahovat ze Zakaspicka. Viz Chejfec, *Sovetskaja Rossija i sopredel'nyje strany*, 270.

³⁷ Emír však úsilí prolomit afghánskou mezinárodní izolaci nechtěl omezovat jen na vztahy se svým severním sousedem, ale podnikl kroky k navázání diplomatických vztahů dalšími státy – Bucharou, Persií, Tureckem. K tomu blíže viz Adamec, *Afghanistan's Foreign Affairs*, 52.

³⁸ Makejev et al., *Central'naja Azija i Južno-Kaspijskij region*, 99–100.

³⁹ Koka Alexandrovna Antonova, Grigorij Maximovič Bongard-Levin a Grigorij G. Kotovskij, *Dějiny*

a případně získat její pomoc pro Afghánistán a všechny protibritské síly ve střední Asii včetně indické revoluční emigrace.⁴⁰

Barakatulláhovi a jeho doprovodu se v dubnu 1919 podařilo přes všechny obtíže spojené s cestou přijet ze střední Asie do Moskvy. Barakatulláh si byl vědom, že na úspěchu či porážce sovětské moci závisí osud mnoha národů Východu, mj. i Indie, bojujících za své osvobození. Již krátce po příjezdu do Moskvy, 22. dubna 1919, proto adresoval Leninovi memorandum, ve kterém sliboval sovětské vládě cenné služby v boji proti společnému nepříteli sovětského Ruska a islámu – Velké Británii.⁴¹ Ujistil také Lenina o anglofobních názorech nového afghánského emíra a navrhl sovětské vládě uzavřít s ním spojení zaměřené proti britskému panství v Indii. Soudil totiž, že by Rusko mělo přejít k aktivním vojenským operacím v Turkestánu a nakonec je završit invazí do Indie. Barakatulláh v této souvislosti podtrhl, že do Afghánistánu by měly být poslány elitní vojenské části, jejichž předvoj by byl složen z muslimských vojáků. Požádal také o finanční pomoc afghánské vládě ve výši jednoho milionu liber šterlinků ve zlatě a dále o dodávky výzbroje pro připravovanou válku s Velkou Británií. Velkou pozornost v memorandu věnoval mj. propagandistické přípravě obyvatelstva Turkestánu, Afghánistánu a příhraničních oblastí Indie, obývaných paštunskými kmeny, k boji proti Velké Británii. Žádal proto o poskytnutí tiskárenského vybavení, britských a perských tiskařských typů a papíru pro tištění knih a brožur nábožensko-politického charakteru, jejichž cílem mělo být získat obyvatelstvo zmíněných zemí pro myšlenku boje proti Velké Británii.⁴² Krátce řečeno, Barakatulláh předložil Leninovi plán na sjednocení muslimů střední Asie proti Velké Británii, jehož jádrem mělo být spojení mezi RSFSR a Afghánistánem a cílem pak vyhnání Britů z Indie. Sovětské Rusko v jeho rámci mj. mělo napomoci indické revoluční emigraci v dosažení jejího konečného cíle – nezávislosti Indie.

Počátkem května, přesněji 7. května 1919, byl Muhammad Barakatulláh přijat Leninem a při té příležitosti mu předal návrh navázat přátelské vztahy s Afghánistánem. Barakatulláh dobře věděl o počínajícím sovětském zájmu o Východ a ujistil

---

Indie. Stručný přehled (Praha: Svoboda, 1980), 474. K jejich pobytu a činnosti v Turkestánu viz Chejfec, *Sovetskaja Rossija i sopedel'nyje strany*, 271–72.

⁴⁰ Nejednalo o první pokus tohoto druhu. První takový pokus o získání ruské podpory učinili mladoafghánci a příslušníci indické revoluční emigrace v Afghánistáně, kteří spolu úzce spolupracovali, už v únoru 1916, kdy zaslali caru Mikuláši II. dopis s prosbou o pomoc proti Velké Británii. Carská vláda však na dopis neodpověděla. Po únorové revoluci, 6. května 1917, obě skupiny zopakovaly svou dřívější iniciativu. Na rozdíl od předchozího případu se jim tentokrát již dostalo odpovědi, leč odmítavé. Viz Teplinskij, *SSSR i Afganistan*, 17.

⁴¹ Tichonov, *Afghanskaja vojna Stalina*, 43–44.

⁴² *Ibid.*

Moskvu, že vyhlášení afghánské nezávislosti a slavnostní anulování britsko-ruské smlouvy z roku 1907 zcela jistě povede k válce mezi Afghánistánem a Velkou Británií.⁴³ S ohledem na tuto perspektivu navrhl Leninovi uzavřít mezi sovětským Ruskem a Afghánistánem spojenectví namířené proti společnému nepříteli.⁴⁴ Záznam rozhovoru nebyl pořízen, nicméně je očividné, že Lenin nemohl Barakatulláhovi v podmínkách vrcholící občanské války a nedostatku bližších informací o situaci v Afghánistánu slíbit žádnou podstatnou pomoc.⁴⁵

Pozornost, které se Barakatulláhovi v Moskvě dostalo, nebyla náhodná. Sovětské vedení v Moskvě se totiž od ledna 1919, kdy bylo obnoveno občanskou válkou přerušené pozemní spojení s Turkeistánem, začalo vážně zajímat o možnost navázat oficiální vztahy s Afghánistánem.⁴⁶ Zvažována byla dokonce i možnost uzavřít s Afghánci spojenectví zaměřené proti Velké Británii,⁴⁷ jakkoliv sovětské vedení chovalo velké pochybnosti stran možností využít zaostalý Afghánistán v boji proti svému úhlavnímu protivníkovi na Východě.⁴⁸ Lidový komisariát zahraničních věcí RSFSR následně začal připravovat vyslání diplomatické mise do Kábulu, avšak její příprava postupovala z řady důvodů pomalu. Přípravu mise brzdila napjatá vnitřní situace a vývoj na frontách občanské války, kdy spojení mezi Moskvou a Taškentem, které mělo tak jako tak pouze provizorní charakter, bylo stále ohrožováno bělogvardějskými silami, až bylo v dubnu 1919 znovu přerušeno.⁴⁹ Moskva navíc dlouho postrádala dostatek informací o politické orientaci nového afghánského panovníka.⁵⁰

Sovětské pohraniční orgány se o únorových událostech v Afghánistánu dozvěděly v březnu 1919 z operativních zdrojů.⁵¹ První informace však byly nepřesné a zavádějící. Do Taškentu dorazily zprávy, že na trůn usedl Nasrulláh Chán a v zemi se rozhořel boj o moc mezi Nasrulláhem a následníkem trůnu Inajatulláhem Chánem, který byl znám svými probritskými názory. Tyto mylné informace dále posílil Kázim Bey, bývalý člen mise Niedermayera a von Hentinga,⁵² který

⁴³ V Moskvě dosud nevěděli, že uvedený konflikt již mezitím 3. května 1919 vypukl.

⁴⁴ Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 17–18.

⁴⁵ Barakatulláh se kromě toho věnoval i veřejné propagaci svých myšlenek. Viz např. Anikejev, Bulatov a Jastrebova, eds., *Perepiska Sekretariata (Janvar'–mart 1919 gg.)*, č. 447, s. 372–73. Po ukončení své mise v Moskvě se Barakatulláh přesunul do střední Asie, kde v letech 1919 a 1920 participoval na protibritské propagandistické a agitační práci mezi muslimským obyvatelstvem.

⁴⁶ Tichonov, *Afganskaja vojna Stalina*, 40.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid., 19.

⁴⁹ Anikejev, Bulatov a Jastrebova, eds., *Perepiska Sekretariata (Janvar'–mart 1919 gg.)*, č. 572, s. 520.

⁵⁰ Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 14.

⁵¹ Ibid., 8.

⁵² Šlo o německo-osmanskou diplomatickou misi, která byla na jaře 1915 vyslána do Afghánistánu

toho času pobýval v Turkestánu. Kázim Bey totiž sovětským představitelům navrhl, aby do pohraničního města Termezu vyslali zástupce, který by Afgháncům předal oficiální listinu o úmyslech sovětské strany navázat s vládou Nasrulláha Chána diplomatické styky.

Návrh nezůstal ze sovětské strany bez odpovědi, ale vzhledem k obtížím s pozemním spojením mezi Turkestánem a vlastním Ruskem se Moskva rozhodla, že úkol vyslat diplomatickou misi do Afghánistánu svěří vládě Turkeštánské autonomní sovětské republiky.⁵³ Lidový komisař zahraničních věcí sovětského Turkestánu Je. Je. Bogojavlenskij proto na příkaz Moskvy adresoval afghánské vládě dopis s návrhem navázat přátelské vztahy.⁵⁴ Bogojavlenskij v dopise, odeslaném 27. března 1919, zároveň afghánskou vládu informoval, že za zmíněným účelem byl z Moskvy do Taškentu vyslán Nikolaj Zacharovič Bravin.⁵⁵ V dopise byly dále vyloženy základní principy sovětské politiky na Východě, mj. vyhlášení neplatnosti britsko-ruské smlouvy z roku 1907, která zahrnovala Afghánistán do britské sféry vlivu.⁵⁶

V Taškentu tehdy stále ještě nevěděli, že na afghánský trůn nastoupil Amánnulláh. Z toho můžeme usuzovat, že turkeštánskému vedení bylo toho času očitě vidně jedno, s kým v Afghánistánu naváže vztahy, jen když nový emír bude zastávat protibritskou pozici.⁵⁷ Krátce po odeslání Bogojavlenského dopisu, 6. dubna 1919, termezské zpravodajské středisko sdělilo do Taškentu, že na afghánský trůn nastoupil Amánnulláh Chán a že Nasrulláh Chán byl po příjezdu do Kábulu uvězněn. Zpravodajské středisko v Kušce poté Taškent informovalo, že v Afghánistánu probíhají represe proti odpůrcům Amánnulláha Chána. Rozporuplné údaje a nejasná zahraničněpolitická orientace afghánské vlády následně přiměly sovětské vedení v Taškentu zaujmout k událostem v Afghánistánu opatrnější pozici.⁵⁸

Přesnější informace o vývoji v Afghánistánu sovětské vedení v Moskvě od myšlenky vyslat do Kábulu diplomatickou misi nijak neodradily. Prakticky současně s Bogojavlenského dopisem afghánskému emírovi sovětská vláda rozhodnutím

---

s cílem přimět afghánskému emírovi k vyhlášení plné nezávislosti na Britské říši, k vstupu do světové války na straně Ustředních mocností a k útoku na Indii. K činnosti mise viz blíže Abdula Ali Arghandawi, *British Imperialism and Afghanistan's Struggle for Independence 1914–21* (New Delhi: Munshiram Mahoharlal Publishers, 1989), 77 a nn.

⁵³ Nový oficiální název Turkeštánské sovětské federativní republiky od října 1918.

⁵⁴ Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 14.

⁵⁵ Teplinskij, *Istorija sovětsko-afganskich otnošenij*, 33.

⁵⁶ Makejev et al., *Central'naja Azija i Južno-Kaspijskij region*, 98.

⁵⁷ Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 9.

⁵⁸ *Ibid.*

ze 4. dubna 1919 přidělila prostředky Ústřednímu výkonnému výboru Turkestánu k financování cesty sovětské diplomatické mise z Taškentu do Kábulu.⁵⁹

V čele této mise stanul, jak již bylo řečeno, Bravin. Nikolaj Zacharovič Bravin byl bývalý carský diplomat, který se po Říjnové revoluci přidal na stranu nové sovětské vlády. Před svým jmenováním do Kábulu sloužil jako první sovětský představitel v Persii.⁶⁰ Posléze byl v prosinci 1918 vyslán do střední Asie, kde působil jako zvláštní komisař pro zahraniční záležitosti.⁶¹

O jeho jmenování do funkce představitele sovětského Turkestánu v Kábulu se zasloužil Bogojavlenskij, který vůči Bravinovi choval osobní sympatie. Učinil tak bez předběžného souhlasu Moskvy, která zpočátku se jmenováním Bravina do čela sovětské diplomatické mise nesouhlasila. Bravin byl pro sovětské vedení s ohledem na svou minulost ideově cizím prvkem a nepožíval jeho důvěry.⁶²

Bravin byl do Afghánistánu oficiálně vyslán jako představitel vlády Turkestánské autonomní sovětské republiky, kterému byla dočasně svěřena funkce zplnomocněného představitele sovětského Ruska. Jeho úkolem bylo oficiálně vyrozumět afghánské vládní představitele o sovětském uznání afghánské nezávislosti a získat emírův souhlas s navázáním diplomatických styků a svým pověřením.⁶³

Mezitím byl počátkem dubna 1919 po dlouhých diskusích afghánských vládnoucích kruhů o zahraničněpolitickém kursu schválen Amánulláhův záměr obrátit se na sovětské Rusko. Amánulláh proto 7. dubna 1919 adresoval V. I. Leninovi a M. I. Kalininovi poselství s návrhem přátelství.⁶⁴ Amánulláh ve svém poselství⁶⁵ informoval oba sovětské představitele o okolnostech svého nástupu na trůn a ujistil je, že Afghánistán byl vždy straníkem svobody a rovnoprávnosti, ačkoliv dosud byl z jistých příčin⁶⁶ zbaven možnosti udržovat spojení a vztahy s jinými státy a národy. Současně byl do Moskvy odeslán i doprovodný dopis afghánského ministra zahraničních věcí Mahmúda Bega Tarzího adresovaný sovětskému lidovému

⁵⁹ Teplinskij, *50 let sovětsko-afgánských vztahů*, 19.

⁶⁰ Tichonov, *Afgánská vojna Stalina*, 42.

⁶¹ Modrzejewka-Leśniowska, *Afganistan w polityce Wielkiej Brytanii*, 63.

⁶² Informace uvedená v Bogojavlenského dopise afghánské vládě z 27. března 1919, podle které Bravin byl do Taškentu vyslán s cílem navázat přátelské vztahy a Afghánistánem, se proto nezakládá na pravdě. Viz Panin, *Sovětskaja Rossija i Afganistan*, 15.

⁶³ Romodin, *Očerki po istorii*, 51.

⁶⁴ Z afghánské strany se jednalo o samostatný krok, protože dopis Je. Je. Bogojavlenského z 27. března 1919 byl do Kábulu doručen až v květnu 1919. Viz Panin, *Sovětskaja Rossija i Afganistan*, 15.

⁶⁵ Text poselství viz Dejev et al., eds., *Dokumenty vnešnej politiki II*, č. 116, s. 175.

⁶⁶ Na základě smlouvy z Gandamaku z května 1879, uzavřené mezi Afghánistánem a Velkou Británií, se Afghánistán musel zříci samostatné zahraniční politiky a veškeré spojení s cizími státy uskutečňovat britským prostřednictvím.

komisaři zahraničních věcí RSFSR G. V. Čičerinovi s prosbou napomoci navázání přátelských vztahů.⁶⁷

O týden později, 14. dubna 1919, předali afghánští kurýři oba dopisy představitelům sovětu pohraničního města Termez. Následně byly oba dokumenty zaslány do Taškentu tamnímu lidovému komisariátu zahraničních věcí. Zde pak byly přeloženy do ruštiny a 22. května 1919 byl jejich překlad zaslán do Moskvy prostřednictvím místní radiotelegrafní stanice, která toho času (společně s další a výkonnější radiostanicí v Kušce) představovala jediné spojení mezi Taškentem a Moskvou.⁶⁸ Zatímco je pochopitelné, že odeslání originálů se zdrželo kvůli přerušení železničního spojení mezi Taškentem a Moskvou v oblasti Orenburgu frontou občanské války, zůstává otázkou, proč mezi převzetím obou dopisů sovětskými představiteli v Termezu a jejich radiotelegrafickým odesláním do Moskvy uplynul více než měsíc.

Afghánská iniciativa, která byla podniknuta nezávisle na obdobném kroku Bogojavlenského,⁶⁹ byla prvním narušením zahraničněpolitické blokády RSFSR, a byla proto náležitě vysoce oceněna sovětským vedením. Již 22. května 1919 byla do Taškentu radiotelegraficky zaslána kladná odpověď, podepsaná samotným Leninem a vidovaná Čičerinem a Kalininem. Bogojavlenskij dostal příkaz zaslat ji do Kábulu. K tomu však došlo až s určitým zpožděním.⁷⁰ Depeše z Moskvy totiž dorazila do Taškentu nedlouho poté, co 3. května 1919 vypukla britsko-afghánská válka.⁷¹ Britové totiž odmítli uznat nezávislost Afghánistánu a pokoušeli se zde obnovit své pozice silou zbraní. Afghánský ministr zahraničních věcí Mahmúd Beg Tarzí se za této situace 14. května 1919 znovu obrátil dopisem na Moskvu, ve kterém ji oficiálně informoval o válce s Velkou Británií a vyzval k vyslání sovětského diplomatického představitele do Afghánistánu. Současně vyjádřil naději, že příjezd sovětské delegace vytvoří základ pro spolenectví mezi oběma zeměmi.⁷²

Informace o vypuknutí britsko-afghánské války dorazila do Moskvy až po 22. květnu 1919.⁷³ Pro Moskvu to byla neočekávaná novinka. Sovětské vedení si

⁶⁷ Dejev et al., eds., *Dokumenty vnešnej politiki II*, č. 116, s. 175.

⁶⁸ Rubčenko, „Slivickij Konstantin Konstantinovič“.

⁶⁹ Jeho dopis z března 1919 dorazil do Kábulu až počátkem května 1919. Viz Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 15.

⁷⁰ Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 18.

⁷¹ K průběhu války z britského pohledu viz George Noble Molesworth, *Afghanistan 1919. An Account of Operations in the Third Afghan War* (London: Asia Publishing House, 1962). Z afghánského pohledu viz Mohammed Ali, *Afghanistan. The War of Independence 1919* (Kábul: s. e., 1960).

⁷² Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 18.

⁷³ *Ibid.*

sice bylo vědomo napětí v britsko-afghánských vztazích, avšak v žádném případě neočekávalo, že se události začnou vyvíjet tak rychle. Navíc ve směru, který byl pro sovětskou stranou velmi výhodný. Moskva, která doposud ponechávala udržování spojení s Afghánistánem v rukou turkestánského vedení, nyní začala vztahům s Afghánistánem věnovat velkou pozornost.⁷⁴

Zpráva o vypuknutí britsko-afghánské války si vynutila úpravu sovětské odpovědi na poselství emíra Amánulláha ze 7. dubna 1919. Už 27. května 1919 V. I. Lenin podepsal novou verzi odpovědi (vidovanou opět Čičerinem a Kalininem), ve které vyjádřil souhlas s navázáním diplomatických styků. Současně vyzval k vyslání afghánského oficiálního představitele do Moskvy a navrhl vyslat do Kábulu představitele sovětské vlády. Avšak zatímco původní verze z 22. května 1919 obsahovala obecné ujištění o sovětské podpoře afghánskému úsilí o samostatnost, nyní mělo navázání diplomatických styků mezi oběma zeměmi otevřít „široké možnosti pro poskytování vzájemné pomoci proti jakýmkoliv útokům zahraničních kořistníků na cizí svobodu a cizí majetek“.⁷⁵

Tímto dopisem se obvykle datuje navázání diplomatických styků mezi RSFSR a Afghánistánem.⁷⁶ S ohledem na průběh občanské války byl jeho text odeslán do Taškentu radiotelegraficky a odtud poté pozemní cestou do Kábulu. Příslušný radiotelegram byl ovšem přijat nejen v Taškentu, ale také v Kábulu, kde se toho času Slivickému podařilo v tamní citadele Bálá hisár zprovoznit radiostanici (tvořenou ovšem pouze přijímací aparátem), zanechanou v afghánském hlavním městě ještě německou misí Niedermayera a von Hentinga.⁷⁷ Večer 28. května 1919 tak Slivickij přijal text Leninova a Kalinina dopisu. Následně dopis přeložil do jazyka darí a ráno 29. května 1919 jej předal skrze ministra zahraničních věcí Mahmúda Bega Tarzího emírovi.⁷⁸

---

⁷⁴ Ibid., 19.

⁷⁵ Dejev et al., eds., *Dokumenty vnešnej politiki II*, č. 116, s. 174. Viz též Vladimír Iljič Lenin, *Sebrané spisy*. Sv. 50 (Praha, Svoboda 1989), 447–48. Srovnej Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 18.

⁷⁶ Současně šlo v případě obou států (nebudeme-li počítat již neplatnou brest-litevskou mírovou smlouvu) o jejich první výslovné mezinárodní uznání jiným státem. Viz R. T. Achramovič, „Dogovor 1921 g. meždu Sovetskim gosudarstvom i Afganistanom i jeho značenije v istorii sovětsko-afganskich otnošenij“, in *Polveka mirnogo sotrudničestva. K pjatidesjatiletiju dogovorov Sovetskogo gosudarstva s Afganistanom, Iranom i Turcijej*, ed. Nina Aleksejevna Kuznecova et al. (Moskva: Nauka, 1973), 58.

⁷⁷ Slivickij kromě toho vychoval první generaci afghánských radiotelegrafistů.

⁷⁸ Romodin, *Očerki po istorii*, 49.

Výměna prvních diplomatických misí mezi Moskvou a Kábulem

Leninův dopis dorazil do Kábulu v době, kdy afghánská vláda nutně potřebovala podporu ze zahraničí. Navzdory počátečním úspěchům afghánský postup proti Britům uvázl a počátkem června 1919 byli Afghánci nuceni požádat o příměří. Ne zcela příznivý průběh válečných operací, neklidná politická situace v Indii, jakož i perspektivy materiální pomoci Afgháncům ze strany RSFSR, zejména dodávek zbraní a munice, přiměly britskou vládu souhlasit s příměřím a posléze 8. srpna 1919 v Rávalpindí uznat afghánskou nezávislost.

Ještě před vypuknutím třetí britsko-afghánské války, počátkem dubna 1919, jmenoval emír Amánulláh generála Muhammada Valího Chána, jednoho z aktivních představitelů mladoafghánského hnutí a hlavu emírových pážat, svým velvyslancem v Buchaře. Jak se záhy ukázalo, jeho skutečným úkolem bylo navázání diplomatických styků se sovětským Ruskem.⁷⁹ Muhammad Valí Chán měl v čele mimořádné diplomatické mise odcestovat do Moskvy, kde měl vedle navázání diplomatických styků předat druhé Amánulláhovo poselství Leninovi. V poselství, datovaném 21. dubnem 1919, emír sovětskému představiteli osvětloval cíl mise. Mise měla podle tohoto dopisu vést se sovětskými představiteli rozhovory o navázání přátelských vztahů a zajištění oboustranných zájmů, tj. provést pouze přípravu pro podepsání budoucích smluv.⁸⁰

Moskva však nebyla jedinou destinací afghánské mise. Po ukončení rozhovorů v Moskvě měla mise pokračovat dále do Evropy a zastupovat Afghánistán na pařížské mírové konferenci. Kromě toho byl Muhammad Valí Chán také zplnomocněn navázat normální diplomatické vztahy Afghánistánu s ostatními evropskými státy a USA.

Přibližně v téže době, v závěru dubna 1919, podnikl Bravin a jeho poselstvo svůj první pokus o překročení rusko-afghánských hranic. Bravin sice toho času stále ještě neobdržel z Moskvy dokumenty potvrzující jeho diplomatický status, nicméně měl k dispozici dopis Bogojavlenského pro afghánskému emíra, což pro daný okamžik považoval za dostatečné.

Cesta Bravinovy mise do Afghánistánu nebyla nijak jednoduchá, jelikož část sovětského území při afghánské hranici byla pod kontrolou nepřátelských sil. Předposledního dubnového dne nicméně mise v počtu šestnácti osob⁸¹ překročila u bucharské vesnice Basaga hranice. V afghánské pohraniční vesnici Chámjáb se

⁷⁹ Adamec, *Afghanistan's Foreign Affairs*, 52–53.

⁸⁰ Viz Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 15–16.

⁸¹ Z toho jeden Afghánc, jeden Peršan, čtyři Indové a zbytek tvořili Rusové. Viz Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 16.

Bravin místním úřadům představil jako velvyslanec sovětského Ruska a předal jim Bogojavlenského poselství emírovi.⁸² Afghánské úřady však misi nepovolily pokračovat v cestě do Kábulu. Krátce nato byli členové mise neočekávaně zatčeni a uvězněni. Po devíti dnech vězení přišla od guvernéra Mazáre Šerifu zpráva, ve které sděloval, že Bogojavlenského dopis poslal do Kábulu. Členové sovětské mise byli poté propuštěni, avšak následujícího dne byli nuceni vrátit se do ruského Turkestánu. Guvernér totiž požadoval, aby sovětská mise opustila do příchodu odpovědi z Kábulu afghánské území. Incident se brzy vyjasnil. Guvernér Mazáre Šerifu, na jehož území se mise ocitla, nepatřil mezi stoupence nového emíra, nýbrž mezi přívržence jeho sesazeného strýce. Snažil se proto bránit navázání kontaktů nové vlády se zahraničím. Emír Amánulláh, jakmile se o věci dozvěděl, nařídil guvernéra ihned uvěznit. Nový guvernér pak dostal příkaz přijmout sovětskou misi a poskytnout jí oficiální doprovod. Mise však byla toho času již pryč. Bravin totiž mezitím obdržel dopis od hlavy afghánského poselstva Muhammada Valího Chána, který mu navrhoval setkání v Taškentu nebo v Nové Bucharě a sliboval, že mu poskytne doporučení a rady pro cestu do Kábulu. Bravin proto neváhal a s celou misí odjel do Nové Bucharý.⁸³

Afghánská mise⁸⁴ v počtu padesáti mužů mezitím překročila hranice a v neděli 25. května 1919 dorazila do Nové Bucharý.⁸⁵ Muhammad Valí Chán zde začal rozhovory s Bravinem. Rozhovory měly ovšem pouze informativní charakter.⁸⁶ Muhammad Valí Chán mj. informoval o vypuknuvší válce s Velkou Británií a požádal sovětské zástupce o pomoc, zejména pokud šlo o vojenský materiál.⁸⁷ Vysvětlil také incident s předchozím zatčením sovětské mise a poskytl Bravinovi informace o podmínkách cesty do Kábulu.⁸⁸

Během rozhovorů se v Nové Bucharě objevil posel z Mazáre Šerifu a předal Bravinovi dopis tamního guvernéra. Guvernér Bravina informoval, že afghánská vláda souhlasí s příjezdem sovětské delegace do Kábulu. Guvernér současně

⁸² Korgun, *Istorija Afganistana*, 64.

⁸³ Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 17.

⁸⁴ Členy mise byli vedle Muhammada Valí Chána ještě nejvyšší soudce afghánské armády Sejfurrahmán Chán a diplomaté Mirzá Muhammad Chán Jafalí a Sultan Ahmad (oba se později stali afghánskými velvyslanci v SSSR), dále rada a tajemník Faiz Muhammad, vicekonzul Edin Efendi a dalších třináct osob. Viz Teplinskij, *50 let sovětsko-afgánských otnošenij*, 27.

⁸⁵ AVP RF, f. 04, op. 39, p. 43, d. 588, l. 1.

⁸⁶ Předpokládalo se, že oficiální rozhovory budou vedeny v Taškentu, a představitelé Turkestánské autonomní sovětské republiky proto žádali Moskvu o příslušné plné moci a instrukce pro uzavření přijatelné dohody s Afghánistánem. Viz AVP RF, f. 04, op. 39, p. 43, d. 588, l. 1.

⁸⁷ AVP RF, f. 04, op. 39, p. 43, d. 588, l. 1.

⁸⁸ Romodin, *Očerki po istorii*, 50.

navrhl, aby se sovětská mise vydala do Afghánistánu přes Termez.⁸⁹ Bravin nicméně nejprve doprovodil afghánskou misi do Taškentu, kam dorazila 4. června 1919.⁹⁰

Afghánská mise byla v Taškentu velmi srdečně přijata. Muhammadu Valímu Chánovi byl mj. 10. června 1919 předán originál Leninovy a Kalininovy odpovědi na emírovo poselství ze 7. dubna toho roku.⁹¹ Afgháncům bylo dále dovoleno zřídit v Taškentu generální konzulát v čele s emírovým nejvyšším lovcím Muhammadem Aslamem Chánem.⁹² Muhammad Valí Chán také při této příležitosti vyzval sovětské úřady v Turkestánu k opětovnému vyslání Bravina, coby sovětského diplomatického zástupce, do Kábulu.⁹³

Žádost Muhammada Valího Chána stran pomoci proti Britům byla pro sovětské představitele v Taškentu obtížně splnitelná, neboť samy sovětské síly ve střední Asii měly vojenského materiálu a zásob nedostatek a šance na jeho doplnění byly s ohledem na vývoj občanské války minimální. Navzdory tomu se sovětská představitel v Turkestánu afghánskou žádostí vážně zabývali a zjišťovali telegrafickým dotazem možnosti dodávek z centrálního Ruska.

O několik dní později, 15. června 1919, odjel Muhammad Valí Chán a menší část jeho mise do Moskvy, zatímco zbylá část doprovodu Muhammada Valího Chána zůstala v Taškentu jako personál nově vytvořeného afghánského generálního konzulátu.⁹⁴

Ve stejný den se na cestu opačným směrem vydala i Bravinova mise. Moskva mezitím schválila Bravinovu dosavadní činnost a rozhodnutím Lidového komisařiátu zahraničních věcí RSFSR ho vybavila statutem oficiálního sovětského diplomatického představitele v Kábulu. V radiotelegramu, který byl 9. května 1919 zaslán do Taškentu, byla kromě toho vyjádřena naděje, že neohledně na neúspěch prvního pokusu o cestu do Kábulu se misi podaří získat nové emírovo pozvání.⁹⁵

Co způsobilo tento obrat v postoji sovětského vedení vůči Bravinovi? Bylo to v první řadě setkání Lenina s Barakatulláhem, který před sovětským vedením rozvinul lákavé perspektivy rozvoje vzájemných vztahů. Moskva byla nyní

⁸⁹ Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 17.

⁹⁰ Adamec, *Afghanistan's Foreign Affairs*, 53.

⁹¹ Dejev et al., eds., *Dokumenty vnešnej politiki II*, č. 132, s. 204.

⁹² Při slavnostním otevření konzulátu přednesl Muhammad Valí Chán projev, ve kterém vyložil motivy, které vedly afghánskou vládu k rozhodnutí navázat přátelské vztahy s Ruskem – Afghánci se tak rozhodli nejen proto, aby osvobodili z britského sevření sami sebe, ale také indické muslimy a vůbec, aby tím přispěli ke spáse všech muslimů světa. Viz Adamec, *Afghanistan's Foreign Affairs*, 53.

⁹³ Adamec, *Afghanistan's Foreign Affairs*, 53.

⁹⁴ Romodin, *Očerki po istorii*, 50.

⁹⁵ Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 18.

zinteresována na užší spolupráci s Afghánistánem proti Britům a Bravin byl pro afghánskou stranu již známou osobou a tudíž měl reálnou šanci navázat s Afghánistánem potřebné kontakty.⁹⁶ Moskva však Bravinovi stále nedůvěřovala, a taškentské vedení se proto rozhodlo zahrnout do jeho mise své důvěrníky – K. M. Kulikova, M. I. Zibarova, Dženabeho, A. Aulianiho a náčelníka Hlavního štábu vojsk Turkestánské autonomní sovětské republiky Borise Nikolajeviče Ivanova, jejichž úkolem (a zejména to platilo v případě Ivanova) bylo na Bravina dohlížet a v krajním případě proti němu i zakročít.⁹⁷ Ivanov byl kromě toho pověřen úkolem uzavřít s afghánskou vládou útočně-obranné spojenectví proti Velké Británii.⁹⁸

Po dvoutýdenním putování mise 1. června 1919 překročila afghánské hranice. Cestou se musela vypořádat s velkými komplikacemi a nebezpečnými překážkami, způsobenými mj. činností britské rozvědky, která se jí usilovně snažila zabránit v pokračování cesty.⁹⁹ Už první pokus překročit hraniční řeku Amudarju v oblasti Mazáre Šerífu skončil neúspěchem, protože parník Čardžou, na kterém mise cestovala, byl ostřelován Turkmeny. Veškeré pokusy sovětské mise, jakož i jejích afghánských průvodců, dohodnout se s Turkmeny selhaly. Selhal i pokus vynutit si průchod silou. Parník inkasoval na dva tisíce zásahů střelivem puškové ráže a po poškození parního stroje se byl nucen vrátit.¹⁰⁰ Jak se později ukázalo, jednalo se o jeden z kousků britské rozvědky.¹⁰¹

Mise byla následkem výše zmíněného incidentu nucena změnit trasu. Bylo rozhodnuto vydat se do Kábulu přes Kušku a Herát. V Kušce však sovětská mise musela nejprve vyčkat na povolení emírových úřadů ke vstupu na afghánské území. To dorazilo teprve v závěru června 1919 a 1. července 1919 Bravinova mise konečně překročila sovětsko-afghánské hranice a koňmo se vydala do Herátu. Po příjezdu do Herátu však byla mise internována a strávila zde devatenáct dní v izolaci, než z Kábulu dorazilo povolení k pokračování cesty. Jak se později ukázalo, emír s povolením vyčkával na výsledky britsko-afghánských rozhovorů o příměří,

---

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ Jak se později ukázalo, toto složení mise nebylo nijak ideální. Většina členů Bravinovy mise nelibě nesla okolnost, že do jejího čela byl postaven nestraník. Bravin navíc až na výjimky nepřipouštěl princip kolektivní účasti při rozhodování. V důsledku těchto dvou okolností se trvale nacházel v konfliktu s většinou členů své mise, kteří mu kladli do cesty řadu překážek a neváhali ani zasílat o něm do Taškentu nepravdivé a zkrleslé informace. Viz Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 25–26.

⁹⁸ Tichonov, *Afganskaja vojna Stalina*, 42.

⁹⁹ Romodin, *Očerki po istorii*, 51.

¹⁰⁰ Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 20.

¹⁰¹ Korgun, *Istorija Afganistana*, 65.

kteří právě probíhaly v Rávalpindí. Mise tak mohla opustit Herát až 25. července 1919.¹⁰²

Cestou do Kábulu se Bravinova mise mj. setkala s posledními příslušníky německé válečné mise Niedermayera a von Hentinga odcházejícími z Afghánistánu. Toto setkání jakoby naznačovalo symbolické střídání stráží.

Do Kábulu Bravinova mise nakonec dorazila až 21. srpna 1919, padesát dva dní od okamžiku, kdy vyrazila na cestu. Bravina a jeho doprovod zde slavnostně uvítal ministr zahraničních věcí Mahmúd Beg Tarzí a emírův generální pobočník tureckého původu Mahmud Sami.¹⁰³ Misi přišel uvítat i jeden z jejích členů Ch. I. Mamin, který se od ní oddělil již dříve a vydal se do Afghánistánu samostatně. Částečně s afghánským doprovodem dorazil do Kábulu cestou přes Mazáre Šeríf týden před příjezdem jádra sovětského poselstva. Mamin ještě před Bravinovým příjezdem stihl absolvovat audienci u Amánulláha Chána, aby mu předal dar jménem Turkestánské autonomní sovětské republiky.¹⁰⁴

Navzdory poměrně vstřícnému přijetí nebylo postavení sovětské mise v Kábulu nijak jednoduché. Mise se nacházela pod bedlivou kontrolou afghánských úřadů, které se ji snažily v maximální možné míře izolovat od okolí.¹⁰⁵ Emírovým zástupcům se totiž 8. srpna 1919 podařilo uzavřít s Brity v Rávalpindí dohodu o příměří, a emír si proto nepřál další vyostření vztahů s Velkou Británií¹⁰⁶ v situaci, kdy země nebyla připravena na pokračování války. Proti přítomnosti mise vystupoval také Kolčakův oficiální představitel N. I. Černěvskij, akreditovaný u afghánské vlády.¹⁰⁷ Dalším důvodem k izolaci mise byla afghánská obava (a nutno říci, nijak bezdůvodná), že členové sovětské mise se v zemi pokusí provést sběr zpravodajských informací a budou zde šířit komunistické myšlenky.¹⁰⁸ Součástí sovětského poselstva totiž bylo mj. deset turkestánských komunistů, určených k „politické práci mezi Afghánci“.

Prakticky ihned po příjezdu do Kábulu se Bravin musel vyrovnat s novými okolnostmi, které nastolilo uzavření příměří mezi Velkou Británií a Afghánistánem. Pro Bravina to bylo krajně nepříjemné překvapení, které uvrhlo jeho misi do zvláště ožehavé situace. Byl totiž do Kábulu vyslán především proto, aby zde

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 20.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Tyto tendence afghánské úřady projevovaly již během cesty. Viz Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 20.

¹⁰⁶ Velká Británie se totiž nadále nebyla ochotna smířit s afghánským požadavkem úplné nezávislosti v zahraniční politice, nemluvě již o tradičních obavách z ruského pronikání ve směru k Indii.

¹⁰⁷ Korgun, *Istorija Afganistana*, 65.

¹⁰⁸ Tichonov, *Afganskaja vojna Stalina*, 43.

dosáhl pokračování britsko-afghánské války. Za daných okolností však základní cíl sovětské mise postrádal smysl. Členové sovětského poselstva proto nyní nutně tápali v otázce, o čem v nové situaci vést s Afghánistánem rozhovory. Bravin se navíc obával, že se Afgháncům nyní příjezd sovětské delegace nijak nehodí a byli by raději, kdyby zase odjela. Podle jeho soudu se však báli vyvolat otevřený spor, který by její oficiální vypovězení vyvolalo.¹⁰⁹ První obtíže se ukazovaly již při úvodním setkání s ministrem zahraničních věcí Mahmúdem Begem Tarzím. To bylo poměrně chladné a obě strany nemohly pro ně najít vhodná slova.¹¹⁰

Situace sovětského poselstva byla o to komplikovanější, že s ohledem na neexistenci efektivního spojení mise postrádala možnost operativně požádat Moskvu či Taškent o nové instrukce. Jelikož zmíněnou kábulskou radiostanicí tvořil pouze přijímací aparát, představovali jediné spojení s Taškentem jízdní, popřípadě pěší kurýři.¹¹¹ Bravin se nicméně nakonec rozhodl vytěžit z dané situace maximum možného. Rozhodl se soustředit zejména na úkoly, které byly jeho misi oficiálně uloženy a které byly i předem oznámeny. Již den po příjezdu se proto obrátil na emíra s prosbou o přijetí, aby mu mohl předat dopis od Lenina. Současně předal Mahmúdu Begu Tarzímú nótu, ve které na základě vzájemnosti žádal o svolení vztyčit nad budovou sovětského diplomatického zastupitelství v Kábulu sovětskou vlajku. O den později, 23. srpna 1919, pak další nótou požádal Mahmúda Bega Tarzímú o souhlas s okamžitým otevřením pěti sovětských konzulátů – generálních konzulátů v Herátu, Mazáre Šerifu a Kandaháru a konzulátů v Majmene a Džalálábádu. Zažádal také, aby mu byla ukázána třeba i jen kopie smluvních aktů podepsaných mezi Afghánci a Brity. Afghánská strana však ponechala obě nóty bez odpovědi.¹¹²

Pět dní po své příjezdu, 26. srpna 1919, byla sovětská mise přijata emírem Amánulláhem, kterému Bravin předal své pověřovací listiny a dopis předsedy Revoluční vojenské rady RSFSR Trockého, blíže neznámého obsahu.¹¹³ Bravin, který udělal na Afghánce dobrý dojem svou znalostí angličtiny a turečtiny, při setkání zvláště podtrhl, že sovětská vláda hodlá poskytnout nezávislému Afghánistánu všestrannou pomoc. Emír sovětské představitele pozorně poslouchal. Vůči sovětskému režimu choval určitou míru zaujatosti, které vyplývala ze sovětských antimonarchistických principů. Afghánci se kromě toho obávali, že sovětská

¹⁰⁹ Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 23.

¹¹⁰ *Ibid.*, 21.

¹¹¹ Burdett, ed., *Afghanistan Strategic Intelligence I*, 132.

¹¹² Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 21.

¹¹³ Sovětská mise se tím stala prvním diplomatickým zastoupením cizího státu v Afghánistánu v době po vyhlášení jeho nezávislosti.

strana víc než o skutečné vzájemně výhodné vztahy s Afghánistánem usiluje o to, aby s afghánskou pomocí řešila své vlastní politické úkoly na Východě.¹¹⁴

Sovětská mise velmi brzy zjistila, že Afghánci mají nadále, i po uzavření dohody o příměří s Brity, zájem na dobrých vztazích se sovětským Ruskem. Kábul stále (a možná ještě více než dříve) doufal v sovětskou materiální, finanční a vojenskou pomoc mající vést k upevnění afghánské suverenity. Navíc, přítomnost sovětské mise umožňovala Afgháncům vyvíjet tlak na Brity během závěrečné etapy rozhovorů v Rávalpindí. Např. k uznání afghánské nezávislosti se jim podařilo přimět Brity jen s pomocí hrozby spojenectví se sovětským Ruskem. Afghánci ovšem usilovali i o naplnění svých teritoriálních ambicí. Již během prvních setkání s Bravinem vznesli nároky na Kušku, Kerki a Termez.¹¹⁵ Sovětské Rusko totiž zdědilo po carské říši ve vztahu k Afghánistánu řadu neřešených územních problémů. Hranice obou zemí v minulosti vznikla převážně na základě dohod mezi soupeřícími velmocemi – Velkou Británií a Ruskem, a to z větší části bez účasti Afghánců. Afghánci proto po příjezdu Bravina do Kábulu vznesli vůči Rusku řadu územních nároků. Nejvýznamnější z nich byl požadavek vrátit Afghánistánu carskou vládou, údajně nezákonně, odňatou oblast Kušky a pandždehské oázy¹¹⁶ a dále požadavek postoupit Afghánistánu jako protektoráty Zakaspickou oblast, Ferganu, Bucharu a Chivu.¹¹⁷ Afghánské naděje byly spjaty především se situací v Buchaře, jejíž emír projevoval ochotu ke spolupráci s Kábulem, ale také s přesvědčením, že sovětské Rusko přistoupí na územní ústupky nejen vzhledem ke své vojenské slabosti v Turkestánu, ale také s ohledem na přání rychle uzavřít s Kábulem výhodnou protibritskou dohodu. Navíc, v Leninově poselství, které Bravin dovezl do Kábulu, byl vyjádřen úmysl provést na výše zmiňovaném území plebiscit. Afghánští představitelé tento příslib pochopili jako oficiální závazek sovětského vedení předat Kušku Afghánistánu.

Po určitých rozpacích byly na počátku září 1919 mezi představiteli sovětské mise na straně jedné a emírem Amánulláhem a ministrem zahraničních věcí Mahmúdem Begem Tarzím na straně druhé zahájeny rozhovory o politických a obchodních otázkách. Bravin byl za tímto účelem 2. září 1919 pozván k emírovi. Emír Amánulláh byl během tohoto setkání poměrně otevřený. Přednesl Bravinovi

¹¹⁴ Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 22.

¹¹⁵ *Ibid.*, 23.

¹¹⁶ Kábul si začal oázu Pandždeh s britskou podporou nárokovat v květnu 1884, tj. cca dva měsíce poté, co jej zabralo carské Rusko. Rusko pak odtud koncem března 1885 vytlačilo afghánské vojsko a v září téhož roku byla vytýčena hraniční linie, potvrzená podpisem příslušného protokolu z července 1887, který vytučoval pohraniční linii mezi Afghánistánem a Zakaspickou oblastí. Viz Eduard Gombár, *Moderní dějiny islámských zemí* (Praha: Karolinum, 1999), 363–64.

¹¹⁷ Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 111.

celou řadu svých pochyb o tom, že by Rusko bylo v situaci, aby mohlo Afghánistánu poskytnout nutnou vojenskou pomoc, kterou by emír k uchování afghánské suverenity potřeboval. Afghánská vláda proto chovala značné pochyby stran potřeby přátelských vztahů.¹¹⁸

Rozhovory pokračovaly 10. září 1919. Emír se tentokrát dotkl i otázky pokračování války, nicméně zároveň přímo požádal sovětskou diplomatickou misi o poskytnutí ruské vojenské pomoci pro případ, že by došlo k roztržce diplomatických styků mezi Velkou Británií a Afghánistánem. V případě poskytnutí reálné vojenské pomoci byl připraven obnovit válku s Brity. Sovětští emisáři v reakci na emírovu žádost přislíbili, že pokud bude mezi Moskvou a Kábulem podepsána odpovídající dohoda, bude do Afghánistánu okamžitě zasláno osm děl a 36 kulometů i s osádkami, 1 500 prvotřídních vojáků a 5 000 berdanek¹¹⁹ s 1 500 000 nábojů pro vyzbrojení paštunských kmenů v pohraničí Indie.¹²⁰

Bravin si byl dobře vědom, že tato pomoc emíra zcela jistě neuspokojí. Slíbil mu proto, že jakmile budou odstraněny překážky bránící spojení mezi centrálním Ruskem a Turkestánem, RSFSR poskytne Afghánistánu pomoc v jakémkoliv přijatelném rozsahu včetně finanční pomoci ve zlatě a převzetí nákladů na vedení války s Brity.¹²¹ Bravin, který si byl vědom významu, jež měla pro sovětské Rusko obnova britsko-afghánskému konfliktu – strategický cíl, který mu uložil Lidový komisariát zahraničních věcí RSFSR v Moskvě –, dal tyto sliby na svou vlastní zodpovědnost, bez konzultace s Moskvou i Taškentem, se kterými neměl plynulé spojení.¹²² Vyšel tím ovšem za rámec svých instrukcí, jakkoli ty byly v tomto ohledu poněkud nejasné.¹²³

V úterý 16. září 1919 byli členové sovětské mise znovu přijati emírem. Afghánská strana zde Bravinovi předložila celou řadu podmínek, jejichž přijetím podmínila navázání vzájemných diplomatických styků. Afghánci požadovali, aby sovětská vlajka nad budovami diplomatické mise a konzulátů byla vztyčena až po zřízení dalších cizích zastupitelských úřadů. Dále žádali, aby vjezd sovětských občanů na afghánské území byl vázán na povolení afghánské vlády, zatímco

---

¹¹⁸ Ibid., 23.

¹¹⁹ Šlo o t. č. zastaralý typ ruských pušek – jednoranných zadovek ráže 10,75 mm. V nábojích se nadále používal černý střelný prach, vytvářející množství dýmu. V ruské armádě ve výzbroji v letech 1869–1891 a dále pak u domobrany.

¹²⁰ Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 23.

¹²¹ Korgun, *Istorija Afganistana*, 66.

¹²² Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 23.

¹²³ Z Taškentu např. dostal pouze instrukci zabránit rychlému ukončení britsko-afghánské války, poskytnout afghánské straně vojenské konzultace a navázat diplomatické styky (a skrze to zajistit výhodné podmínky pro ochranu hranic). Viz Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 24.

vjezd Afghánců do Ruska by byl zcela volný. Sovětská diplomatická mise měla mít nanejvýš patnáct a každý konzulát maximálně pět pracovníků. Všichni pracovníci sovětského zastupitelského úřadu a sovětských konzulátů se současně měli písemně zavázat, že nebudou v Afghánistánu vést komunistickou propagandu. Konečně konzulární zastoupení RSFSR mělo být podle názoru afghánské strany omezeno na Herát, Mazáre Šerif a Majmene, zatímco afghánské konzuláty by byly otevřeny všude, kde by to bylo třeba.¹²⁴

Sovětská mise, dobře si vědoma nesplnitelnosti svých původních širších vojensko-politických cílů, se po dlouhých diskusích rozhodla afghánské požadavky přijmout. Na konci září 1919 tak bylo přes odpor některých probritsky zaměřených činitelů při emírově dvoře dosaženo dohody o otevření sovětských konzulátů v Herátu, Mazáre Šerifu a v Majmene, tj. vesměs v místech podél rusko-afghánské hranice. Za tímto účelem byli z řad mise vyčleněni tři pracovníci (mj. Ch. I. Mamin), kteří měli vedení konzulátů převzít. Jejich reálné otevření se však protáhlo, neboť afghánská strana se obávala, že se konzuláty stanou základnami sovětské propagandistické a zpravodajské činnosti, a zároveň se snažila využívat průtahů v této záležitosti k tomu, aby od Sovětů získala další ústupky, mj. v územních otázkách. V průběhu sovětsko-afghánských rozhovorů totiž emír Amánulláh několikrát před Bravinem prohlásil, že bude souhlasit s navázáním smluvních vztahů se sovětským Ruskem, bude-li vyřešena územní otázka týkající se Pandždehu.

Bravin si uvědomoval dvojakost pozice sovětského vedení v této věci a snažil se proto vyhnout konkrétním slibům. Sdílel proto emírovi, že v této záležitosti nemá potřebné kompetence.¹²⁵ Osobně však byl předání Pandždehu Afgháncům nakloněn. V soukromém dopise vedoucímu Východního oddělení Lidového komisariátu zahraničních věcí RSFSR A. N. Vozněsenskému dokonce vyjádřil názor, že by předání Pandždehu Afghánistánu bylo skutečně širokým gestem ze sovětské strany, kterým by jasně ukázala celé Asii a vůbec světu, že se v sovětském případě „slovo a čin nerozcházejí“.¹²⁶ Kromě toho v radiotelegramu zasláném do Moskvy se svým osobitým radikalismem, který ho svého času sblížil s bolševiky, prohlásil, že plně sdílí názor afghánské vlády a podporuje její prosbu, a vyslovil se pro předání Pandždehu a Kušky, zabraných podle „loupeživé“ smlouvy z roku 1885, Afghánistánu.

¹²⁴ Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 24.

¹²⁵ Burdett, ed., *Afghanistan Strategic Intelligence I*, 24.

¹²⁶ Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 112.

Afghánská snaha využívat otázku konzulátů coby nátlakového prostředku nicméně nebyla pro Bravina přijatelná. Bravin se proto 25. září 1919 obrátil nótou na Mahmúda Bega Tarzího, ve které pohrozil, že pokud afghánská vláda nedovolí otevření konzulátů, jmenovaní pracovníci se vrátí do Ruska. Toho se afghánské vláda zalekla, protože se obávala podstatného ochlazení vzájemných vztahů před nadcházejícím zahájením britsko-afghánských rozhovorů, jejichž cílem mělo být dořešení některých sporných otázek, otevřených třetí britsko-afghánskou válkou. Současně jí však ze stejného důvodu nebyla vhod ani početná sovětská diplomatická mise v hlavním městě. Proto nakonec souhlasila s neoficiálním a prozatímním otevřením dohodnutých konzulátů.¹²⁷

Po krátkém rozloučení s emírem se 1. října 1919 designovaní konzulové vydali do svých působišť. Současně s nimi Kábul opustili i vojenští členové sovětské mise, kteří po uzavření britsko-afghánského příměří nebyli afghánské straně k užítku a jejichž další přítomnosti se Afghánci s ohledem na možné komplikace ve vztazích s Brity obávali.¹²⁸ Společně s nimi se vrátil mj. Ivanov, kterému se po určitých obtížích podařilo získat potřebné zpravodajské informace a navázat kontakty s Turky usedlími v Kábulu.¹²⁹ Méně úspěšný byl Ivanov ve snaze získat emírův souhlas k návštěvě zóny paštunských kmenů při hranicích s Indií. Emír jeho žádost třikrát zamítl. Závažnější však bylo, že se mu nepodařilo dosáhnout hlavního cíle – uzavření protibritsky zaměřené spojenecké dohody s afghánskou vládou, jejímž sjednáním byl speciálně pověřen.

Nehledě na výše zmíněné obtíže se misi podařilo splnit většinu jejích úkolů, vyjma toho hlavního – přimět Afghánistán k pokračování válečných operací proti Velké Británii.¹³⁰ Ačkoliv spojenectví nebylo nakonec uzavřeno, samotným navázáním diplomatických styků mezi Moskvou a Kábulem byl zasazen citelný úder britským pozicím v této tradiční britské sféře vlivu. Do určité míry tím bylo ze zahraničněpolitického hlediska posíleno i postavení sovětské moci ve střední Asii.

Cesta afghánské mise do Moskvy byla, navzdory pohybu po území s mnohem lepší infrastrukturou komunikací, neméně namáhavá. Přímá cesta po železnici

¹²⁷ Ibid., 25.

¹²⁸ Společně s Bravinem tak v Kábulu zůstali již jen tři další členové sovětské mise. Viz Panin, *Sovětskaja Rossija i Afganistan*, 25.

¹²⁹ Tichonov, *Afganskaja vojna Stalina*, 43. Zásadní roli v dosažení těchto úspěchů sehrála velká suma ve zlatě a stříbře, která Ivanovovi umožnila podplácet afghánský doprovod, jež museli příslušníci sovětské mise strpět vždy, když opustili ubytovací prostory.

¹³⁰ Bravin sám tím považoval svou misi za ukončenou a doufal, že brzy bude vyslán jako diplomat do Persie, kterou znal mnohem lépe než Afghánistán. V důsledku zákulisních intrik a pomluv šířených mj. B. N. Ivanovem se tak nakonec nestalo.

z Taškentu do Moskvy byla s ohledem na průběh front občanské války stále ještě nemožná. Předpokládalo se proto, že se mise vydá vlakem z Taškentu do stanice Aralskoje more. Odtud měla pokračovat parníkem a posléze pozemní cestou do Fortu Alexandrovského. Z Fortu Alexandrovského se předpokládala cesta parníkem do Astrachaně a dále pak podle okolností.¹³¹ Návrh Moskvy zkrátit cestu použitím letadel v úseku Taškent–Orenburg byl odmítnut jak představiteli sovětských úřadů v Taškentu, tak samotnými členy afghánské mise.¹³² Namísto toho byl nakonec realizován původní plán cesty. Mise v počtu devíti osob se tedy vydala vlakem k Aralskému moři. Po příjezdu do stanice Aralskoje more se však další pokračování cesty ukázalo jako nemožné a mise se musela vrátit zpět do Taškentu. Tam zůstala až do září 1919.

Druhá sovětská mise do Afghánistánu. Mise Muhammada Valího Chána v Moskvě

Vývoj situace na východní a turkestánské frontě, obecně chaotické poměry občanské války, v létě 1919 prozatím nejen znemožnily příjezd afghánské mise do Moskvy, ale také odjezd další sovětské mise do Kábulu.

Co bylo příčinou vyslání této druhé mise do Afghánistánu? K objasnění tohoto problému je třeba vrátit se v čase poněkud zpět. Když na přelomu května a června 1919 do Moskvy konečně dorazily zprávy o vypuknutí třetí britsko-afghánské války, sovětské vedení si uvědomilo nutnost poněkud přehodnotit otázku vztahů s Afghánistánem.¹³³ Nabízela se totiž velmi příhodná situace k získání pozic ve strategicky velmi důležité oblasti – na přístupech k Indii. Případné rozšíření revoluce za hranice bývalé Ruské říše hlouběji do Asie, a zejména do Indie, by znamenalo podstatné oslabení jednoho z hlavních sovětských protivníků – Velké Británie a současně i posílení sovětského režimu v Rusku samém. S ohledem na zásadní význam, který Lenin přikládal Indii při předpokládaném šíření revoluce do Asie, mohl být úkolem zajištění přístupové cesty do této klíčové země pověřen pouze důvěryhodný člověk, tj. prověřený straník. Tím však Bravin nebyl. Proto byl v červnu 1919,¹³⁴ tj. ještě v průběhu třetí britsko-afghánské války, do střední Asie vyslán Jakov Zacharovič Suric, dlouholetý předrevoluční člen bolševické frakce

¹³¹ AVP RF, f. 04, op. 39, p. 43, d. 588, l. 2.

¹³² Ibid.

¹³³ Lze se ovšem domnívat, že určitou roli v tomto procesu sehrály i Barakatulláhovy návrhy Leninovi z konce dubna a počátku května 1919. Viz výše.

¹³⁴ Jeho pověřovací listina byla podepsána V. I. Leninem 23. června 1919, tj. Viz Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 27.

Sociálně demokratické dělnické strany Ruska a starý známý lidového komisaře zahraničních věcí RSFSR Čičerina z doby jejich společné emigrace v Německu.

Suric byl jmenován zplnomocněným zástupcem RSFSR pro střední Asii. Jeho úkolem bylo navázat diplomatické styky s národy nezávislého Afghánistánu, nezávislémi kmeny Balúčistánu, Chivy a Buchary a za svobodu bojujícími národy Indie, Kašmíru a Tibetu. Byl také zplnomocněn vstoupit ve styk s již existujícími i s teprve vznikajícími vládami těchto zemí a rovněž s revolučními organizacemi, které si vytkly za cíl osvobození středoasijských národů z cizího (rozuměj britského) panství. Suric byl dále vybaven pravomocí jmenovat své představitele a agenty, vést přímé či nepřímé (tj. skrze prostředníky) rozhovory a uzavírat dohody a smlouvy jménem ruské sovětské vlády a rovněž tyto dohody podepisovat po předchozím schválení Moskvou.¹³⁵

Jeho pověření bylo značně široké a v mnohém se podobalo spíše mandátu revolučního komisaře než diplomata. Zvláště záračející je např. fakt, že se měl zaměřovat v první řadě na národy Afghánistánu než na emírovu vládu. Tato formulace navozuje dojem, jako by Moskva byla připravena orientovat se při realizaci svých záměrů v Afghánistánu i na jiné politické skupiny, než byla emírova vláda. Ačkoliv přímé motivy k této formulaci nejsou známy, soudě podle místních podmínek i dalšího vývoje sovětsko-afghánských vztahů, byla tato alternativa (snad s výjimkou kmenů na afghánsko-indickém pomezí) spíše iluzorní. Formulace byla snad z části dána tím, že Suric byl současně s diplomatickým pověřením jmenován též představitelem Kominterny v Afghánistánu a sousedních zemích,¹³⁶ která zde v jeho osobě poprvé vstupuje na scénu.

Pokud jde o vztah Surice a v Kábulu již působící Bravinovy mise, předpokládalo se, že se Suric bude soustředit na problémy spojené se šířením revoluce do Indie a na udržování styků s pašunskými kmeny, přičemž ve vztahu k sovětskému zastupitelství v Afghánistánu se omezí na jeho strategické vedení, zatímco vedení běžné diplomatické práce zůstane odpovědností Bravina, jmenovaného nyní představitelem Lidového komisariátu zahraničních věcí RSFSR v Afghánistánu.¹³⁷

Suric se na cestu do Afghánistánu vydal 23. června 1919 v čele relativně početné mise. Dalšími členy byli například I. M. Rejsner, později známý sovětský orientalista, který byl jmenován prvním tajemníkem mise, nebo Je. M. Rijs, který zastával pozici vojenského zplnomocněnce.¹³⁸ Součástí mise bylo dále několik

¹³⁵ Tichonov, *Afganskaja vojna Stalina*, 47–48.

¹³⁶ *Ibid.*, 48.

¹³⁷ Sergej B. Panin, „«Sovetskaja ugroza» Britanskoj Indii: Afganskij placdarm (20-e gody XX v.)“, *Vostok*, č. 6 (2001): 29.

¹³⁸ Radžabová, „Hnutí za reformy“, 146.

zástupců indických nacionalistů, technický personál apod. Všichni členové mise byli vybráni s velkou obezřetností Lidovým komisariátem zahraničních věcí RSFSR a potvrzení Revoluční vojenskou radou republiky na přelomu května a června 1919.¹³⁹

Výrazem sovětského přehodnocování dosavadní orientace byla také pozornost, jakou začal afghánské otázky věnovat lidový komisař vojenství RSFSR Trockij. Trockij, který se tehdy nacházel na Ukrajině, ve svém dopise Ústřednímu výboru Komunistické strany Ruska (bolševiků) z 5. srpna 1919 navrhl, očividně ovlivněn plány Muhammada Barakatulláha, otevřít frontu světové revoluce v Asii.¹⁴⁰ Trockého návrh byl součástí jeho vize světové revoluce. S ohledem na to tudíž v jeho případě nešlo jen o otázku další politické strategie RSFSR, ale také o věc osobní prestiže. A tak je jej také třeba chápat.

Trockij se ve svém dopise zabýval nejprve rozbořem tehdejší situace. Nedávná porážka Maďarské republiky rad, sovětské neúspěchy na Ukrajině a hrozící ztráta černomořského pobřeží podle něho svědčily o tom, že se přípravná fáze revoluce na Západě může protáhnout na delší dobu. Nadále tak podle něho bude nutno vycházet z toho, že Velká Británie a Francie si budou udržovat jistou sílu a vitalitu, zatímco Rudá armáda může představovat příliš skrovnou veličinu, než aby dokázala ovlivňovat vojenskou situaci v Evropě.

Naopak na Východě se podle jeho soudu události rozvíjely mnohem příhodnějším směrem. Četné úspěchy dosažené Rudou armádou proti vojskům Kolčaka otevřely „dosti širokou bránu do Asie“.¹⁴¹ Ačkoliv zatím zůstávala otevřena otázka japonských vojsk na Dálném východě,¹⁴² Trockij neměl pochybnosti o tom, že v Asii představovala Rudá armáda nesrovnatelně větší sílu než v Evropě. Před sovětským Ruskem se tak otvírala nepochybná vyhlídka na dlouhé období vyčkávání, jak se vyvinou události v Evropě, ale také na období aktivity v asijských záležitostech: „Cesta na Indii se nám v daný okamžik může ukázat jako schůdnější a kratší než cesta do sovětského Maďarska.“¹⁴³ Trockij se v této souvislosti vyslovil pro vytvoření „mohutné základny na Urale“, která byla pro sovětské Rusko potřebná bez ohledu na další vývoj v Evropě i v Asii. Mohla totiž sloužit postupu na obě strany.

¹³⁹ Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 28.

¹⁴⁰ Meijer, ed., *The Trotsky Papers I*, č. 347, s. 620–27.

¹⁴¹ *Ibid.*, č. 347, s. 622.

¹⁴² Trockij soudil, že po Kolčakově porážce bude Japonsko nuceno buď svá tamní vojska posílit, nebo je stáhnout. První možnosti podle něj však bránilo negativní stanovisko USA vůči posílení japonského vlivu na východní Sibiři. Vzniklý antagonismus pak sovětskému Rusku nabízel výhodné podmínky. Viz *The Trotsky Papers I*, č. 347, s. 622.

¹⁴³ *The Trotsky Papers I*, č. 347, s. 622.

V první řadě považoval za nutné obnovit tamní průmyslové kapacity, respektive se vrátit k myšlence z jara 1918, podněcené německým postupem na východní frontě – soustředit průmysl na Urale a okolo něj. Vyslovil se také pro intenzivní výstavbu jezdeckých oddílů Rudé armády, protože jezdeckvo mělo mít podle jeho soudu při asijských operacích nesporně rozhodující úlohu. V této souvislosti připomněl několik měsíců starý plán, předložený nejmenovaným vojenským odborníkem, podle kterého měl být vytvořen jezdecký sbor o síle třiceti až čtyřiceti tisíc jezdců, s tím že sbor by byl použit proti Indii.

Uvedený plán by však podle Trockého vyžadoval pečlivou přípravu, a to jak materiální, tak politickou. Trockij v tomto spojení upozornil, že doposud bylo agitaci v Asii věnováno jen málo pozornosti, zatímco se ukazovalo, že „cesta na Paříž a Londýn vede přes města Afghánistánu, Paňdžábu a Bengálska“.¹⁴⁴ Sovětské úspěchy na Urale a Sibíři slibovaly zvýšení prestiže sovětské revoluce v celé utlačované Asii. Trockij proto navrhoval využít tohoto okamžiku a soustředit někde na Urale nebo v Turkestánu revoluční akademii, politický a vojenský štáb asijské revoluce, který by v nejbližším období projevil mnohem větší akceschopnost než výkonný výbor Kominterny. Považoval za nutné soustředit v tomto směru všemi dostupnými způsoby a prostředky potřebné síly, jazykovědce, překladatele knih a zaangažovat domácí revolucionáře.¹⁴⁵ S ohledem na nutnost nejprve porazit Děnikinova vojska však prozatím považoval za možné podniknout jen opatření přípravného charakteru k pozdějšímu postupu na Východ, zejména pak pokud jde o plán vojenského úderu na Indii, na pomoc indické revoluci.¹⁴⁶

O několik dní později, 13. srpna 1919, zaslal Trockij sovětským orgánům v Taškentu telegrafickou depeši obsahující osmnáct otázek týkajících se vojenských podmínek v afghánském státě, Amánulláhovy spolehlivosti a detailních informací o potřebách vojenského materiálu v Afghánistánu. Další depeše z Moskvy z následujícího dne pak naznačovala, že Afghánistánu bude bezplatně poskytnuta vojenská pomoc, jakmile bude obnoveno železniční spojení s Taškentem. V této souvislosti je zajímavé, že Moskva také uvažovala o zapojení přinejmenším malého oddílu složeného z Afghánců do boje proti Kolčakovi a žádala, aby taškentské úřady zjistily, jak by na věc pohlížela afghánská mise Muhammada Valího Chána.¹⁴⁷

Suricova mise mezitím na své cestě do Afghánistánu dorazila pouze do Orenburgu. Zde byla nucena vyčkat až do obnovy přímého železničního spojení

¹⁴⁴ Ibid., č. 347, s. 624.

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ Ibid., č. 347, s. 626.

¹⁴⁷ Adamec, *Afghanistan's Foreign Affairs*, 53–54.

s Taškentem,¹⁴⁸ k čemuž došlo teprve 13. září 1919. Doprava mezi Orenburgem a Taškentem nicméně ještě dlouho měla provizorní charakter a byla spojena s řadou problémů.¹⁴⁹ Krátce na to se Suricova mise vydala na cestu do Taškentu. Opačným směrem 24. září 1919 odcestoval Muhammad Valí Chán a jeho doprovod v počtu devatenácti osob. Obě delegace se potkaly 27. září 1919 v železniční stanici Čelkar. Afghánská mise pak pokračovala v cestě do Moskvy.¹⁵⁰

Po obnově přímého železničního spojení mezi centrálním Ruskem a Turkestánem v polovině září 1919 se sovětské vedení začalo intenzivněji zabývat politikou, která měla být prováděna v Turkestánu. Součástí probíhající výměny názorů byly i diskuse o přístupu k zemím sousedícím s Turkestánem. Trockij, který se této výměny názorů rovněž účastnil, využil této příležitosti, aby se začal ještě usilovněji domáhat souhlasu ÚV KSR(b) s vytvořením vojenské základny v Turkestánu pro ruský úder na jih.

Dne 20. září 1919 Trockij adresoval ÚV KSR(b) další dopis, ve kterém upozorňoval na nebezpečí, jež plynulo z uzavření příměří mezi Velkou Británií a Afghánistánem v jejich nedávné válce.¹⁵¹ Varoval, že se Velká Británie na Východě chystá vytvořit řetěz států proti sovětskému Turkestánu, jehož jednotlivými články mají být Persie, Buchara, Chiva a Afghánistán. Kdyby se jí to podařilo, pro sovětské Rusko by tím nastala velmi složitá situace. Trockij proto soudil, že na Východě bylo třeba přikročit k rozhodné a dravé politice při současném provádění umírněné a kompromisní politiky na Západě. V první řadě bylo podle něho nutno podkopat britské snahy a vytvořit v Turkestánu důležitou vojenskou základnu, k čemuž již podle jeho názoru byly dostatečné prostředky. Dále považoval za potřebné zvolit linii možného úderu a udeřit na jeden z řetězu států, který Velká Británie usilovala postavit proti RSFSR, a podřídit jej sovětské vůli.¹⁵²

Z výše uvedeného podle Trockého vyplývaly dva důsledky. Za prvé bylo třeba vyslat do Turkestánu osoby s výjimečně širokými pravomocemi a s instrukcemi, které by garantovaly rozhodný postup. Za druhé bylo nutno nařídít Revoluční

¹⁴⁸ Romodin, *Očerki po istorii*, 51.

¹⁴⁹ Nejzávažnější problém představoval nedostatek paliva pro lokomotivy. Např. obsluha lokomotivy vlaku, kterým cestovala afghánská mise z Taškentu do Moskvy, se byla v některých úsecích cesty nucena uchýlit k tomu, že jako palivo použila dřevo z plotů a budov, které vlakový personál a cestující (včetně členů afghánské mise) rozebrali podél trati. Viz Chejfec, *Sovetskaja Rossija i sopredel'nyje strany*, 288.

¹⁵⁰ Teplinskij, *Istorija sovětsko-afganskich otnošenij*, 43.

¹⁵¹ *The Trotsky Papers I*, č. 374, s. 672–75.

¹⁵² *Ibid.*, č. 347, s. 672.

vojenské radě republiky, aby v Turkestánu soustředila materiální a lidské zdroje pro možný útok z Turkestánu na jih.¹⁵³

Výsledkem Trockého snažení byl tentokrát souhlas sovětského vedení s přeusnem velkého množství zbraní do výše řečené oblasti. Už v září 1919 tak bylo na Trockého příkaz do Turkestánu odesláno na 25 000 pušek určených k okamžitému předání afghánské vládě.¹⁵⁴ Ačkoliv v Moskvě toho času již věděli o skončení britsko-afghánské války, doufali v brzkou obnovu konfliktu. Lze tak soudit mj. z Leninovy direktivy zasláné 16. října 1919 do Taškentu, ve které se vedení Turkeštánské autonomní sovětské republiky nařizovalo rychle vytvořit alespoň malou, nicméně samostatnou základnu, zorganizovat výrobu munice, opravu zbraní a dalšího vojenského materiálu a podniknout opatření k zahájení těžby uhlí, ropy a železa. V direktivě bylo současně slíbeno zaslání potřebného technického vybavení pro výrobu munice.¹⁵⁵

Podobný závěr lze vyvodit z informace, kterou Suricovi nedlouho před odjezdem jeho mise z Taškentu do Kábulu poskytl velitel Turkeštánské fronty M. V. Frunze. Frunze Surice informoval, že v Moskvě, odkud se krátce předtím vrátil, bylo přijato rozhodnutí o vyslání dvou pěších brigád a určitého množství výstroje do Afghánistánu.¹⁵⁶ Navíc Š. Eliava, člen Revoluční vojenské rady Turkeštánské fronty a současně předseda Turkeštánské komise VÚVV a RLK,¹⁵⁷ obdržel přibližně v téže době příkaz k navázání zvláště přísně konspirativního spojení se zeměmi jižní Asie, a to přes Indii.¹⁵⁸ Aby bylo možno tento úkol vyplnit, bylo třeba nejprve vytvořit spolehlivé kanály spojení do Indie a v Indii samotné vytvořit nelegální zpravodajskou síť. Teprve poté by bylo možno vysílat agenty do vzdálenějších oblastí. Avšak již realizace této přípravné fáze byla nesmírně obtížná a nebezpečná. Příznivě naladěná afghánská vláda a podpora afghánských úřadů by však tento úkol značně ulehčila.

Mezitím 10. října 1919 do Moskvy po více než dvoutýdenní cestě dorazila afghánská mise Muhammada Valího Chána. Delegaci na nástupišť Kazaňského nádraží za přítomnosti čestné stráže, orchestru a vlajek přivítali jménem Lidového

¹⁵³ Ibid., č. 347, s. 674.

¹⁵⁴ Tichonov, *Afganskaja vojna Stalina*, 49.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 32.

¹⁵⁷ Turkeštánská komise Všeruského ústředního výkonného výboru a Rady lidových komisařů ve složení Š. Z. Eliava (předseda), M. V. Frunze, V. V. Kujbyšev, G. I. Bokij, F. I. Gološčekin a Ja. E. Rudzutak byla vytvořena v říjnu 1919 jako jeden z výsledku diskuzí o politice, kterou bylo třeba provádět v Turkestánu. Viz Jurij Aleksandrovič Poljakov a Aleksandr Ivanovič Čugunov, *Konec basmačestva* (Moskva: Nauka, 1976), 33–34.

¹⁵⁸ Tichonov, *Afganskaja vojna Stalina*, 49.

komisariátu zahraničních věcí RSFSR náměstek lidového komisaře a současně vedoucí oddělení muslimského Blízkého východu Nariman Narimanov a jménem Revoluční vojenské rady RSFSR Mirsaid Sultan-Galijev.¹⁵⁹

Dva dny po příjezdu se Muhammad Valí Chán setkal s lidovým komisařem zahraničních věcí RSFSR Čičerinem a členy kolegia lidového komisařiátu. Během rozhovoru s Čičerinem vyjádřil mj. naději, že přátelství mezi RSFSR a Afghánistánem napomůže osvobození Východu od útlaku evropským imperialismem.¹⁶⁰

Valí Chán byl přijat také Leninem. Setkání se uskutečnilo 14. října 1919 o sedmé hodině večerní v Leninově pracovně a trvalo více než půl hodiny. Setkání se kromě obou jmenovaných zúčastnili také náměstci lidového komisaře zahraničních věcí RSFSR L. Karachan a N. Narimanov. Afghánský velvyslanec znovu vyjádřil své naděje stran poskytnutí sovětské pomoci asijským národům v jejich boji proti evropskému imperialismu. Lenin ho ujistil, že sovětské Rusko ve vztahu k asijským zemím o nic jiného neusilovalo.¹⁶¹ Muhammad Valí Chán následně předal Leninovi emírovo poselství, na něž Lenin slíbil brzy odpovědět.¹⁶²

Koncem listopadu 1919 byl Muhammad Valí Chán¹⁶³ znovu přijat Leninem, který jej ujistil, že sovětské Rusko poskytne Afghánistánů pomoci a podporu. Lenin také předal Muhammadu Valímu Chánovi odpověď na emírovův dopis, ve které mj. vyjádřil myšlenku, že před Afghánistánem stojí velký historický úkol – sjednotit kolem sebe „zotročené“ muslimské národy a vést je ke svobodě a nezávislosti. Souhlasil také s úpravou sovětsko-afghánské hranice v afghánský prospěch.¹⁶⁴

Afghánská mise měla po završení rozhovorů v Moskvě v plánu pokračovat v cestě do Evropy. Tlak Velké Británie na estonskou vládu, která následně odmítla afghánské delegaci povolit vstup na své území, však pokračování cesty znemožnil a mise se na konci listopadu 1919 vydala zpět do Taškentu, kam dorazila 19. prosince 1919.¹⁶⁵

Nevelké množství informací známých o průběhu rozhovorů vedených Muhammadem Valím Chánem v Moskvě nedovoluje jejich přesnou rekonstrukci.

¹⁵⁹ Adamec, *Afghanistan. 1900–1923*, 142–43.

¹⁶⁰ Dejev et al., eds., *Dokumenty vnešnej politiki II*, č. 171, s. 261.

¹⁶¹ Teplinskij, *Istorija sovětsko-afganskich otnoženij*, 45. Viz též Chejfec, *Sovetskaja Rossija i sopredel'nyje strany*, 286.

¹⁶² Dejev et al., eds., *Dokumenty vnešnej politiki II*, č. 171, s. 261–62.

¹⁶³ V mezidobí se mu dostalo velkých poct. Např. 7. listopadu 1919 mu byla poskytnuta možnost vystoupit ve Velkém divadle na shromáždění u příležitosti druhého výročí říjnové revoluce. Viz Teplinskij, *SSSR i Afganistan*, 29–30.

¹⁶⁴ Teplinskij, *SSSR i Afganistan*, 30. Viz též Chejfec, *Sovetskaja Rossija i sopredel'nyje strany*, 286–87.

¹⁶⁵ Adamec, *Afghanistan's Foreign Affairs*, 55.

Z toho, co je známo, však jasně plyne, že bylo dosaženo shody stran navázání diplomatických styků a poskytnutí sovětské pomoci Afghánistánu. Je také zřejmé, že Afghánci doufali v uzavření útočně obranného spojení s Ruskem.¹⁶⁶ Sovětské vedení bylo podle všeho těmto afghánským tužbám v zásadě příznivě nakloněno. Jeho plány zahájit nehledě na dosud probíhající občanskou válku postup na jih však mezitím, v říjnu 1919, narazily na odpor ze strany vedení Turkeštské autonomní sovětské republiky. To zcela neočekávaně odmítlo předat Afghánistánu zbraně, a to jak zbraně z vlastních skromných zásob, tak zbraně zaslané Trockým.¹⁶⁷ Toto odmítnutí mělo v zásadě dvě příčiny.

Tou první byla skutečnost, že sovětské úřady v Turkeštsánu samy trpěly silným nedostatkem zbraní, munice a dalšího vojenského materiálu, který akutně potřebovaly pro boj s muslimskými povstanci – basmači, jakož i se zbytky bělogvardějských vojsk.¹⁶⁸

Turkeštské vedení kromě toho nedůvěřovalo afghánskému emírovi. A mělo k tomu vážné důvody. Amánulláh od počátku své vlády snil o připojení oblasti Chivy, Buchary, Fergany a oázy Pandždeh k Afghánistánu.¹⁶⁹ Neváhal k tomuto účelu otevřeně využívat panislámských myšlenek, ale i protibritské propagandy. Mj. díky tomu požíval v řadách tamního obyvatelstva velké úcty a podle zpráv sovětské rozvědky by jeho velká část emíra ochotně podpořila, pokud by vtrhl do sovětského Turkeštsánu se svou armádou. Nejsilnější zájem projevoval Amánulláh o Bucharu. Zprvu byl ochoten dohodnout se sovětskou stranou její rozdělení na sféry vlivu.¹⁷⁰ Později, když se během rozhovorů s Bravinem ukázalo, že sovětská strana není k tomuto kroku svolna, Amánulláh změnil taktiku. Nyní začal usilovat o uznání nezávislosti Buchary, kterou hodlal následně přeměnit v nárazníkový stát mezi Afghánistánem a sovětským Ruskem.¹⁷¹ Vedlejším cílem pak bylo posílení emírovy panislámské autority. Amánulláhovi v tomto úsilí značně napomáhala skutečnost, že bucharský emír Sajjid 'Álim Chán se pokusil využít vývoje následujícího po Říjnové revoluci k získání samostatnosti.¹⁷² Jeho vztahy se sovětskými úřady v Taškentu proto byly dosti napjaté, a Sajjid 'Álim Chán tudíž hledal pomoc mj. u svého afghánského souseda. Amánulláh jeho žádosti o pomoc

¹⁶⁶ Adamec, *Afghanistan. 1900–1923*, 143.

¹⁶⁷ *Ibid.*

¹⁶⁸ Toho času byla velká část střední Asie mimo sovětskou kontrolu. Jednalo se např. o většinu Zakaspicka, o Sedmiříčí, nemluvě už o nepříliš přátelsky naladěných vládách bývalých ruských středoasijských protektorátů Chorezmu (Chivy) a Buchary.

¹⁶⁹ Tichonov, *Afganskaja vojna Stalina*, 50.

¹⁷⁰ Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 54.

¹⁷¹ Korgun, *Istorija Afganistana*, 76–77.

¹⁷² Gombár, *Moderní dějiny islámských zemí*, 369.

vyhověl a v říjnu 1919 mu poslal oddíl vojáků a zbraně. Současně došlo k navázání diplomatických styků.¹⁷³ Ačkoliv se Afghánci snažili přimět bucharského emíra, aby se vzdal své orientace na Brity,¹⁷⁴ nemohla být tato afghánská politika, která byla fakticky zaměřena proti sovětským zájmům v Turkeistán, v žádném případě příznivě přijata sovětskými představiteli v Taškentu.

Příčinou znepokojení sovětských orgánů v Turkeistánu nebyla jenom afghánská pomoc bucharskému emírovi nebo Amánullahovy domnělé či skutečné záměry v dané oblasti, ale především zdejší afghánské aktivity, v první řadě neustále narůstající počet příslušníků afghánských konzulárních misí a dalších emisarů, jejichž oficiálně deklarovaným cílem bylo vedení prosovětské a panislámské propagandy.¹⁷⁵ Příkladem mohou sloužit např. správci herátské svatyně, kteří se počátkem září 1919 s velkou slávou vydali do Samarkandu v ruském Turkeistán, aby cestou přes oázu Pandždeh, Karši a Bucharu šířili myšlenku svaté války proti Velké Británii a získávali sympatie středoasijských muslimů pro Afghánistán.¹⁷⁶

Ačkoliv sovětské vedení v Turkeistánu v daném období poměrně úzce spolupracovalo se stoupenci panislámských myšlenek, jednalo se především o účelové spojenectví, jakýsi sňatek z rozumu, daný jejich společným nepřátelstvím vůči Britům a jejich spojencům ve střední Asii. V ostatním se cíle obou skupin rozcházeły. Vedení panislámské propagandy tudíž mohlo potenciálně získat protisovětský charakter, a proto vzbuzovalo v sovětském vedení v Taškentu řadu obav. K dispozici je navíc celá řada zpráv, že afghánští emisari současně sondovali možnosti spolupráce s místním obyvatelstvem proti sovětské moci.¹⁷⁷ V Turkeistánu nadto kromě afghánských emisarů pracovalo několik dalších více méně nezávislých a potenciálně nepřátelských sil.¹⁷⁸ A to přirozeně sovětské úřady znepokojovalo.

V říjnu 1919 Afghánci nádavkem zahájili, nejspíše v odkaze na dřívější mlhavé sovětské přísliby, politiku mírového pronikání do oblasti Pandždehu, Kušky a Mervu s cílem konfrontovat sovětské úřady s fait accompli anexe tohoto území.¹⁷⁹ Sovětské úřady byly tímto afghánským počínáním nemile překvapeny

¹⁷³ Korgun, *Istorija Afganistana*, 76.

¹⁷⁴ Teplinskij, *SSSR i Afganistan*, 32.

¹⁷⁵ Adamec, *Afghanistan. 1900–1923*, 144. Viz též Chejfec, *Sovetskaja Rossija i sopedel'nyje strany*, 292.

¹⁷⁶ Adamec, *Afghanistan. 1900–1923*, 146.

¹⁷⁷ Watt, ed., *British Documents on Foreign Affairs II*, A, 2, č. 27, s. 22.

¹⁷⁸ Příkladem byl bývalý osmanský člen mise Niedermayera a von Hentinga Kázim Bey, který zůstal v Afghánistáně a posléze se přesunul do ruské střední Asie, kde navázal spolupráci se sovětskými orgány. Kázim Bey si nicméně současně získal relativně samostatné a vlivné postavení v rámci panislámského hnutí mezi místními turkickými národy a měl velký vliv např. na mladobucharské hnutí. Kromě toho nadále udržoval spojení s Afghánistánem.

¹⁷⁹ Např. v oblasti Mervu bylo podle některých zpráv postavení Afghánců natolik silné, že místní afghánský konzul byl uznáván jako mnohem vlivnější osobnost než vedení místního sovětu.

a podle britských zpráv bylo v průběhu října jen do Mervu narychlo povoláno na čtyři sta až pět set sovětských vojáků, kteří měli zabránit případnému afghánskému postupu do této oblasti. Afghánský konzul se poté pokusil zmírnit napětí prohlášením, že Afghánistán nemá agresivní záměry a usiluje pouze o to zřídit v některých důležitých městech Turkestánu své konzuláty, přičemž bezpečnostní situace si vyžadovala početnější ochranné oddíly pro afghánské konzulární úředníky.¹⁸⁰

K určitému napětí v sovětsko-afghánských vztazích pak v závěru roku 1919 přispěla i otázka kočovného kmenu Džamšidů, který obýval pohraniční oblasti Afghánistánu. Tento kmen, patřící k etnické skupině Ajmaků, pod afghánským tlakem částečně přešel na sovětské území, přičemž využíval každé příležitosti ke mstě vůči Afgháncům. Džamšidové se soustředili zejména na okrádání afghánských obchodníků na cestách do Ruska, přičemž v tomto ohledu nabyli takové důkladnosti, že tuto činnost fakticky povýšili na profesi. Zejména v závěru roku 1919 se tak navíc často dělo při očividné shovívavosti nebo dokonce účasti členů místních výkonných výborů.¹⁸¹ Záležitost Džamšidů však byla mnohem komplikovanější, protože sovětské orgány měly zprávy, že část Džamšidů, která zůstala v Afghánistánu, dostávala podporu od britských agentů, kteří se snažili s jejich pomocí komplikovat tamní vnitropolitickou situaci. Činnost Džamšidů tak mohla nepříznivým způsobem ovlivnit sovětsko-afghánské vztahy. Sovětské orgány v Taškentu proto byly nuceny zvážit podniknutí celé řady opatření, jako např. vyslání zvláštní komise do Kušky a Serahsu, výměnu a doplnění tamních posádek, jmenování nových velitelů do pohraničních center (Mervu, Kušky, Serahsu apod.) a zlepšení jejich vzájemného spojení a v neposlední řadě také pokus zajistit vůdce Džamšidů.¹⁸² Otázka se přesto stala jedním z bolavých míst sovětsko-afghánských vztahů.

Znepokojení z afghánských aktivit a záměrů pak bylo přinejmenším u některých sovětských představitelů v Turkestánu umocněno obavou, že se Velká Británie po skončení britsko-afghánské války pokusí využít Afghánce jako svůj nástroj v boji proti sovětskému Rusku, jak se o tom hovoří např. v depeši komisaře pro zahraniční záležitosti vlády Turkestánské autonomní sovětské republiky Bogojavlenského z konce září 1919, jejíž text byl zajištěn rezidentem britské tajné služby v Taškentu plk. Baileym.¹⁸³

¹⁸⁰ Adamec, *Afghanistan. 1900–1923*, 145. Viz též Watt, ed., *British Documents on Foreign Affairs II*, A, 2, č. 65, s. 85.

¹⁸¹ Adamec, *Afghanistan's Foreign Affairs*, 69.

¹⁸² AVP RF, f. 04, op. 39, p. 43, d. 588, l. 15.

¹⁸³ Burdett, ed., *Afghanistan Strategic Intelligence*, 85. Bailey v Taškentu působil jako představitel indické vlády. Ve skutečnosti však byl příslušníkem tajné služby, jehož úkolem bylo získávat informace

Záporný postoj vedení Turkestánské autonomní sovětské republiky k dodávkám zbraní do Afghánistánu byl nicméně v Moskvě akceptován. Sovětské možnosti v tomto směru značně omezovala obtížná vnitropolitická i zahraničněpolitická situace, ve které se toho času země nacházela. Ta byla mj. příčinou toho, že asijská orientace měla v Moskvě vedle množství příznivců i řadu odpůrců. Před sovětským vedením a zejména před diplomaty lidového komisariátu zahraničních věcí RSFSR se navíc od přelomu let 1919 a 1920 začala otevírat perspektiva dosažení dohody s Velkou Británií.¹⁸⁴ Sovětské Rusko o ni hodlalo aktivně usilovat, jak to ostatně naznačovala Čičerinova zpráva,¹⁸⁵ přednesená 2. prosince 1919 na základě rozhodnutí Politbyra ÚV KSR(b) na osmé všeruské konferenci KSR(b), respektive následně přijatá rezoluce, formálně vyzývající VII. sjezd sovětů, aby mocnostem Dohody znovu po delší přestávce nabídl vedení rozhovorů o míru.¹⁸⁶

Dohoda s Brity byla pro sovětské Rusko výhodná v řadě taktických i strategických aspektů, z nichž nejdůležitějším bylo prolomení protisovětské fronty a odvrácení hrozby nové zahraniční intervence. Ze sovětského hlediska se ovšem nemělo jednat o nějakou dlouhodobou orientaci. Sovětské vedení nahlíželo na případnou sovětsko-britskou dohodu především s ohledem na nutnost získat čas pro krátkodobý oddech v situaci, kdy sovětskému Rusku hrozilo úplné válečné vyčerpání. Bylo si nicméně vědomo, že kompromis s Brity bude možný pouze tehdy, pokud nebudou dotčeny základní podmínky britsko-ruské smlouvy o rozdělení sfér vlivu z roku 1907. Proto nakonec kategoricky odmítlo vzít na sebe striktní závazky, vyplývající z případného útočně-obranného spojení s Afghánistánem.¹⁸⁷

Moskva se však současně obávala zcela přerušit rozhovory s Kábulem, protože by v důsledku toho mohlo dojít k britsko-afghánské dohodě. Sovětské vedení při tom zvláště strašila představa, že by pak Afghánistán s britskou podporou, či dokonce v přímé spolupráci s Velkou Británií, vystoupil proti RSFSR. Moskva tomu byla odhodlána zabránit. Začala se proto do budoucna orientovat

---

o situaci v sovětském Turkestánu. Lidový komisariát zahraničních věcí Turkestánu jeho přítomnost v Taškentu akceptoval (avšak jeho oficiální pověření nikdy neuznal) ještě v době, kdy byl veden levým eserem P. A. Domogatským. Od jeho pobytu v Taškentu si sliboval získání informací o situaci v Indii a Afghánistánu a výhody plynoucí z oficiálních styků s britskými úřady v Indii. Později, mj. ve výše zmíněném období, však Bailey působil v Taškentu na zapřenou. Viz Iskander A. Jusupov, *Ustanovljenje i razvitije sovětsko-iranskich otnošenij (1917–1921 gg.)* (Taškent: Fan, 1969), 47.

¹⁸⁴ Panin, *Sovetskaja Rossija i Afganistan*, 33.

¹⁸⁵ Viz O. G. Korogodskij, N. A. Serbova a M. A. Dvojnišnikov, eds., *Vos'maja konferencija RKP(b). Dekabr' 1919 goda. Protokoly* (Moskva: Gospolitizdat, 1961), 51 a nn.

¹⁸⁶ Text rezoluce viz *Vos'maja konferencija RKP(b)*, 187.

¹⁸⁷ *Vos'maja konferencija RKP(b)*, 33–34. Viz též Korgun, *Istorija Afganistana*, 67.

na uzavření dohody obecného charakteru, kterou by zajistila diplomatické styky s Kábulem a skrze jeho prostřednictvím také možnost vyvíjet vliv na pohraniční paštunské kmeny, respektive Indii, což plně odpovídalo sovětskému pohledu na případnou dohodu s Brity.

Závěr

Sovětskou politiku vůči Afghánistánu v letech 1917 až 1919 je možno rozdělit do dvou fází. První fázi lze vymezit listopadem 1917 a dubnem 1919. Afghánistán hrál v tomto období v sovětských představách svou roli především jako potenciální nástupišť pro intervenci vojsk Dohody (v první řadě britských) vůči sovětskému Turkestánu. Sovětské orgány se proto opakovaně snažily navázat kontakt s afghánskou vládou, získat ji na svou stranu, a vyloučit tak riziko, že se Afghánistán stane koridorem, skrze který britská vojska zahájí postup do sovětské střední Asie. Sovětské pokusy o navázání kontaktu s afghánskou vládou však dlouho narážely na nezájem afghánské strany, a sovětské Rusko se tak muselo omezit jen na sběr informací skrze zpravodajské kanály. Situace se změnila až po nástupu nového afghánského emíra Amánulláha a následné reorientaci afghánské politiky směrem k získání nezávislosti země na Velké Británii.

Pro druhou fázi, vymezenou dubnem 1919 a přelomem let 1919 a 1920, je charakteristická výměna oficiálních diplomatických misí, které vyvrcholily navázáním diplomatických styků. Sovětská politika vůči Afghánistánu byla v tomto období značně ovlivněna vypuknutím třetí britsko-afghánské války v květnu 1919. Sovětské Rusko následně začalo na Afghánistán pohlížet jako na koridor na cestě šíření revolučních myšlenek do Indie, která byla považována za klíč k rozšíření revoluce do celé Asie a současně za hlavní zdroj síly a bohatství Velké Británie – přední imperialistické mocnosti tehdejšího světa, a tudíž i překážky úspěchu ruské a světové revoluce. V souvislosti s tím plánovalo sovětské Rusko využít Afghánistán jako spojence v boji proti Velké Británii a s jeho pomocí se pokusit o rozšíření revoluce do Indie (tj. šlo vlastně o představu šíření revoluce do Indie pomocí revoluční války s afghánskou pomocí).

Sovětská snaha využít Afghánistán jako přímého spojence proti Velké Británii však přišla pozdě. Válka mezi Afghánistánem a Velkou Británií skončila dříve, než se sovětské diplomatické misi podařilo dosáhnout Kábulu. S uzavřením příměří s Velkou Británií Afghánistán ztratil na přímém sovětském spojení zájem. Nadále však přetrvával jeho zájem o úpravu vztahů se sovětským Ruskem a o sovětskou finanční, materiální a vojenskou pomoc. Ačkoliv Moskva byla ochotna vyjít Afgháncům v tomto směru vstříc, poskytnutí zmíněné pomoci naráželo

na nedostatečné sovětské materiální předpoklady, jakož i na vlastní problémy v Turkestánu. Celková vnitropolitická a zahraničněpolitická situace pak v závěru roku 1919 přiměla Moskvu, aby se začala orientovat na perspektivu přinejmenším částečného narovnání vztahů s Velkou Británií. O přímé spojení mezi sovětským Ruskem a Afghánistánem tak ztratila zájem i ona. Jako realističtější politika se sovětským představitelům do budoucna ukazovalo zajištění přátelských vztahů s Afghánistánem cestou uzavření dohody obecného charakteru, kterou by si Moskva zajistila diplomatické styky s Kábulem a současně i možnost vyvíjet bezprostřední vliv na pohraniční paštunské kmeny, respektive na události v Indii.

Sovětskou politiku vůči Afghánistánu komplikovala ve sledovaném období řada faktorů. Kromě již zmíněných problémů, týkajících se např. omezených možností pro poskytnutí finanční, materiální a vojenské pomoci Afghánistánu, šlo mj. o velké vzdálenosti a nedostatek informací daný neexistencí efektivního spojení mezi Moskvou a Taškentem, respektive Taškentem a Kábulem. To na jednu stranu bránilo tomu, aby sověští diplomaté vyslaní do Kábulu (pro afghánskou diplomatickou misi vyslanou do Moskvy to však platilo stejně) konali v úzkém kontaktu se svou centrálou v metropoli, a na druhou stranu si vyžadovalo, aby jednali do značné míry samostatně a nezávisle, řídíce se pouze obecnými instrukcemi. Jak ukázala např. otázka sovětských příslibů v záležitosti postoupení Pandždehu a Kušy Afghánistánu, ne vždy se sovětským diplomatům za této situace podařilo vystihnout aktuální politiku centra.

Celkově je možno konstatovat, že pro sovětskou politiku vůči Afghánistánu v letech 1917 až 1919 byla charakteristická snaha o navázání přátelských vztahů. Tato snaha byla zprvu motivována obrannými a bezpečnostními ohledy, později pak ofenzivními záměry, spojenými s úsilím o oslabení hlavního sovětského protivníka – Velké Británie a rozšíření revoluce do Asie. Těmto obecným motivům pak byly zcela podřízeny jak jednotlivé sovětské kroky, tak i vztah ke konkrétním praktickým problémům sovětsko-afghánských vztahů, jako byla otázka hranic.

ŠEĎ PUTINOVY HISTORICKÉ POLITIKY

KAREL SVOBODA

Abstract

The Greyness of Vladimir's Putin Historical Policy

Russia's historical policy under President Yeltsin was strongly anti-communist. In contrast, Vladimir Putin uses some motives from the past, be it Russian or Soviet. The country's historical policy forms a wide range of tools stemming from the establishment of a special presidential commission for the support of films on historical topics from the Russian state budget. The Great Patriotic War plays a prominent role as something unquestionably positive in Putinist Russian state memory. It is particularly obvious when compared with its perceptions in other countries in the region, such as Ukraine, Estonia or Latvia.

Keywords: Russia, Vladimir Putin, politics and government, historical policy, ideology

Úvod

Od nástupu do čela státu v roce 1999, respektive 2000, usiloval Vladimir Putin o to podřídit veškerou politiku takzvané vertikále moci. Prakticky celý veřejný prostor včetně politiky, ekonomiky či sdělovacích prostředků se dostal pod kontrolu státu. Spolu s tím došlo k unifikaci politického prostředí, kde volnou soutěž stran a hnutí nahradila byrokratizace. Podobně i historická politika směřuje k jednotnému výkladu dějin, který má být vlastní všem. Lze souhlasit s tvrzením významné ruské socioložky Olgy Kryštanovské, která tvrdí, že budování vertikály moci, které Vladimir Putin zahájil okamžitě po nástupu do Kremlu, způsobilo „sovětizaci“ ruské společnosti, tedy podřízení politického prostředí jednomu centru a vymizení charismatických vůdců ve prospěch šedivých figur.¹ Historická politika plně zapadá do tohoto konceptu.

---

¹ Olga Kryštanovskaya, „The Sovietization of Russian Politics“, *Post-Soviet Affairs* 25, 4 (2009): 303.

Tato stať se bude zabývat tím, jak byla formována historická politika za vlády Vladimira Putina, a to jak jako prezidenta, tak jako premiéra. Takový přístup je možný z toho důvodu, že Vladimir Putin tvořil v tandemu s Dmitrijem Medveděvem důležitější část, byť se po určitou dobu nacházel v nominálně podřízené pozici. Článek se věnuje vnímání novodobých ruských dějin, tedy období od zrušení nevolnictví do současnosti. Z výčtu jsou vynecháni například Petr Veliký či Kateřina II. Záměrně nepokrývá dějiny jednotlivých částí Ruské federace; pohled vnímá Rusko jako celek. Pojem historická politika je pro účely staťi chápán jako státem cílená strategie formování a změn percepce historie ze strany občanů. Historická politika zahrnuje celkovou strategii formování povědomí o historii, a to včetně komemorace historických událostí a osobností, školní výuky či uměleckých děl. Dochází k potlačování některých událostí; jiné jsou naopak vynášeny do popředí.²

Ačkoli text vypráví o historické politice, nemá ambice být historickou teorií; zaměřuje se spíše na její přesah do politiky. Jednou z podstatných otázek je, nakolik vůbec může cílená státní politika historické vědomí ovlivnit či nakolik jde spíše o reakci na nálady ve společnosti. Nakolik je Vladimir Putin, respektive Kreml, tvůrcem historického vědomí, nakolik je spíše v jeho vleku, popřípadě jak je historická politika vytvářena a využívána pro politické účely? Ve staťi podrobují zkoumání hypotézu, že historická politika je součástí celkového Putina systému vládnutí a její formování sleduje momenty, které se snaží ve svém režimu zdůrazňovat i sám Vladimir Putin.

Putinovo pojetí historické politiky je zpravidla chápáno jako prostředek sjednocování národní identity. Například Richard Sakwa spatřuje v Putinově pojetí historie součást šířeji pojaté představy pomyslného mostu mezi jednotlivými obdobími ruské historie (sovětským a carským), který je překlenuje a smiřuje. Putinův důraz na formování pocitu národní jednoty je založen na patriotismu, tedy na lásce k vlasti a její historii, dále na etatismu, na důrazu na lásku ke státu jako opozici vůči regionalismu a za čtvrté na sociální spravedlnosti. Historická politika tvoří silnou součást prvního pilíře.³ Podobně i Lilija Ševcova či Andrew Kuchins nacházejí v Putinově historické politice, respektive v užití symbolů carských (Romanovský dvouhlavý orl), sovětských (hymna, rudá vlajka pozemních vojsk) i postsovětských (trikolóra, původně zavedená Petrem I., která se stala ruskou vlajkou po roce 1991), snahu uspokojit veškeré složky obyvatelstva.

---

² Alexei Miller, „Russia: Power and History“, *Russian Politics and Law* 48, 4 (červenec–srpen 2010): 8–34.

³ Richard Sakwa, *Putin: Russia's Choice* (London: Routledge, 2004), 164.

Celek těchto tří symbolik má utvářet jednotu Rusů jako politického národa zahrnujícího všechny etnické národy státu.⁴ Přímo za propagandu, která je součástí jednotné linie státní politiky vertikály moci, kam patří i omezení médií, označuje pak historickou politiku prezidenta Putina Miguel Vásquez Linán.⁵ Clifford Gaddy a Fiona Hill si všímají Putinova zájmu o historii jako politického nástroje; podle nich se Putin vyvinul ze studenta historie v jejího vykladače a manipulátora. Podle jejich názoru je Putin a jeho odkazy na historické předobrazy jednou ze šesti součástí jeho osobnosti.⁶ Pravděpodobně jako nejsilnější vidí užívání historie u Putina Thomas Sherlock. Podle něj podávají ruské a sovětské dějiny názorný příklad toho, jak politici manipulují dějinami pro vlastní politický prospěch. Sherlock v této souvislosti uvádí: „V ruském i sovětském kontextu sloužily mýty jako mocné normativní a symbolické konstrukce pro elity i společnost. Například snahy o přehodnocení sovětské historie jsou motivovány daleko silněji než jen Putinovými osobními preferencemi.“⁷

Studie využívá pro své závěry výzkumy respektovaných ruských sociologických center, jmenovitě Centra Levady a Ruského centra pro výzkum veřejného mínění (VCIOM). U nich se zaměřuje především na reakce ruské veřejnosti na historickou politiku. Pro analýzu názorů prezidenta Putina na historické události a jeho pohled na ně byly využity primárně jeho veřejné projevy, texty a rozhovory. Užívá hlavně projevů, které nejsou vázány k jediné určité události, ale mají spíše obecné vyznění. Důležitost té či oné osobnosti tak lze odvozovat od četnosti zmínek v projevech.

Vývoj historické politiky za Jelcina a Putina

Historická politika představovala v Rusku, respektive Sovětském svazu, vždy důležitou otázku. Jejím prostřednictvím stát zdůrazňoval určité hodnoty, ideje, ale také přetvářel historickou realitu ve svůj prospěch. Stalin osobně revidoval znění učebnic a razantně promlouval do podoby historických děl. Pro Stalina

---

⁴ Lilia Shevtsova, „Vladimir Putin's Political Choice: Towards Bureaucratic Authoritarianism“, in *Leading Russia: Putin in Perspective*, ed. Alex Pravda (Oxford: Oxford University Press, 2005), 229–54; Anders Aslund a Andrew Kuchins: *Russia: Balance Sheet* (Washington D.C.: Peterson Institute for International Economics, 2009), 37.

⁵ Miguel Lopez Linan, „History as a propaganda tool in Putin's Russia“, *Communist and Post-Communist Studies* 43 (2010): 167–78.

⁶ Fiona Hill a Clifford Gaddy, „Putin and the Uses of History“, *The National Interest*, January 4, 2012, <http://nationalinterest.org/article/putin-the-uses-history-6276> (přístup 10. září 2013).

⁷ Thomas Sherlock, *Historical Narratives in the Soviet Union and Post-Soviet Russia* (New York: Palgrave Macmillan, 2007), 149.

představoval Ivan Hrozný ideálního panovníka Ruska, neboť svými až brutálními metodami dokázal zlomit moc odbojných bojarů a modernizovat zemi.⁸ Stát upravoval i v dalších letech pohled na historii, ať již prostřednictvím nepokryté falzifikace či zamlčování některých událostí, tak i prostým posouváním akcentů či změnou výkladu událostí.⁹ Boris Jelcin, ač sám bývalý komunistický funkcionář, zaujal silně antikomunistickou ideologii. Změnil ruskou státní hymnu ze sovětské na Patriotickou píseň z roku 1833, změny doznala i ruská vlajka a další státní atributy. Zároveň ale narážel i na silnou opozici. Nepodařilo se mu například dosáhnout odstranění Leninova těla z mauzolea na Rudém náměstí.

Z Jelcinova hlediska byl antikomunismus přirozeným a logickým tahem, protože komunisté, respektive konzervativci, představovali jeho největší soupeře. Již v letech 1991–1992 došlo ke sporu, kdy se ruský prezident svými dekrety pokusil rozpustit komunistickou stranu a zakázat její činnost. Spor došel až k ústavnímu soudu. Ten v listopadu 1992 stanovil, že Jelcin jednal v souladu se zákonem v případě centrálních orgánů komunistické strany, ale nikoli již v případě místních poboček.¹⁰ Po celá devadesátá léta znamenala komunistická strana nejviditelnější ohrožení Jelcinovy moci.

Jelcin svedl největší volební souboj při prezidentských volbách v roce 1996, kdy došlo i na využití historických motivů pro politické účely.¹¹ Jelcin a jeho tým opakovaně strašili obyvatelstvo návratem komunismu, jakož i všemi negativy, která tato ideologie s sebou nesla. Paralelně s tím se Jelcinova politika nesla ve znamení snahy o hledání nové ruské idey, která by nahradila předchozí komunistickou.¹² Specifikem jelcinského období bylo i to, že ruská hymna nebyla, podobně jako ostatní státní symboly, nikdy kodifikována prostřednictvím ústavního zákona tak, jak si to žádá ruská ústava, nýbrž pouze vyhlášena prezidentským dekretem. To působilo další zmatky a podporovalo snahy zavést jiné symboly. V roce 1997 hlasovala ruská Duma ve prospěch navrácení státních symbolů, jako je sovětská hymna či sovětská vlajka. Jen fakt, že konzervativní část nedisponovala dostatečnou většinou, zamezil jejich návrat. Nebylo následně překvapením, když Jelcin ve

---

⁸ Karel Svoboda, „Význam Ivana Hrozného pro Stalina“, in *Rozvoj české společnosti v Evropské unii*, 3, eds. Jakub Končelík, Barbara Köpplová, Irena Prázová a Jiří Vykoukal (Praha: Matfyzpress, 2004), 350.

⁹ O sovětském přístupu k historii například Joseph Zajda a Rea Zajda, „The Politics of Rewriting History: New History Textbooks and Curriculum Materials In Russia“, *International Review of Education / Internationale Zeitschrift für Erziehungswissenschaft* 49, 3–4 (July 2003): 363–85.

¹⁰ Richard Sakwa, *Russian Politics and Society* (New York: Routledge, 2008), 135.

¹¹ Aleksej Miller, „Labirynty istoričeskoj politiki“, *Rossija v global'noj politike* 3, 009 (2011): 50.

¹² Kathleen Smith, *Mythmaking in the New Russia: Politics and Memory During the Yeltsin Era* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2002), 158.

svém počínání narazil na odpor levicových stran, které v lednu 1998 odmítly jeho návrh zákona o státní hymně a vlajce. Návrh nicméně nevzbudil příliš velké nadšení ani u jiných skupin. Problémem byl fakt, že se jednalo o symboly imperiální, a tudíž jen stěží atraktivní pro jednotlivé porobené národy.¹³

Historickou politiku Borise Jelcina bylo lze označit za nedůslednou. Jelcin, i když bylo možné zaznamenat určité pokusy o formulaci státní politiky v oblasti historie, nebyl schopen tuto politiku výrazněji prosazovat. Centrem jeho zájmu byly spíše přeměny v politické a ekonomické oblasti a na historickou politiku jako takovou nekladl příliš důraz. Jelcin provedl dokonce několik kroků, které šly spíše proti státům formované jednotné historické politice. Dopustil například zpřístupnění sovětských archivů, a to dokonce v některých velmi citlivých otázkách (Maďarsko v roce 1956, Československo v roce 1968). Jak ale zdůrazňuje Thomas Sherlock, „Jelcin nebyl schopen mobilizovat politickou imaginaci pro zformování narativu minulosti, který by nasměroval hodnoty, zájmy a energii ruské společnosti k liberálnědemokratickému projektu.“¹⁴

Naproti tomu Vladimir Putin, popřípadě tvůrce jeho politiky, si již zcela zjevně uvědomuje význam historie pro současné události a jejich zdůvodnění. Vykazoval již od mládí velký zájem o historii, což také líčí jeho biografové.¹⁵ Jeho blízký spolupracovník Dmitrij Peskov s oblibou zdůrazňuje, že Putin věnuje čtení historických prací a memoárů velkou část svého volného času. Na druhou stranu ale výběr knih, které uvádí jako svou četbu, je silně tradiční. Například v pohledu na velkou vlasteneckou válku neuvádí jako svou četbu knihy Vasilije Grossmana či Viktora Někrasova, které nepoužívaly obvyklé hrdinské schéma.¹⁶ Jeho projevy jsou plné různých narážek na historická období, ať již předrevoluční nebo sovětské. Putin často zdůrazňuje, že bez ukotvení ve slavné minulosti ztratí ruský národ pocit národní hrdosti a cti a nebude již nikdy schopen dosáhnout velikosti.¹⁷

Pro Vladimira Putina představují hlavní pilíře jeho systému stabilita, modernizace a síla moci. Obzvláště revoluční otřesy představovaly pro Putina období ruského úpadku.¹⁸ Putin se nijak netají, že revoluce jsou zlem, proti kterému je nutné bojovat, protože přinášejí chaos. Vedle toho podstatnou roli v jeho pojetí hraje osobnosti. I když uznává působení objektivních faktorů, síla osobnosti je pro

¹³ Vera Tolz, „A Future Russia? A Nation-state or a Multi-national Federation?“ In *The Legacy of the Soviet Union*, ed. Wendy Slater a Andrew Wilson (London: Palgrave-Macmillan, 2004), 27.

¹⁴ Sherlock, *Historical Narratives in the Soviet Union*, 159.

¹⁵ Sakwa, *Putin: Russia's choice*, 4.

¹⁶ Elizabeth A. Wood, „Performing Memory: Vladimir Putin and the Celebration of WWII in Russia“, *The Soviet and Post-Soviet Review* 38 (2011): 188.

¹⁷ Sherlock, *Historical Narratives in the Soviet Union*, 162.

¹⁸ Sakwa, *Putin: Russia's choice*, 47.

něj rozhodujícím faktorem, schopným změnit chod dějin. Staví na kontrastu vůči svému předchůdci Jelcinovi, který vládl v chaotických devadesátých letech a zvláště během druhého volebního období nepředstavoval silnou osobnost.

Leccos o jeho preferencích vypovídá anketa o největšího Rusa (nešlo jen o etnické Rusy, ale i o představitele státu – Stalin, Brežněv atd.), která se odehrála v roce 2008 pod názvem *Imja Rossii*. Anketa byla uspořádána televizním kanálem *Rossija* ve spolupráci s Institutem ruské historie Ruské akademie věd a Fondem veřejného mínění. Ačkoli šlo oficiálně o volbu, jíž se účastnili samotní ruští občané, výsledky vzbudily rozpaky. Vítězem ankety se stal Alexandr Něvský, který ve třináctém století porazil Němce a Švédy. Umístění Petra Stolypina na druhé příčce bylo pak ještě překvapivější, neboť v jiných výzkumech řadili Rusové Stolypina mezi nejvýznamnější osobnosti jen velmi výjimečně. Na třetím místě, což bylo velmi hojně reflektováno ve světovém tisku, se umístil Josif Stalin.¹⁹ Podle všeho odrážely tyto výsledky spíše přání Kremlu než reálné preference obyvatel.

Institucionalizace historie

V prvním roce svého působení v prezidentském úřadu inicioval Vladimir Putin změnu ruské hymny a některých státních symbolů. Původní hymna z Jelcinova období, tedy Glinkova Patriotická píseň z roku 1833, byla problematická z několika důvodů. Pravděpodobně nejdůležitější úskalí představoval fakt, že se s ní ruské obyvatelstvo nikdy příliš nesžilo. Navíc, hymna postrádala i slova, a nebylo ji tak možné zpívat při sportovních či jiných událostech. Byť se takové kritérium může zdát na první pohled zvláštní, představovalo vzhledem ke špatnému stavu země a Putinově snaze dodat obyvatelstvu nové sebevědomí podstatný problém.

Nově zvolená symbolika, přijatá zákonem v prosinci 2000, musela tedy stavět na kompromisu mezi jednotlivými skupinami obyvatelstva. Vycházela z historických symbolů Ruska, respektive Sovětského svazu. Nejviditelnějším z nich se stala hymna, která vycházela ze sovětské předlohy s hudbou Alexandra Alexandrova z roku 1943. Slova nové hymny upravil autor původního znění, Sergej Michalkov (otec známého režiséra), tak aby již neobsahovala odkazy na Sovětský svaz, natož pak na Stalina jako úplně první verze. Naopak mluví o velkém Rusku. Novou vlajkou pozemních sil ruské armády se pak stala rudá vlajka jako odkaz na sovětské období, následně v roce 2003 doplněná o dvojhlavého orla symbolizujícího před-revoluční Rusko. Ruská státní vlajka, kterou Putin nijak neměnil, pochází ještě

¹⁹ Imja Rossii, 2008, <http://www.nameofrussia.ru> (přístup 27. července 2013).

z dob Petra Velikého a její význam spíše odkazuje na události roku 1991, kdy se stala symbolem odporu proti puči konzervativních sil. Jistým paradoxem je fakt, že symbolika má zdůrazňovat hodnoty společné všem národům Ruska, a imperiální symboly mohou na ně jen stěží zapůsobit, jak již ukázal Jelcinův příklad.

Ještě výraznějším příkladem snahy o sjednocení výkladu ruské historie se stalo v roce 2009 zřízení Komise pro boj proti pokusům o falšování historie v neprospekch Ruska. Jejím hlavním úkolem měl být boj proti alternativním výkladům přinášejícím negativní pohled na ruské a sovětské dějiny, hlavně na dějiny druhé světové války.²⁰ Propojení mezi státem a politikou bylo dáno skladbou komise, kdy většinu tvořili nikoli historici, nýbrž státní úředníci, vojáci, popřípadě politici. V čele komise stanul Sergej Naryškin (zároveň i předseda ruské státní dumy a blízký spolupracovník Vladimira Putina), podle kterého byly ve světě patrný snahy o revizi výkladu událostí druhé světové války, zejména svalování viny za vypuknutí války, jakož i za zločiny, k nimž v průběhu války došlo, na Sovětský svaz, a následné pretenze vůči Rusku jako jeho nástupci.²¹ V tomto ohledu docházelo k třenicím zvláště s německými, ale i s pobaltskými historiky a politiky. Představitelé těchto zemí požadovali od Ruska omluvu za zločiny sovětské armády na německém území, což naráželo na ruský odpor tyto zločiny vůbec přiznat. Sama činnost komise nenaplnila úplně nejhorší obavy o osud možné svobody výkladu historických událostí. Ze zápisu jejích schůzí je patrné spíše zaměření na problematiku otevírání ruských archivů a jejich digitalizaci.²² V únoru 2012 byla prezidentským dekretem zrušena.

Státem unifikovaný výklad historie byl zformulován v návrhu zákona zakazujícího kritizovat činnost vojsk protihitlerovské koalice z roku 2013. Měl by postihovat vysokými pokutami každého, kdo zpochybní zákonnost Norimberského procesu, činnost vojsk antihitlerovské koalice a jejich zásluhy na zachování míru obviňováním vojáků ze spáchání zločinů, a to za pomoci vytváření lživých důkazů.²³ Jak ostatně uvedla i jedna z předkladatelek návrhu zákona, od nyní již nebude možné poukazovat na zločiny vojáků Rudé armády: „Nedopustíme přepisování historie. Sovětský voják zůstane osvoboditelem, obráncem před morem fašismu.“²⁴ Během projednávání návrhu byl z textu vypuštěn bod kritiky spojenců

²⁰ Rozdíl mezi druhou světovou válkou a Velkou vlasteneckou válkou se věnuji později v textu.

²¹ Zasedání komise po protivodejstviju popytkam falšifikacii v uščerb interesam Rossii. *Oficial'nyj sajt Prezidenta Rossii*, 28. srpna 2009, <http://state.kremlin.ru/face/5336> (přístup 10. září 2013).

²² Zajímavý přehled o vzniku komise a jeho okolnostech dává například: Miller, „Russia: Power and History“, 8–34.

²³ „Gosduma zapretit kritikovat' Krasnuju armiju“, *Vedomosti*, 24. června 2013.

²⁴ *Ibid.* V ruské tradici se pojmy fašismu a nacismu stírají.

a ponechána pouze část o kritice sovětské politiky. Návrh zákona sice stanovil, že se musí jednat o vědomě lživý výklad, samotný fakt vědomé lživosti ovšem umožňuje různě interpretace. Zvláštností bylo, že se zákon setkal s nepochopením ze strany prezidentské administrace, která jej označila za právnícký zmetek. Ruská дума jej přesto 4. dubna 2014 přijala, a to jednohlasně.²⁵

Specifickým momentem, který vystupuje za samotný rámeček užití historie pro politické účely, bylo zrušení svátku Říjnové revoluce 1917 a jeho nahrazení Dnem národní jednoty. Posun byl pouze kosmetický: 7. listopad byl nahrazen 4. listopadem. Ačkoli byla změna některými komentátory interpretována jako výraz protipolských nálad, daleko reálnějším vysvětlením byla snaha o co nejmenší dopady zrušení svátku. Vzhledem k tomu, že jediné alespoň trochu „vhodné“ datum představovalo vyhnaní Poláků z Moskvy v roce 1612, bylo zvoleno právě ono. Svátek byl zaveden již v roce 2005, přesto dosud nevstoupil do bližšího povědomí běžných Rusů. Pouhých 12 % z nich bylo schopno správně odpovědět na otázku, jaký svátek se v tento den slaví.²⁶

Podstatným posunem ve vnímání historické politiky bylo jmenování Vladimíra Medinského ministrem kultury Ruské federace. Medinskij se nijak netají tím, že stát by měl aktivně zasahovat do toho, jak je utvářeno vnímání historické reality ze strany ruského obyvatelstva. Medinskij prosazuje, aby měl stát kontrolu nad historickými filmy či učebnicemi. Jak umělecká díla, tak učebnice mají z jeho pohledu podávat jednoznačné hodnocení a vychovávat k patriotismu.²⁷

Masová kultura a školství

Působení na nejširší vrstvy se kromě zavádění státní symboliky projevuje i v oblasti výkladu historie ve školách či v masové kultuře. Vytváří jasnou představu o historickém faktu, dodává konkrétní podobu historickému obrazu. V českém prostředí představuje typický příklad podoba Jana Husa jako Zdeňka Štěpánka z filmu Otakara Vávry. Na tomto filmu je možné vidět, jak se historická realita může od umělecky zobrazované reality lišit, často jít i přímo proti ní. Podobně lze mluvit o posunuté realitě husitského hnutí, vnímaného zcela jednostranně

²⁵ O přijímání zákona a diskusi kolem něj viz Sergej Kuposov, „Pamjat v zakone“, *Russkij žurnal*, <http://www.russ.ru/Mirovaya-povestka/Pamyat-v-zakone> (přístup 10. dubna 2014).

²⁶ Kakoj prazdnik otmečajetsja 4 nojabrja? *Levada Centr*, 1. listopadu 2011, <http://www.levada.ru/01-11-2011/den-narodnogo-edinstva-4-nojabrya> (přístup 10. září 2013).

²⁷ Například Medinskij v rozhovoru pro oficiální tiskový orgán ruské vlády „Suščestvujet li sečas spros na patriotizm?, *Rossijskaja gazeta*, 22. ledna 2014; „Medinskij: Otkaz gosudarstva od vozdejsťvija na istoričeskiju pamjat obščestva privedit k otkazu ot časti suvereniteta“, *Vedomosti*, 22. ledna 2014.

prizmatem boje dobra proti zlu přicházejícímu zvenčí. Pochopitelně i v ruském prostředí má takový obraz své vyjádření, kdy Ivan Hrozný bude mít podobu, jakou měl ve stejnojmenném Ejzenštejnově filmu z roku 1944; představa o útoku na Zimní palác bude vypadat podobně jako ve filmu Oktjabr z roku 1928, a to i přes obecně známý fakt, že tato scéna, jak je vykreslena ve filmu, neodpovídá skutečnosti. Podobně uvádí Medinskij jako příklad historické nepřesnosti seriál *Trestný prapor*, který, ač prý tvrdí, že vykresluje historii, ve skutečnosti podává její nepravdivý obraz.²⁸

Do masové kultury zasahují i učebnice dějepisu pro základní a střední školy. Zásadním rozdílem, který je odlišuje od působení umělecké tvorby, je přeci jen jejich dlouhodobější dopad. Zatímco zmiňovaný film *Alexandr Veliký* podal ruskému divákovi prakticky okamžitou představu o tom, jak hrdina vypadal, u učebnic jde o vzorce, které si člověk teprve přenáší do dospělého života. V učebnicích dochází k formování pohledu jednotlivců na historii vlastní země či na jednotlivé události, jevy. Zpravidla neposkytují prostor pro alternativní výklad, ale jejich znění je normativní. Tím se odlišují od akademické literatury, jejímž úkolem je naopak vystavovat zavedené pravdy neustále novým zkouškám a zpochybněním. Není nijak neobvyklé, že se stát snaží prostřednictvím různých komisí kontrolovat obsah vydávaných učebnic a případným doporučením jim dodat punc oficiality. Podobně funguje i ruská praxe, podle níž jsou učebnice doporučovány ministerstvem školství. Jejich počet ovšem nedovoluje udržovat jednotnou linii; ministerstvo má tak spíše pasivní funkci omezování výstřelků než aktivního vytváření závazné linie.

Vedle standardu, který má sloužit jako vodítko pro učitele dějepisu na základních a středních školách, inicioval Vladimir Putin také vydání učebnic pro jednotlivé ročníky. Ty by měly, podle prezidenta, podávat „objektivní hodnocení historie“ a vést mládež k patriotismu. Výslovně odmítl, že by měl takový posun znamenat návrat k totalitarismu, na druhou stranu ale trval na jednotě výkladu. Podle něj je nutné, aby stát poskytl kanonický výklad historie, to přitom nijak nebrání různým výkladům většiny událostí.²⁹ V této souvislosti zmiňoval Putin obrovské množství učebnic dějepisu, jejichž počet jen za rok 2012 narostl ze 41 na 65 knih, které podávají různý výklad ruských dějin a vytvářejí zmatek, čemuž je nutné učinit přítrž.³⁰ Současně však nelze tvrdit, že by ruské učebnice vznikaly

---

²⁸ Ibid.

²⁹ „Prezident: Učebnici istorii dolžny imet' jedinuju koncepciju“, *Rossijskaja gazeta*, 25. dubna 2013.

³⁰ „Putin expects unified history textbook to be ready soon“, *RIA Novosti*, 12. července 2013, <http://en.rian.ru/russia/20130712/182209711.html> (přístup 10. září 2013).

zcela bez dohledu státu. Na jejich znění, jak již bylo zmíněno, dohlíží ministerstvo školství. To následně uděluje doporučení, že kniha může být používána jako učebnice.

Na základě prezidentova příkazu byl dále vypracován projekt standardu pro přednášení historie na ruských školách. Sám projekt standardu byl publikován 17. června 2013 v novinách *Vedomosti* a po celý rok 2014 probíhala diskuse k jeho znění. Standard obsahuje nejen pochvalné, ale i kritické zmínky o ruské historii a akcentuje nutnost výuky nejen politických, ale i kulturních dějin. Sám o sobě představuje relativně moderně pojatý koncept výuky historie. Dokonce ani tematicky nestaví dokument, kromě výhradně pozitivních hodnocení vítězství ve válkách 1812 a 1941–1945, žádnou z událostí či osobností výlučně nekriticky. Podobně nejednoznačně je vykreslen i Stalin, Říjnová revoluce je označována za převrat.³¹ Vedle toho vynechává i některé události, které byly svým způsobem významné, jako bylo polské povstání 1830–31 nebo sovětská role při obsazení Polska v roce 1939. Z novodobých jde například o kauzu Chodorkovského; tu dokument ponechává stranou. Standard je doveden až do současnosti. Období vlády Vladimira Putina však neobsahuje detailnější hodnocení, ale pouze zkrácený výčet událostí. Zjevně tak ještě čeká na zpracování, není však úplně jisté, zda bude v učebnici vůbec obsaženo. Idea jednotné učebnice samozřejmě vzbudila protesty hlavně ze strany liberálních kruhů, které jí vyčítají tendence k omezování prostoru ke svobodné diskusi. Podobně i snahy omezit záběr do roku 2000 je zvláště v liberálních kruzích chápáno jako snaha o očernění jelcinské éry a svalení problémů putinského období právě na něj.

Tvorba standardu pro vytváření učebnic byla podrobena, alespoň podle prezidentova návrhu, co nejširší diskusi. Zároveň, poté, co bude text vypracován, by mělo dojít i k sociologickým šetřením ohledně vztahu ruské populace k jednotlivým datům z ruské historie, ale i jejím sporným momentům. Samotný jednotný text učebnice přitom podle vyjádření ruského ministra školství Dmitrije Livanova s největší pravděpodobností nevznikne.³²

Podobné pojetí historie, které upozaduje represe stalinského režimu ve prospěch pozitiv socialistické industrializace, nebylo použito poprvé. V roce 2007 vyšla publikace „Nejnovější Dějiny Ruska 1945–2006: Kniha pro učitele“ autorství Alexandra Filippova, která se měla stát základem pojetí historie Ruska pod vedením Vladimira Putina. Náklad knihy o rozsahu 250 tisíc kusů, když průměrný

³¹ „Delo Jukosa v novejšuju istoriju ne popadet“, *Vedomosti*, 17. června 2013.

³² „Putin ne doros do istorii“, *Gazeta.ru*, 17. června 2013, <http://www.gazeta.ru/social/2013/06/17/5383365.shtml> (přístup 10. září 2013). „Ot redakcii: Jedinij učebnik po novomu“, *Vedomosti*, 28. srpna 2014.

náklad podobně zaměřených knih dosahuje maximálně 15 tisíc, ukazoval na její důležitost a závažnost.³³ Výklad sám o sobě přinesl kontroverzní pohled na osobu Josifa Stalina a období jeho vlády vůbec. Filippov se sice přímo nedopouštěl zamlčování represivní povahy stalinského režimu, oproti předchozím knihám a učebnicím ale dostal daleko větší prostor pozitivní náhled na období stalinismu. V celkovém hodnocení Stalin vystupuje jako člověk, který s naprostou bezohledností vybudoval mocný Sovětský svaz, jako efektivní manažer. Nutnost mobilizovat zdroje i za cenu nejbrutálnějších metod byla podle učebnice způsobena vnějšími podmínkami a nebezpečím ohrožení ze strany vnějšího nepřítele.³⁴ Filippovova učebnice nepřináší jednoznačně pozitivní pohled na stalinské období; jeho vyznění v ní má spíše tendenci nikoho neurazit.³⁵ To ale nic neubralo na negativním hodnocení, kterého se jí dostalo ze strany některých organizací, hlavně ze strany centra Memorial, dlouhodobě se zabývajících problematikou stalinských represí a ruské historie vůbec.³⁶

V červnu 2013 Vladimir Putin navrhl, aby byly ve školách znovu zavedeny jednotné uniformy. Ty, jak poznamenal list *Vedomosti*, byly přítomny v ruských školách od Mikuláše I., zatímco v turbulentních obdobích dvacátých a devadesátých let se na tyto uniformy zapomnělo. Uniformy přinášejí symboliku stability a pořádku, tedy atributů, které zdůrazňuje i prezident Putin.³⁷ Novelizaci školského zákona z 5. června 2014 předcházela poměrně živá diskuse. Výsledná verze zákona tak sice uniformu zavádí, ale jednotlivé požadavky si může škola určit sama.³⁸ Ačkoli přímo nejde o historickou politiku jako takovou, jedná se o důležitou součást celkového systému moci.

Politizace historických témat pronikla také do umělecké sféry. Stát přímo podporuje „společensky významné“ projekty kinematografie z oblasti historie. V letech 2010 až 2012 šlo na tato díla ze státního rozpočtu 2,9 miliardy rublů z celkových 7,1 miliardy jdoucích na celkovou podporu kinematografie. Stát takto podpořil celkem 27 projektů.³⁹ Do dané částky ovšem nejsou zahrnuty příspěvky

³³ Alexey Miller, „The Politics of the Past in Russia“, *Russian Analytical Digest* 72 (2010): 2.

³⁴ Miller, „The Politics of the Past in Russia“, 3.

³⁵ David Wedgwood Benn, „The teaching of History in Putin's Russia“, *International Affairs* 84, 2 (2008): 365–70.

³⁶ Simon Pirani, *Change in Putin's Russia* (New York: Palgrave Macmillan, 2010), 127.

³⁷ „Ot redakcii: Škol'naja forma trebujet ideologii“, *Vedomosti*, 30. srpna 2013.

³⁸ Tatjana Škvel, „Vse po forme“, *Rossijskaja gazeta*, 26. května 2014; Tatjana Sudakova, „Klassnyj prikid. Počemu klassnaja forma?“, *Rossijskaja gazeta*, 21. srpna 2014.

³⁹ „Ob ispolnenii poručeniija prezidenta po finansirovaniju obščestvenno značimych kinoproektov ob istorii Rossii“, *Oficial'nyj sajt Prezidenta Rossii*, 29. prosince 2012, <http://kremlin.ru/assignments/18594>.

státem vlastněných firem, což může celkové číslo navyšovat výrazným způsobem. Zřetelnou podporu získávají projekty, které znázorňují významná období ruské státnosti, přičemž v heroickém tónu. Typickým příkladem takového díla je film *1612* z roku 2007, zachycující okolnosti vpádu polských vojsk do Ruska a jejich vyhnání. Podobně bylo natočeno i několik dalších filmů s historickou tematikou. Zde je nicméně nutné zmínit, že podobná tvorba a její podpora ze strany států není nijak výjimečná, jak ukazuje například polská kinematografie. Navíc, zpravidla se filmy s historickou tematikou pro svoji finanční náročnost bez podpory státu neobejdou. Specifickou situaci ovšem navodil Sergej Naryškin, když hovořil o nutnosti, aby stát kontroloval scénáře historických filmů tak, aby neobsahovaly chyby a dezinterpretace.⁴⁰

Témata historické politiky

Pojetí historie jako státní politiky se dá rozdělit do několika částí podle témat, popřípadě osobností. V tomto případě je materiál pro zkoumání velmi obšírný, neboť zahrnuje jak samotné Putinovy projevy, tak i průzkumy veřejného mínění. Témata jsou hned několikere povahy. Jedná se o významné události v ruských dějinách (vítězství nad fašismem ve druhé světové válce, stalinské čistky, let do kosmu, rozpad Sovětského svazu atd.), dále o celá historická období (předrevoluční Rusko, stalinismus, poststalinské období, devadesátá léta atd.), popřípadě o historické osobnosti.

V tematické rovině naprosto dominuje ruskému historickému narativu druhá světová válka, respektive Velká vlastenecká válka. Dané rozlišení je naprosto zásadní, protože ukazuje i na pojetí historie v současném Rusku, respektive ze strany současného Kremlu. Období po 22. červnu 1941, tedy po vstupu Sovětského svazu do války, je široce akcentováno, hlavně s důrazem na sovětská vítězství, úsek dějin mezi 1. zářím 1939 a 22. červnem 1941 širokého ohlasu nedochází. Jak uvádí profesorka MIT Elizabeth A. Wood, z Velké vlastenecké války se stala událost posvátná, a tedy nekritizovatelná a nezpochybnitelná.⁴¹ Prezident Putin učinil z obrany „historické pravdy“ o druhé světové válce středobod historické politiky státu. Zaměřil se na do značné míry nesporný, významný okamžik ruských a sovětských dějin. Toto období je spolu s válkou v roce 1812 jmenováno i ve standardu pro tvorbu učebnice ruské historie jako nejméně sporné, nepodléhající navíc žádnému zpochybnění.

⁴⁰ „Naryškin: Scenarii istoričeskich filmov dolžny proverjat' eksperty“, *Vedomosti*, 17. června 2013.

⁴¹ Wood, „Performing Memory“, 198.

Na nezpochybnitelnost obrazu Velké vlastenecké války doplatila nedávno i opoziční televize Dožd, když byla vystavena atakům za její anketní otázku ze dne 26. ledna 2014: „Neměl být raději Leningrad přenechán Němcům, aby se zachránily tisíce životů?“ Televize i přes to, že otázka byla během dvanácti minut smazána a došlo k okamžité omluvě, byla postupně vyražena z nabídek televizních operátorů, čímž ztratila asi 80 % diváků. Oficiálním zdůvodněním přitom byl nesoulad obchodního modelu operátora a zaměření kanálu.⁴² Další ranou se stal zákon o zákazu reklamy v placených televizních kanálech, který připravil televizi až o 80 % příjmů a donutil ji své služby výrazně zdražit. Historie, respektive její vnímání, se tak stala instrumentem tažení proti opoziční televizi. Podobná hrozba nad ní visí i na základě rozhodnutí soudu, který přiznal náhradu nemateriální újmy dvěma veteránům Velké vlastenecké války v souvislosti s tímto výzkumem. Kdykoli tak může padnout podobný rozsudek znovu.⁴³

Nedotknutelnost obrazu Velké vlastenecké války se projevuje i v zahraničně-politické rovině. Rusko vede poměrně časté spory hlavně s pobaltskými zeměmi, jmenovitě Lotyšskem a Estonskem, o povahu obsazení těchto států Rudou armádou, stejně jako o vidění druhé světové války vůbec. Nejsilněji se projevil tento spor na jaře 2007, kdy došlo v Tallinu k přesunu bronzového památníku neznámého vojína z centrální části města na vojenský hřbitov ležící na okraji města. Ruská strana spatřovala v daném kroku jednoznačnou provokaci, i vzhledem k tomu, že se přesun odehrával před 9. květnem, který je v Rusku slaven jako Den vítězství nad fašismem. Do sporu se záhy vložilo i prokremelské hnutí Naši, které dokonce napadalo estonské diplomaty sídlící v Rusku.⁴⁴ Lotyšský zákon o sovětské a německé okupaci vyvolal další vlnu iniciativ vedoucích ke kodifikaci pohledu na historii Velké vlastenecké války.⁴⁵

Události z jara 2014 na Ukrajině se pak dočkaly ohlasu i v tvorbě učebnic. Podle Jurije Petrova, ředitele Institutu ruské historie Ruské akademie věd, již pracovníci akademie připravují nové knihy dějin Krymu a dějin Novoruska.⁴⁶ Podobně dochází i k úpravě paradigmatu ve prospěch připojení Krymu k Rusku.

⁴² Ana Afanasjeva, Anastasija Golicyna a Maxim Glikin, „Dožd' otključajut ot 86 % auditorii,“ *Vedomosti*, 5. února 2014.

⁴³ Anastasija Agamalova a Jekaterina Bryzgalova, „Dožd' objazali vyplatit' 200 000 rublej za opros pro blokadu Leningrada“, *Vedomosti*, 7. srpna 2014.

⁴⁴ Ivo Mijnsen, „The Victory Myth and Russia's Identity“, *Russian Analytical Digest* 72 (2010): 6–9.

⁴⁵ Ruský pohled na problematiku interpretace historie jako politické zbraně představuje například Alexandr Djukov, „Istoričeskaja politika ili političeskaja pamjat“, *Meždunarodnaja žizn' 1* (2010): 133–48.

⁴⁶ „Zasedanije soveta po mežnacional'nym otnošenijam“, *Oficial'nyj sajt Prezidenta Rossii*, 3. července 2014, <http://www.kremlin.ru/news/46144> (přístup 8. srpna 2014).

Zřetelně se projevuje tendence k pojetí těchto regionů jako odedávna spjatých s Ruskem. Na Krymu dochází k naprosté přeměně výkladu historie poloostrova. Nejvíce se taková přeměna dotýká událostí spojených s Velkou vlasteneckou válkou. Zatímco ukrajinská historiografie v duchu evropských tradic psala o druhé světové válce v letech 1939–1945, ruská historiografie cíleně vyděluje události Velké vlastenecké války let 1941–1945.⁴⁷ Dochází tím k aplikaci ruského oficiálního pohledu na historii namísto ukrajinského. Ukrajinské osvobozené hnutí během druhé světové války je nahrazeno viděním téže skupiny jako kolaborantů s fašismem; pojetí hladomoru v letech 1932–33 jako „holodomoru“, tedy národnostně zaměřeného vraždění, je nahrazeno pojetím stalinské represe vůči sociální třídě.

Sovětské epoše, hlavně jejím počátkům, se nedostává jednoznačného hodnocení. I když Vladimir Putin označil v roce 2005 rozpad Sovětského svazu za „největší geopolitickou katastrofu dvacátého století“, nelze se v jeho případě omezit na bezvýhradnou chválu. Samotné zrušení státního svátku na 7. listopadu či debaty o přesunu těla Vladimira Lenina z mauzolea na Rudém náměstí ukazují na nejednoznačnost pohledu. Putin sám ve svých projevech sovětskou minulost neglorifikuje, respektive, nezastává vůči ní vyhraněný názor. Ani podle průzkumů veřejného mínění nepředstavoval konec 7. listopadu jako státního svátku žádná výraznější téma; Rusové jej prostě vzali jako fakt.

Zvláštním obdobím je pak stalinismus a jeho zločiny. Jak bylo zmíněno v části o institucionálním rámci historické politiky, jedná se o jistý posun od čistě negativního pohledu na tuto část dějin k názoru, že šlo o podstatně složitější období. Stalinovy zločiny nejsou zamlčovány, alespoň co se čistek týče, přesto stále více na povrch vystupuje Stalin jako vojevůdce, popřípadě Stalin jako tvůrce mocného Sovětského svazu. Z motivu zločinů vystupuje jako podstatný moment hladomor v letech 1932–33. Ten byl předmětem sporů mezi Ruskem a Ukrajinou, zvláště pak v době působení Viktora Juščenka ve funkci ukrajinského prezidenta. Spor se vede o podstatu hladomoru. Ukrajinská strana zdůrazňovala tažení proti ukrajinskému národu, zatímco ruská podtrhuje spíše povahu stalinského režimu jako třídního. Hladomor podle ní nebyl pouze záležitostí Ukrajiny, ale jednalo se o široký jev, který postihl rozsáhlé oblasti i v jižním Rusku. Objevují se také interpretace katyňského masakru, které zpochybňují sovětskou vinu za tento zločin, na druhou

---

⁴⁷ „Putin: V Krymu vsjo pronizano obščej istoriej“, *Rossijskaja gazeta*, 20. března 2014; Jelena Novoselova, „Učebnaja trevoga“, *Rossijskaja gazeta*, 6. května 2014.

stranu jsou ale materiály k popravě polských důstojníků uveřejněny na oficiálních stránkách *Archivy Rossii*.⁴⁸

Vladimir Putin sám neprojevuje žádné bezvýhradné sympatie k Josifu Stalini. Jeho pozici lze pravděpodobně nejlépe charakterizovat jako neujasněnou, což plně souzní s dominantním sentimentem v ruské společnosti. Alexej Miller z Ruské akademie věd takový přístup nazývá steskem po všem sovětském, ale bez komunismu.⁴⁹ Putin se k osobě sovětského diktátora v roce 2001 vyjádřil takto: „Samozřejmě, že byl Stalin diktátor. Ale vyhrál válku a bylo by hloupé to ignorovat.“⁵⁰ Osobnost Josifa Stalina je pravděpodobně nejkontroverznější postavou ruských, potažmo sovětských dějin. Vladimir Putin je na vyjádření o něm velmi skoupý; použil jeho jméno v souvislosti se srovnáním mezi americkou a ruskou kulturou: „Stalin, pokud by měl v roce 1945 atomovou bombu, na Německo by ji nepoužil.“⁵¹ Takové výroky zaznívají pouze v případech, kdy dochází ke konfrontaci se zahraničními partnery, zatímco ve většině případů je jeho hodnocení Stalinovy role negativní.⁵²

Jak uváděl Jegor Gajdar, vnímání stalinské vlády se po nástupu Vladimira Putina výrazně proměnilo, kdy pozitivní pohled na Stalina ve společnosti vzrostl z 19 % v roce 1998 na 53 % v roce 2003.⁵³ Gajdar připisoval vzestup popularity sovětského diktátora hlavně Putinově politice obnovy impéria, zvláště pak jeho rétorice posouvající vnímání stalinského režimu jako zločinného k režimu, který dokázal zvítězit nad Německem ve válce a vybudovat silný stát. Podle jiného výzkumu, provedeného centrem Jurije Levady v průběhu několika let, lze sledovat stále patrnější tendenci k upozadování Stalinovy osobnosti. Zatímco v roce 2001 vyjádřilo neutrální názor v té či oné podobě (neutrální, neodpovědělo, nevědělo, o koho jde) 18 % respondentů, v roce 2012 to již bylo plných padesát procent.⁵⁴

Bezespору nejoblíbenější osobností ruských dějin pro Vladimira Putina je Petr Stolypin. V jeho případě se jedná o situaci, kdy došlo ke snaze o změnu vnímání této postavy obyvatelstvem. Petr Stolypin byl zpravidla v sovětské historiografii označován za tyrana; zdůrazňována byla hlavně jeho represivní činnost proti

⁴⁸ Po řešení Prezidenta Rossijskoj Federacii razmeščeny elektronnyje obrazy podlinnikov dokumentov „Po probleme Katyni“ iz „Paketa No. 1“, *Archivy Rossii*, <http://www.rusarchives.ru/publication/katyn/spisok.shtml> (přístup 9. srpna 2014).

⁴⁹ Miller, „Labirinty istoričeskoj politiki“, 59.

⁵⁰ Citováno podle Pirani, *Change in Putin's Russia*, 126.

⁵¹ „Ot redakcii: Začem Putin vspomnil Stalina“, *Vedomosti*, 13. června 2013.

⁵² Marija Cvetkova, „Medvedev: Vojnu vyigral narod, a ne Stalin“, *Vedomosti*, 7. května 2010.

⁵³ Jegor Gajdar, *Gibel' imperii* (Moskva: ROSSPEN, 2007), 17.

⁵⁴ „Kak vy v celom otnosites' k Stalinu?“, *Levada Centr*, <http://www.levada.ru/archive/pamyatnye-daty/kak-vy-v-tselom-otnosites-k-i-stalinu> (přístup 8. srpna 2014).

revolučnímu hnutí. Ruskou veřejností pak nebyl vnímán ani jako příliš významný činitel. Podle průzkumu veřejného mínění uskutečněného Moskevskou konzultační skupinou v Moskvě a Moskevské oblasti v roce 2003 s cílem zjistit, kdo je považován za největšího Rusa historie, se Stolypin umístil až na sedmáctém místě. Ačkoli se jednalo pouze o Moskvu a její okolí, nelze očekávat, že by výsledky podobného průzkumu provedeného v jiné oblasti přinesly výrazně odlišnější pořadí. V kontextu ankety „jméno Ruska“ je příznačné, že její údajný vítěz, tedy Alexandr Něvský, se umístil až na 22. místě, až za Brežněvem či Mendělejevem.⁵⁵

Vladimir Putin poprvé zmínil Petra Stolypina ve svém Poselství k Federálnímu shromáždění v roce 2000.⁵⁶ Na inspiraci, kterou pro Vladimira Putina Petr Stolypin představuje, ukázala jeho řeč při představování výsledků práce ruské vlády v roce 2011. Ruský prezident zde hovořil o tom, že „Rusko potřebuje desetiletí stabilního rozvoje bez otřesů a nepromyšlených experimentů“.⁵⁷ Zřetelně tím narážel na Stolypinův slavný výrok „Dejte státu dvacet let klidného vnitřního i vnějšího vývoje a nepoznáte Rusko“. Nejčastěji odkazuje na Petra Stolypina a jeho reformy v zemědělství, ale i v jiných oblastech uskutečňovaných po roce 1905. Putin přímo parafrázoval výrok ruského premiéra z roku 1907: „Nepotřebujeme velké změny. Potřebujeme velké Rusko.“⁵⁸

Součástí propagace ruského reformátora se staly oslavy jeho 150. narozenin v roce 2012. Během nich se odehrálo na 60 různých akcí, jejichž cílem bylo sebrat finance prostřednictvím celonárodní sbírky. I když ministři vyhověli návrhu tehdejšího premiéra Putina, aby věnovali jeden svůj měsíční plat na zbudování památníku, jeho odhalení muselo být z důvodu nedostatku peněz dokonce odloženo z dubna na prosinec.⁵⁹ Návrh náměstka ministra pro hospodářský rozvoj Andreje Klepače na natočení filmu o Stolypinovi byl zatím ponechán stranou, ale je jen otázkou, zda nedojde naplnění. Putin několikrát Stolypina vydával za svůj vzor, když jej nazval „velkým patriotem a moudrým státníkem, který chápal nejen to, že jsou pro zemi nebezpečné extremistické tendence, ale i stagnace“. Vyzývání Stolypina a jeho podobnosti s Putinem dovedl do krajnosti režisér Nikita Michalkov, který Putina nazval „Stolypinem současnosti“.⁶⁰

⁵⁵ „Samyje velikije russkije“, *Kommersant*, 19. května 2003.

⁵⁶ Poslanije Federal'nomu Sobraniju Rossijskoj Federacii, *Official'nyj sajt Prezidenta Rossii*, 8. července 2000, http://archive.kremlin.ru/appears/2000/07/08/0000_type63372type63374type82634_28782.shtml (přístup 8. srpna 2014).

⁵⁷ „Putin: Rossii nužno 10 let ustojčivogo razvitija, bez šarachanij“, *RIA Novosti*, 20. dubna 2011, <http://ria.ru/economy/20110420/366402349.html> (přístup 8. srpna 2014).

⁵⁸ Gaddy a Hill, „Putin and the Uses of History“, 23.

⁵⁹ „Otkrytije pamjatnika Stolypinu perenesli iz-za Putina“, *Izvestija*, 25. prosince 2012.

⁶⁰ Artem Krečetnikov, „Nikita Michalkov prizval Putina brat' primer so Stolypina“, *BBC. Russkaja*

Sám Putin byl již od počátku své vlády srovnáván se Stolypinem, a to jak pro „bezpečnostní“ minulost (Putin vedl FSB, Stolypin ministerstvo vnitra), slabost pozice (na počátku vlády byl Putin považován za loutku v rukách oligarchů, Stolypin neustále čelil útokům ze všech stran) či „dokončovatelské“ misi (Putin dokončuje reformy prezidenta Jelcina, Stolypin ty učiněné za Alexandra II.).⁶¹ U tohoto ruského premiéra se v tematické oblasti objevují dva momenty, a to jeho reformátorství spolu s konzervativními postoji. Podle Putina nastoupil Stolypin do čela ruského státu ve složité situaci a dokázal zemi stabilizovat a následně modernizovat.⁶² Putin ovšem ponechává stranou zásadní fakt stolypinských reforem, a to ten, že tento ruský premiér byl zavražděn ve chvíli, kdy jeho reformy již ztratily na síle. Paradoxní také je, že ačkoli se Vladimir Putin nijak netají obdivem k před-revolučnímu reformátorovi a velmi často poukazuje na jeho roli v ruské historii, sami Rusové si Putina se Stolypinem příliš nespojují. Navíc, jak ukázaly problémy se shromážděním dostatečného množství peněz na jeho památník, osobnost Stolypina není ani nijak přehnaně populární.⁶³

Pro ideu konzervativního reformátorství byl Vladimir Putin na počátku své vlády spojován s Jurijem Andropovem. S ním ho pojí i minulost v čele tajné služby, zároveň snaha o konzervativní reformy evolučním způsobem namísto revolučních proměn. Putin ovšem případnou podobnost s Andropovem, respektive jeho stylem vládnutí, nijak nepropagoval. Postupně se stále více vytrácelo toto propojení; v současné době již nemá velkou relevanci a jeho styl je označován za svébytný. Podle průzkumů veřejného mínění v roce 2000 přirovnávalo Putinův styl vládnutí k Andropovovi 24 % Rusů, zatímco v roce 2013 to bylo už pouhých 9 %. Na druhou stranu, toto číslo je zdaleka nejvyšší, zatímco tolik propagovanému Stolypinovi se Putin podobal podle pouhého jednoho procenta respondentů.⁶⁴

Reakce ze strany obyvatelstva

Podle výsledků průzkumu provedeného v roce 2008 se Rusko pohybovalo správným směrem nejvíce během vlády Vladimira Putina (80 %). Hned na

---

služba, 13. dubna 2012, http://www.bbc.co.uk/russian/russia/2012/04/120413_russia_mikhalkov_stolypin.shtml (přístup 8. srpna 2014); Kira Latuchina, „Prem'jera Stolypina“, *Rossijskaja gazeta*, 14. července 2012.

⁶¹ Svjatoslav Rybas, „Pjotr Stolypin kak zerkalo dlja Vladimira Putina“, *Nezavisimaja gazeta*, 22. února 2001, http://www.ng.ru/style/2001-02-22/16_stolypin.html (přístup 8. srpna 2014).

⁶² Gaddy a Hill, „Putin and the Uses of History“, 1.

⁶³ Vladimir Putin: Itogi goda na postu glavy gosudarstva, *WCIOМ*, 4. března 2013, <http://wciom.ru/index.php?id=459&uid=113688> (přístup 8. srpna 2014).

⁶⁴ Ibid.

druhém místě, což může být překvapením, se umístilo období vlády Leonida Brežněva (41 %). Takový výsledek nijak nekoresponduje s oficiálním pojetím, které období Leonida Brežněva nepropaguje. Rozpor je s vysokou mírou pravděpodobnosti způsoben jednak specifickým paměti, která má tendence si připomínat hlavně pozitiva, a jednak faktem, že toto období bylo dobou stability. V prudkém kontrastu s ním je pak období perestrojky a období vlády prezidenta Jelcina, která jsou hodnocena zdaleka nejhůře. Velmi podobně dopadl i výzkum z roku 2011 týkající se ideálního vládce Ruska, kde se na prvních dvou místech umístili Putin a Medveděv (61 resp. 54 %), v závěsu za nimi pak Brežněv (39 %).⁶⁵ Podobný výzkum Centra Jurije Levady ukázal totožné výsledky, s tím že Brežněv dosáhl vyšších hodnocení (56 % odpovědí hodnotících pozitivně nebo převážně pozitivně).⁶⁶

Brežněvovské období není oficiální mocí nijak výrazně propagováno, respektive ne přímo. O to větším překvapením byl krátký exkurz do historie ze strany Putina blízkého spolupracovníka Dmitrije Peskova, který označil Brežněva za pozitivní postavu ruských dějin, jež navíc vybudovala základy ekonomiky a zemědělství. Podle Peskova nebyl Brežněvův režim režimem stagnace, ale naopak rozkvětu.⁶⁷ Takové hodnocení bylo jednoznačně odmítnuto historickou obcí, která právem poukazovala na padající tempa hospodářského růstu či neschopnost sovětského zemědělství zajišťovat v plném rozsahu obživu obyvatelstva. Pravděpodobně, pokud nedošlo k záměně za jinou historickou osobnost (zde se nabízí Stalin), spíše reflektoval poměrně pozitivní pohled na Brežněva ze strany Rusů.

Pozitivní hodnocení ze strany obyvatelstva vyplývá z negativní zkušenosti s obdobím devadesátých let, kdy došlo k hlubokému propadu země. Brežněvovské období slouží jako kontrast vůči této epoše, jako období stability a relativního rozkvětu.⁶⁸ Společné nejsou osobnosti, ale spíše hodnoty, na kterých Sovětský svaz stál, respektive jejich interpretace. Brežněvovské období je vnímáno jako stabilní, s rozvojem společnosti, zároveň mělo Rusko (respektive Sovětský svaz) nezpochybnitelnou pozici světové supervelmoci. Paradoxně je zapomenut konec brežněvovského období spojený s chronickým nedostatkem čehokoli či s často až

⁶⁵ „Ideal'nyj pravitel' Rossii – včera i segodnja“, WCIOM, 2. února 2012, <http://wciom.ru/index.php?id=459&uid=112381> (přístup 8. srpna 2014).

⁶⁶ „Otnošenie rossijan k glavam rossijskogo gosudarstva raznogo vremeni“, 22. května 2013, *Levada Centr* <http://www.levada.ru/22-05-2013/otnoshenie-rossiyan-k-glavam-rossiiskogo-gosudarstva-raznogo-vremeni> (přístup 8. srpna 2014).

⁶⁷ Nadežda Petrova, „Začem otkopali Brežneva“, *Kommersant*, 10. října 2010; Peter Reddaway, „Is Putin's Regime Becoming more like Brezhnev's?“ *Demokratizatsiya* 20, 2 (2012): 98.

⁶⁸ Jurij Levada, *Sočinenija, izbrannoje, sociologičeskije očerki 2000–2005* (Moskva: Izdatel' Karpov Je. V., 2011), 133.

tragikomickým vystupováním vládnoucí kliky.⁶⁹ Oproti stalinskému či chruščovskému období, která by mohla nést podobné charakteristiky, platí, že nedocházelo k náhlým společenským převratům.⁷⁰

Závěr

Jak se studie snažila ukázat, historická politika v současném Rusku je plně součástí širšího systému státní ideologické politiky. Oproti předchozímu období dochází k mnohem aktivnější politice v této oblasti. Jmenování nového ministra kultury, který otevřeně mluví o užívání historie ve prospěch státních zájmů, jen posílilo danou tendenci.

Ruský prezident se nerozhodl historické vědomí ruské společnosti vytvářet, natož pak jít přímo proti němu. V momentech, kde dochází ke zjevnému pokusu o propagaci jistých historických osobností, které nejsou doposud příliš populární (Stolypin), jsou jeho úspěchy jen velmi omezené. Pokud nepočítáme problematickou anketu o největšího Rusa konanou v roce 2008, lze říci, že jeho snaha nenachází prakticky žádnou odezvu. Vychází tak spíše ze zažitých stereotypů a vzorců vnímání. Ty následně využívá ve svůj prospěch. Názorným příkladem je operování s pojmem fašismu, které staví nikoli na evropském vnímání autoritativního hnutí, ale na sovětském pojetí nepřítele sovětského (posléze ruského) státu.

Náhled ruského prezidenta Putina na ruské dějiny je silně eklektický. Formování historického vědomí spočívá v zužování prostoru pro hlasy zpochybňující pozitivní či negativní obraz toho kterého období či jevu v některých oblastech, ale také relativizace v jiných. Velká vlastenecká válka nese v podání oficiální historiografie bezvýhradně pozitivní hodnocení činnosti Rudé armády a zamlčení i některých negativních rysů. U Stalina je situace naopak složitější. Oficiální výklad stále více poukazuje na to, že vedle obrovských obětí Stalin vybudoval silnou zemi, která odolala i největší síle své doby, tedy německé armádě. Stále zřetelnější je posun směrem k tomuto aspektu, zatímco represe, byť nejsou v žádném případě zamlčovány, jsou zatlačovány do pozadí. Stále častěji je akcentována stabilita, boj proti vnějšímu nepříteli a také jeho pojetí modernizace země, tedy rysy, které jsou současné vládě prezidenta Putina vyčítány poměrně často.

Ruská politika v oblasti historie nepodléhá za vlády Vladimira Putina žádným výrazným extrémům. Nelze mluvit o jakési rehabilitaci Stalina, neboť se

⁶⁹ Lev Gudkov, „Vremja i istoria v soznanii rossijan“, *Vestnik občestvennogo mnenija* 2 (duben–červenec 2010): 16, http://www.levada.ru/sites/default/files/vom_2010.2_104.pdf (přístup 8. srpna 2014).

⁷⁰ „Sovok: živeje vsekh živivykh?“, *Levada Centr*, 11. září 2012, <http://www.levada.ru/11-09-2012/sovok-zhivee-vsekh-zhivykh> (přístup 8. srpna 2014).

pouze mění akcenty. Putin sám nikdy nevyjadřoval bezvýhradný obdiv ke Stalinovi. Zatímco v jelcinském období představoval antikomunismus jednu z nejdůležitějších linií politiky Kremlu a v hodnocení stalinského období byly zdůrazňovány hlavně represe, nyní se situace posunula ve prospěch akcentování jeho zásluh na vybudování silného státu. Z hlediska západních liberálních hodnot jde samozřejmě o posun zásadní, nicméně v ruském kontextu se takové hodnocení notně tlumí. Lze to přičítat tomu, jak se Vladimir Putin stále více stylizuje do role konzervativního a autoritativního reformátora vzývajícího silný stát. Podobně ani u Brežněvova obrazu nedošlo k rehabilitaci, jako spíše k posunu důrazu na stabilitu oproti stagnaci.

Hlavním motivem Putinovy historické politiky je zdůrazňování hned několika momentů rozvoje ruského státu. Prvním z nich je klidný rozvoj (a tedy vyzdvihování role konzervativních reformátorů), druhým modernizace (i Stalin je v tomto ohledu hodnocen pozitivně), třetím stabilita jako opak přehnaného liberalismu (ten bývá dokonce dáván do spojitosti s fašismem) a konečně čtvrtým role silné osobnosti. Z této kombinace faktorů následně vychází i podpora konkrétní osobnosti, tedy Stolypina, který jako silná osobnost podporoval klidný rozvoj cestou modernizace a dokázal uklidnit zemi, jež byla do té doby zmítána nepokoji. Na druhou stranu je zjevné, že i přes snahu o jeho propagaci se prozatím jeho kult neujal.

ZAHRANIČNÍ A BEZPEČNOSTNÍ POLITIKA VLADIMIRA PUTINA V LETECH 2000–2008 NA POZADÍ BEZPEČNOSTNÍ KULTURY RUSKÉ FEDERACE

LUKÁŠ TICHÝ

Abstract

Vladimir Putin's Foreign and Security Policy in the Context of Russia's Security Culture, 2000–2008

The aim of this article is to describe and analyze Russia's foreign and security policy in 2000 to 2008, i.e. during Vladimir Putin's first two presidential terms, and to situate these changes in the context of Russia's security culture. This article is based on the premise that Russia's foreign and security policy in this period were characterized by four features: (1) the promotion of multilateralism; (2) the exaggeration of threats to Russian national security; (3) an emphasis on nuclear deterrence and the modernization of Russian nuclear weapons; and (4) the use of energy as a tool of foreign policy.

Keywords: Russia, Vladimir Putin, foreign and security policy, security culture

Úvod

Zatímco ve druhém volebním období prezidentství Borise Jelcina (1996–1999) postupně slábla jeho klíčová pozice na úkor tzv. jestřábů Kremlu a vztahy Ruska se Západem byly zatíženy řadou sporných otázek, s nástupem Vladimira Putina do funkce nejprve premiéra (již od jara 1999 zastával funkci tajemníka v bezpečnostní radě státu) a posléze prezidenta Ruska (pozici ruského prezidenta zastával po dvě období v letech 2000–2004 a 2004–2008) lze vysledovat počátek tendence k centralizaci moci v oblasti domácí i zahraniční politiky, kde nový prezident usiloval o přebudování vztahů mezi Ruskem a Západem.¹ Velká pozornost v zahra-

---

¹ Petr Kuchyňková, „Vývoj vztahů Ruské federace a Evropské unie v kontextu problematiky energetické bezpečnosti“ (doktorská disertace, Masarykova univerzita Brno, 2010), 44.

niční a bezpečnostní politice Ruské federace byla proto ze strany prezidenta Putina věnována konceptu multilateralismu. V souladu s ním podpořil Putin vojenskou intervenci Spojených států a jejich spojenců v Afghánistánu v roce 2001 (operace Trvalá svoboda). Naopak s konceptem multilateralismu nekonvenovala zahraniční a bezpečnostní politika amerického prezidenta George W. Bushe, zejména v souvislosti plánovanou a následně realizovanou vojenskou intervencí do Iráku v roce 2003 (operace Irácká svoboda), v níž Putinovo Rusko spatřovalo jasné unipolární tendence. V reakci na válku v Iráku a pod vlivem tzv. Bushovy doktríny došlo v průběhu druhého Putinova funkčního období k dalšímu prohloubení zájmové divergence mezi Ruskem a Západem.

Rozpory se týkaly především bezpečnostních otázek (americký projekt národní protiraketové obrany a další plány na vybudování širšího systému protiraketové obrany v Evropě, odpor k dalšímu rozšiřování NATO do postsovětského prostoru, obavy ze ztráty ruského vlivu v této oblasti v důsledku tzv. barevných revolucí), které korespondovaly s předchozím zvýšeným důrazem na vnější hrozby národní bezpečnosti Ruské federace.² Neshody mezi Ruskem a NATO a USA na straně druhé vedly mj. k dalšímu posílení významu jaderných zbraní a jaderného odstrašování ze strany Ruska. V tomto období došlo také ke zhoršení vztahů Ruska a Evropské unie například v důsledku ruského užívání energetiky jako politického nástroje, které v několika případech ohrozilo energetickou bezpečnost členských států EU.

Hlavním cílem předkládaného článku je popsat a analyzovat zahraniční a bezpečnostní politiku Ruské federace v letech 2000 až 2008, tedy ve dvou volebních obdobích prezidentství Vladimira Putina, s mírnými časovými přesahy. Vedlejším cílem je pak porovnat toto období prezidentství Putina s koncem funkčního období prezidenta Borise Jelcina a počátky prezidentského období Dmitrije Medveděva (2008–2012) ve snaze ukázat na rozdílné a shodné rysy ruské zahraniční a bezpečnostní politiky. Hlavním teoretickým přístupem, použitým při zkoumání zahraniční a bezpečnostní politiky Ruské federace, je koncept bezpečnostní kultury coby faktoru, který po generace ovlivňuje vědomí a chování lidí. Pojem bezpečnostní kultura vychází z poznatku, že „kultura v nejobecnějším slova smyslu funguje jako forma, vzor, jako model, který po generace ovlivňuje vědomí a chování lidí. Kultura není neměnným modelem, přizpůsobuje se společenským změnám.“³ Emil Kirchner pojem bezpečnostní kultura vysvětlil na základě tzv. instrumentál-

---

² Ibid., 48.

³ Citováno podle Jan Eichler, *Bezpečnostní a strategická kultura USA, EU a ČR* (Praha: Karolinum 2011), 40.

ních preferencí toho kterého státu. Konkrétně to znamená, zda stát upřednostňuje unilateralismus nebo multilateralismus, donucovací nebo přesvědčovací strategii, vojenské nebo nevojenské nástroje, preventivní působení nebo preemptivní údery.⁴ Tabulka č. 1 shrnuje základní kritéria bezpečnostní kultury podle Emila Kirchnera.

Tabulka 1: Základní kritéria bezpečnostní kultury

Přístup k bezpečnostním hrozbám	Securitizace bezpečnostních hrozeb	Věcné posuzování bezpečnostních hrozeb
Přístup k ostatním aktérům	unilateralismus	multilateralismus
Upřednostňované přístupy	militarismus	politická řešení
Upřednostňované nástroje	preemptivní údery	preventivní působení

Zdroj: Převzato z Jan Eichler a Lukáš Tichý, *USA a Ruská federace: komparace z pohledu bezpečnostní a strategické kultury* (Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2013), 33.

Předchozí tabulka naznačuje, že bezpečnostní kulturu Ruské federace bude autor posuzovat především podle toho, jak Rusko přistupovalo k bezpečnostním hrozbám, kterým bylo vystaveno. Dále se autor bude zabývat tím, zda Rusko upřednostňovalo unilateralismus nebo multilateralismus, zda více spoléhalo na vojenské nebo na politické nástroje. A v neposlední řadě se autor zaměří také na to, zda v případě nasazování ozbrojených sil volilo Rusko preventivní nebo preemptivní postup.

V kontextu těchto teoretických poznatků je článek založen na předpokladu, že zahraniční a bezpečnostní politika Ruské federace v období prezidentství Vladimira Putina byla charakterizována čtyřmi rysy, a to: (1) prosazováním multilateralismu; (2) zveličováním hrozeb ruské národní bezpečnosti; (3) zdůrazňováním možnosti využívání jaderného odstrašování a další modernizací ruských jaderných zbraní; a (4) užíváním energetiky jako politického nástroje.

K potvrzení autorova předpokladu budou jednotlivé charakteristiky zahraniční a bezpečnostní politiky Ruské federace prověřeny na základě analýzy tří strategických dokumentů,⁵ které byly během funkčního období ruské preziden-

⁴ Emile Kirchner a James Sperling, eds., *Global Security Governance: Competing Perceptions of Security in the 21st Century* (London: Routledge, 2007), 16; srov. také Eichler, *Bezpečnostní a strategická kultura*, 40.

⁵ Během funkčního období každého ruského prezidenta jsou vždy publikovány tři strategické dokumenty, a to koncepce zahraniční politiky, která určuje hlavní politické cíle a priority v mezinárodních vztazích, koncepce národní bezpečnosti, jež hodnotí vnitřní a vnější hrozby

ta Vladimira Putina uveřejněny, tj. Koncepce zahraniční politiky Ruské federace, Koncepce národní bezpečnosti Ruské federace a Vojenské doktríny Ruské federace. Dále bude analyzován jeden dokument ruského ministerstva obrany s názvem Prioritní úlohy rozvoje ozbrojených sil Ruské federace a jeden dokument ruského ministerstva zahraničních věcí s názvem Přehled zahraniční politiky Ruské federace.

Zároveň bude pozornost věnována jednak reakci Ruska na hlavní bezpečnostní události mezinárodních vztahů, zejména na válku v Afghánistánu a v Iráku, jednak hlavním událostem vnitřní a vnější politiky Ruské federace, zejména teroristickým útokům v Moskvě 2002 a Beslanu 2004 a plánované reformě ozbrojených sil a procesu modernizace zbraňových systémů. Dále bude v článku popsán význam energetiky pro domácí a zahraniční politiku Ruska a budou analyzovány bezpečnostní vztahy Ruska se Spojenými státy, NATO a EU.

Zahraníční a bezpečnostní politika ve druhé polovině 90. let

Ještě než autor přejde k analýze zahraniční a bezpečnostní politiky Ruské federace v době prezidentství Vladimira Putina, je potřeba se krátce podívat na předchozí vývoj (společné a rozdílné rysy) zahraniční a bezpečnostní politiky Ruska během druhého funkčního období prezidentství Borise Jelcina (1996–1999). V tomto období byla zahraniční a bezpečnostní politika charakterizována dalším posilováním strategických vztahů Ruské federace v rámci asijsko-pacifického regionu a zároveň ve druhé polovině 90. let minulého století došlo ke zhoršení vztahů Ruska se Západem, především v reakci na postupné zintenzivnění rozhodovacího procesu NATO o přijetí některých zemí střední Evropy. Vedle těchto skutečností se ve druhé polovině 90. let objevilo několik faktorů, které vedly k většímu důrazu na národní bezpečnost Ruska.

Prvním faktorem byla ruská vojenská intervence v Čečensku. Přestože se Moskva snažila rusko-čečenskou válku v letech 1994 až 1996 interpretovat jako vnitřní záležitost ruského zájmu (zachování územní integrity), zhoršující se humanitární situace v Čečensku neušla pozornosti Západu. Přibývající případy ruského bombardování čečenských měst a vesnic a brutální zabíjení civilního obyvatelstva ze strany federálních jednotek v letech 1995 a 1996 následně vyvolaly

---

a způsoby jejich odvrácení, a vojenská doktrína, která definuje vnější hrozby země a prostředky zajištění národní obrany. Z pohledu významu všech tří strategických dokumentů je koncepce národní bezpečnosti považována za nejdůležitější vodítko pro ruské politické vedení při sledování strategických cílů země. Vojenská doktrína a koncepce zahraniční politiky jsou pak považovány za dokumenty druhé kategorie při zajišťování strategického cíle národní bezpečnosti.

byl omezenou, vlnu kritiky ze strany EU, ale i USA, Rady Evropy a Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě vůči ruskému užití vojenské síly při řešení vzniklé situace.⁶

Druhým faktorem, ovlivněným šokem z první rusko-čečenské války, byla výměna Andreje Kozyreva za Jevgenije Primakova na postu ministra zahraničních věcí v roce 1996. Nejednalo se ovšem pouze o personální obměnu, ale také o proměnu celkové koncepce zahraniční politiky. Jevgenij Primakov bývá charakterizován jako silný ministr zahraničí, který se krátce pokusil obnovit významnou pozici ministerstva v procesu tvorby ruské zahraniční politiky. Pod vlivem tzv. Primakovovy doktríny pak byla zahraniční a bezpečnostní politika Ruské federace charakterizována větší asertivitou a snahou o přeměnu pozice Ruska ve „vyvažující velmoc“ (Great Power Balancing), jež se projevovala jak v regionálním měřítku (získání dominantního postavení Ruské federace ve Společenství nezávislých států prostřednictvím spolupráce s jeho členskými zeměmi při řešení bezpečnostních hrozeb či vojenských konfliktů), tak i v globálním měřítku (úsilí Ruské federace společně s Čínou a Indií vytvářet protiváhu hegemoniální politice USA).⁷

Hlavní představy tzv. Primakovovy doktríny je pak možné následně nalézt v Koncepci národní bezpečnosti Ruské federace, schválené Borisem Jelcinem dne 17. prosince 1997, která v mnoha ohledech představovala kompromisní dokument. Koncepce stanovila nejen směr zahraniční politiky, ale zároveň položila základ pro novou vojenskou doktrínu a v praktických otázkách také pro vojenskou reformu. Dokument hned ve své první části jasně zdůrazňoval, že „Ruská federace usiluje o multipolární uspořádání světa, přičemž efektivních multilaterálních prostředků pro spolupráci a koordinaci mezinárodních bezpečnostních vztahů může být dosaženo pouze zapojením Ruska do mezinárodních organizací, jako jsou OSN a OBSE“.⁸ Koncept multipolárního světa pak představuje podle

---

⁶ Z vojenského hlediska pak první rusko-čečenská válka poškodila prestiž ruské armády a odkryla celou řadu nedostatků ve struktuře a stavu ruské armády, která nebyla na podobnou válku řádně připravena, podcenila nepřítele a musela během bojů s čečenskými rebely čelit celé řadě porážek. Právě porážky ruské armády, přechod konfliktu do rozvleklého stavu, blížící se období prezidentských voleb v Ruské federaci a znovudobytí města Groznyj ze strany čečenských bojovníků v srpnu 1996 nakonec způsobily, že dne 31. srpna 1996 byla podepsána tzv. Chasavjurtská dohoda mezi generálem Alexandrem Lebeděm a Aslanem Maschadovem. Dohoda znamenala de facto nezávislost Čečenska pod jménem Čečenská republika Ičkeria. Dále k tomu srov. Emil Souleimanov, *Konflikt v Čečensku. Minulost, současnost, perspektivy* (Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2012); a Milan Švankmajer et al., *Dějiny Ruska* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008), 492.

⁷ Andrei P. Tsygankov, *Russia's Foreign Policy. Change and Continuity in National Identity* (Lanham, MD: Roman and Littlefield, 2006), 83.

⁸ Dále srov. Koncepcija nacional'noj bezopasnosti Rossijskoj Federacii. Sovet Bezopasnosti Rossijskoj Federacii, 17. prosince 1997.

konceptce „účinný prostředek proti určitým pokusům vytvořit takovou strukturu mezinárodních vztahů, která by byla založena na jednostranném řešení klíčových mezinárodních problémů, včetně vojenských a politických“.⁹

Koncepce národní bezpečnosti z roku 1997 ve druhé části vyjmenovává národní zájmy a cíle Ruské federace v jednotlivých oblastech. V mezinárodní sféře Ruská federace mimo jiné „podporuje mezinárodní spolupráci v boji proti organizovanému zločinu a terorismu, posílení mechanismů kolektivního řízení globálních politických a ekonomických procesů, kde bude Ruská federace hrát významnou roli“.¹⁰ Ruské národní zájmy v oblasti obrany pak primárně leží „v zajištění bezpečnosti občanů, společnosti a státu proti vojenské agresi ze strany jiného státu“.¹¹ Na analýzu ruských národních zájmů pak v části třetí navazuje dlouhý seznam vnitřních a vnějších hrozeb ruské národní bezpečnosti, přičemž vnitřní hrozby (ekonomické, institucionální či demografické problémy jako hlavní zdroj nestability) jsou nadřazeny hrozbám vnějším (např. nebezpečí vypuknutí lokálního konfliktu v zemích Společenství nezávislých států a jeho eskalace na území Ruské federace, snahy o separatismus, šíření zbraní hromadného ničení atd.). Jako největší hrozbu pak dokument označuje „snahy některých států zabránit posílení pozice Ruska jako jednoho z center formujícího se multipolárního světa“.¹²

Koncepce v poslední části výslovně uvádí, že „Ruská federace nebude usilovat o paritu ve vojenské výzbroji s ostatními velkými státy světa, ale bude se snažit o implementaci principů realistického odstrašování pomocí odpovídajícího použití dostupné vojenské síly jako prostředku prevence proti agresi“. Hlavní úlohou ozbrojených sil Ruské federace je pak „zajištění jaderného odstrašování, které představuje efektivní prostředek sebeobranu a zabránění nukleární nebo konvenční válce a současně umožňuje dodržení spojeneckých závazků Ruské federace“. Dokument dále uvádí, že „Rusko si vyhrazuje právo použít vojenskou sílu, včetně jaderných zbraní, k ochraně země v případě ozbrojeného konfliktu, který by mohl přerůst do větší války. Vojenské síly k zajištění národní bezpečnosti je možné použít až po vyčerpání nevojenských opatření, která se stanou neefektivní.“¹³

Třetí faktor, který vedl Ruskou federaci k většímu důrazu na posílení vlastní národní bezpečnosti, byla ekonomická krize ze srpna roku 1998. Ekonomická

---

⁹ Jakub M. Godzimirski, „Russian National Security Concepts 1997 and 2000: A Comparative Analysis“, *European Security* 9, č. 4, (zima 2000): 76.

¹⁰ Konceptcija nacional'noj bezopasnosti Rossijskoj Federacii.

¹¹ Godzimirski, „Russian National Security Concepts“, 77.

¹² Konceptcija nacional'noj bezopasnosti Rossijskoj Federacii.

¹³ Ibid.

krize odhalila slabost ruské ekonomiky a její závislost na západních finančních institucích a zároveň oslabilo ekonomickou pozici Ruské federace ve světě.¹⁴

Čtvrtý faktor, který negativně ovlivnil vztahy Ruska se Západem, souvisel s východním rozšířením NATO o nové členské státy, kterými se v březnu 1999 staly tři země bývalého socialistického bloku, a to Česká republika, Maďarsko a Polsko. Podle koncepce národní bezpečnosti z roku 1997 bylo rozšíření NATO směrem k ruským hranicím neakceptovatelné, protože pro Ruskou federaci představovalo jednu z hrozeb národní bezpečnosti.¹⁵ Na druhou stranu ke zmírnění ruské nedůvěry v přijetí České republiky, Polska a Maďarska za nové členy NATO podepsaly NATO a Ruská federace o dva roky dříve, tj. 27. května 1997, Zakládající akt o vzájemných vztazích, spolupráci a bezpečnosti, ustavující Stálou společnou radu NATO-Rusko. Přestože Stálá společná rada NATO-Rusko vypadala na papíře imponantně, ve skutečnosti nebyla schopna naplnit formovaný rámec pro komunikaci mezi Ruskou federací a NATO.¹⁶

Pátým faktorem se stalo letecké bombardování Svazové republiky Jugoslávie v březnu 1999 vojenskými silami NATO (operace Spojenecká síla), které své jednání zdůvodnilo snahou pomoci kosovským Albáncům, a to na základě doktríny o dodržování lidských práv, která převyšuje státní suverenitu. Zatímco hlavní ozbrojená síla kosovských Albánců UÇK byla Západem prezentována jako skutečně národně osvobozenecská síla, která bojuje proti represivnímu režimu Slobodana Miloševiče v Bělehradu, pohled Ruské federace vycházel z názoru, že UÇK je naprosto nelegitimní a teroristická organizace, která je napojena na organizovaný zločin a spokojí se jen s odtržením Kosova od Srbska.¹⁷ Ruská federace zároveň vyjádřila znepokojení nad vlivem NATO a jeho rostoucí pohotovostí užít vojenskou sílu za hranicemi svého obranného okruhu, a to bez souhlasu Rady bezpečnosti OSN.¹⁸ Bombardování Srbska jednotkami NATO totiž potvrdilo nejhorší obavy Ruska, a to, že jeho názor v rámci Stálé společné rady NATO-Rusko i mimo ni má jen minimální váhu a že došlo ke snížení významu a vlivu Ruska ve světové

---

¹⁴ Richard Sakwa, „Vladimir Putin and Russian Foreign Policy towards the West: towards a New Realism“, in *Russia and Europe in the Twenty-First Century. An Uneasy Partnership*, ed. Jackie Gower a Graham Timmins (London: Anthem Press, 2007), 3.

¹⁵ *Ibid.*, 3.

¹⁶ Robert E. Hunter a Sergey M. Rogov, *Engaging Russia as Partner and Participant: The Next Stage of NATO-Russia Relations*. Rand Corporation Report 1-2/2004, <http://www.rand.org>.

¹⁷ Derek Averre, „From Pristina to Tskhinvali: the legacy of Operation Allied Force in Russia's relations with West“, *International Affairs* 85, č. 3 (2009): 580.

¹⁸ Aurel Braun, ed., *NATO-Russia Relations in the Twenty-First Century* (New York and London: Routledge, 2008), 44.

politice.¹⁹ Ruská federace následně vojenskou akci NATO ostře odsoudila a pozastavila svoji účast na jednání Stálé společné rady NATO-Rusko.²⁰

Posledním faktorem bylo v srpnu 1999 zahájení dalších vojenských operací Ruské federace proti čečenským rebelům, kteří okupovali část sousední republiky Dagestán s cílem vytvořit zde islámský stát. V počáteční fázi konfliktu byly po vzoru intervence NATO v Srbsku nejprve využity letecké nálety, po kterých následovala rozsáhlá pozemní intervence, jejímž výsledkem bylo na přelomu ledna a února 2000 znovudobytí Grozného a koncem února 2000 opětovné ovládnutí velké části separatistického regionu Čečenska ruskými federálními jednotkami.²¹ Po ukončení této intenzivní vojenské fáze pokračovaly na území Čečenska vojenské operace federálních jednotek proti čečenským separatistům v rámci protiteroristické kampaně.²² Na rozdíl od první rusko-čečenské války (1994–1996) vedla nová válka mezi politickými představiteli Ruské federace k obnovení důvěry ve vojenské možnosti a schopnosti vlastních ozbrojených sil a přinesla zvýšení alokace finančních prostředků do modernizace ruské armády a rozvoje vojenského průmyslu.²³

Zahraniční a bezpečnostní politika na začátku 21. století

Úspěch ruské armády v Čečensku se stal důležitým prvkem vítězné volební kampaně Vladimira Putina v prezidentských volbách v březnu 2000. Richard Sakwa pak spojuje s příchodem Vladimira Putina do křesla ruského prezidenta na začátku 21. století nástup tzv. „nového realismu“ v ruské zahraniční, ale i bezpečnostní politice. Putinův „nový realismus“ byl charakterizován zejména následujícími prvky.²⁴

¹⁹ Martin A. Smith, *Russia and NATO since 1991. From Cold War through cold peace to partnership?* (New York and London: Routledge, 2006).

²⁰ Rebecca J. Johnson, „Russian Response to crisis management in the Balkans: How NATO's Past Actions May Shape Russia's Future Involvement“, *Demokratizatsiya* 9 (jaro 2001): 245.

²¹ Dále k tomu srov. Milan Švankmajer et al., *Dějiny Ruska* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008), 501.

²² Dne 6. února 2002 následně ruský prezident Vladimir Putin v hlavním čečenském městě Grozném prohlásil vojenskou část tzv. protiteroristické kampaně za skončenou. V březnu 2009 pak ruský prezident Dmitrij Medveděv vyzval k ukončení zvláštního bezpečnostního režimu v Čečensku, označovaného jako protiteroristická operace. Druhá rusko-čečenská válka oficiálně skončila 16. dubna 2009.

²³ Hanna Smith, „The Russian Federation and the European Union: the shadow of Chechnya“, in *Perspectives on EU-Russia Relations*, ed. Debra Johnson a Paul Robinson (London and New York: Routledge, 2005), 116–22.

²⁴ Sakwa, „Vladimir Putin and Russian Foreign Policy towards the West“, 7–12.

Prvním je ekonomizace ruské zahraniční politiky. Strategickým cílem Ruska byla integrace do světového společenství a prioritní úlohou ruské diplomacie byla podpora ekonomických zájmů Ruské federace v zahraničí. Druhým prvkem je důraz na evropeismus a evropskou dimenzi ruské zahraniční politiky, která odkazuje na geografickou a kulturní blízkost Ruska s Evropou. V rámci této politiky Rusko samo sebe vnímalo jako integrovanou součást atlantického prostoru.

Třetím prvkem je sekuritizace. Na pozadí událostí druhé rusko-čečenské války a teroristických útoků z 11. září 2001 Vladimir Putin tvrdil, že ruská politika v Čečensku i spolupráce s „koalicí ochotných“ je součástí stejného problému řešení globálních bezpečnostních hrozeb. Čtvrtým prvkem je autonomie ruské zahraniční politiky. Na rozdíl od Primakova viděl Putin Ruskou federaci spíše jako autonomního aktéra, který nemusí nezbytně soupeřit se Západem. Pátým prvkem je důraz na bilateralismus. Spíše než vztahy s multilaterálními organizacemi typu NATO nebo EU byly od počátku v zahraniční a bezpečnostní politice Vladimira Putina upřednostňovány především bilaterální vztahy a osobní jednání se státy, což se projevuje také mimo jiné v evropské dimenzi ruské zahraniční politiky (důraz na rozvoj speciálních bilaterálních vztahů s vybranými členskými státy Evropské unie). Šestým prvkem je normalizace vztahů se Západem i se světem. Normalizace vztahů má mít takovou podobu, že Rusko je označeno jako „normální velmoc“ a „suverénní demokracie“, což podtrhuje autonomii jeho vnitřní i zahraniční politiky, v níž má soudobé Rusko dle této koncepce přirozený nárok na obhajobu vlastních zájmů (politických, ekonomických, bezpečnostních).

A konečně posledním prvkem tzv. „nového realismu“ je podle Richarda Sakwy přetrvávající přítomnost ideje Ruska jako (pragmatické) velmoci (*Great Power Pragmatism*). Tento přístup definoval pozici Ruské federace, která by jako velmoc měla být spíše součástí stávajícího statu quo než revizionistickou mocností, která by s ostatními státy bojovala o globální hegemonii. Zároveň byl tento přístup založen na požadavku uznání velmocenského statusu Ruska ze strany ostatních významných aktérů mezinárodních vztahů a potřebě rozvíjet těsnější vztahy se Západem a zeměmi Společenství nezávislých států při zachování vlastní suverenity a bezpečnosti a vlastního kulturního dědictví a autonomie.²⁵

Tabulka č. 2 pak znázorňuje srovnání rozdílů mezi Primakovovou a Putinovou představou Ruska jako velmoci.

---

²⁵ Tsygankov, *Russia's Foreign Policy*, 129.

Tabulka 2: Koncepce Ruska jako velmoci podle Primakova a Putina

Období	Jevgenij Primakov	Vladimir Putin
Konceptualizace Ruska	Ruská federace jako „vyvažující velmoc“ a „jedno z hlavních center multipolárního světa“	Ruská federace jako pragmatická velmoc a rovný člen společenství západních států
Hlavní světové trendy	formování multipolárního světa snahy USA o dominanci v globální politice	internacionalismus a globalizace soupeření o světové trhy a investice vzestup extremismu a terorismu
Hlavní hrozby	formování unipolárního světa snahy USA o globální dominanci	extremismus a terorismus proliferace zbraní hromadného ničení nadnárodní organizovaný zločin
Strategické cíle zahraniční a bezpečnostní politiky	strategické partnerství s Čínou a Indií snaha o desintegraci NATO	strategické partnerství s USA, EU, NATO normální vztahy s Čínou

Zdroj: Zpracováno dle Yury E. Fedorov, „Russia's Foreign Policy: Basic Trends under President Putin“, in *Russia and its Foreign Policy – Influences, Interests and Issues*, ed. Hanna Smith (Saarijärvi: Kikimora Publications, 2005), 17.

Koncepce národní bezpečnosti Ruské federace

Záhy po nástupu do funkce ruského prezidenta schválil Vladimir Putin dne 10. ledna 2000 novou koncepci národní bezpečnosti, podle které je současná situace ve světě charakterizována koexistencí dvou vzájemně se vylučujících trendů. První trend směřuje k posilování „ekonomické a politické pozice významné části států a jejich integračnímu propojení, která má za následek zlepšení mechanismu multilaterálního řešení mezinárodních procesů“. Naproti tomu druhý trend je charakterizován „pokusy vytvořit strukturu mezinárodních vztahů založenou na dominanci západních zemí, pod vedením USA, v mezinárodním společenství a snahou o unilaterální řešení klíčových otázek světové politiky“.²⁶

Koncepce se znepokojením poukázala na domnělé snahy řady států o oslabení politické, ekonomické a vojenské pozice Ruské federace, s tím že „pokusy ignorovat ruské zájmy při řešení hlavních otázek mezinárodních vztahů mohou podkopat mezinárodní bezpečnost a stabilitu“.²⁷ K bezpečnostním prioritám Rus-

²⁶ Koncepcija nacional'noj bezopasnosti Rossijskoj Federacii. Sovet Bezopasnosti Rossijskoj Federacii, 10. ledna 2000.

²⁷ Ibid.

ké federace pak patří podpora ideologie vytváření „multipolárního světa a úsilí o širší integraci do světové ekonomiky, jehož součástí by měl být i rozvoj spolupráce s mezinárodními ekonomickými a finančními institucemi“.²⁸ Zároveň podle dokumentu „v mezinárodní sféře leží podpora suverenity Ruské federace a posilování její pozice jako velmoci a jako jednoho z vlivných center multipolárního světa“.²⁹

Vedle multilateralismu patří k dalším hlavním rysům koncepce zejména větší důraz na vnitřní a vnější hrozby pro národní bezpečnost. Mezi hrozby pro vnější bezpečnost Ruské federace vyjmenovává koncepce následující: „snahy některých států o oslabení role mezinárodních organizací kolektivní bezpečnosti a zpochybnění platnosti mezinárodního práva; mezinárodní terorismus; oslabování integračního procesu v zemích SNS; vznik a eskalace konfliktů poblíž hranic Ruska či zemí SNS; teritoriální nároky vůči Ruské federaci; posilování vlivu vojensko-politických bloků a aliancí, především východní rozšíření NATO; výstavba zahraničních vojenských základen a přítomnost zahraničních vojsk poblíž ruských hranic“.³⁰

Ačkoli se podle koncepce snížila rizika vzniku globální války za použití jaderných zbraní, přetrvává riziko eskalace regionálních konfliktů do širší konfrontace. Prioritu má mít proto i nadále jaderné odstrašování, přičemž „Rusko si ponechává právo použít jaderné zbraně jako první“.³¹ Zároveň si Ruská federace podle dokumentu vyhrazuje právo „využít všech dostupných prostředků a zbraní, včetně jaderných, při odvracení vojenské agrese v případě, že všechna ostatní opatření při řešení vzniklé krize selžou a ukážou se jako neefektivní“.³²

Vojenská doktrína Ruské federace

Krátce po uveřejnění koncepce národní bezpečnosti byla v dubnu 2000 publikována Vojenská doktrína Ruské federace. Hlavním cílem nové vojenské doktríny z roku 2000 bylo zajistit ruské bezpečnostní zájmy, přičemž Rusko bylo „připraveno jednat se svými hlavními partnery o podmínkách další kontroly zbrojení,

²⁸ Ludmila Igumnova, „Russia’s Strategic Culture between American and European Worldviews“, *Journal of Slavic Military Studies* 24, č. 2 (2011): 260–61.

²⁹ Konceptija nacional’noj bezopasnosti Rossijskoj Federacii.

³⁰ Konceptija nacional’noj bezopasnosti Rossijskoj Federacii.

³¹ Ibid.

³² Godzimirski, „Russian National Security Concepts“, 87.

o opatřeních k upevnění důvěry a dalších možnostech vytváření stabilního mezinárodního bezpečnostního prostředí“.³³

Podle vojenské doktríny je současná vojensko-politická situace ovlivněna celou řadou destabilizujících faktorů vnitřní a vnější povahy. Jako faktory vnitřní nestability označuje dokument především vnitřní konflikty, asymetrické vedení boje a války, se kterými měla Ruská federace zkušenosti ze dvou čechenských konfliktů. Naproti tomu za hlavní faktory vnější nestability považuje doktrína především „negativní tendence vycházející z rozšiřování aktivit západní bezpečnostní politiky“.³⁴ V této souvislosti viděla Ruská federace použití vojenské síly NATO v bývalé Jugoslávii (Bosna a Kosovo) a východní rozšíření NATO jako zjevný příklad ignorování zájmů Ruské federace ze strany NATO, které si nárokovalo rozhodující roli v Evropě, a to i bez ohledu na rozhodnutí OSN a standardy mezinárodního práva.³⁵ Vojenská doktrína proto odmítla „vedoucí úlohu jiných organizací než Rady bezpečnosti“.³⁶ Toto ustanovení jasně odkazuje na posílení mezinárodního postavení Ruské federace prostřednictvím Rady bezpečnosti OSN, neboť zde Rusko disponuje právem veta a je schopno zablokovat nežádoucí rozhodnutí.³⁷

Jako hlavní politické nástroje pro zajištění bezpečnosti Ruska uvádí dokument zejména „potlačení agresivity vůči Ruské federaci a jejím spojencům; udržení pozice jaderné mocnosti k odvrácení agrese proti Rusku a jeho spojencům; zachování práva použít jaderné zbraně v reakci na použití zbraní hromadného ničení anebo v reakci na rozsáhlou agresi vedenou pomocí konvenčních zbraní v situaci kritické pro Ruskou federaci“.³⁸ Jaderné zbraně tak zůstávají i nadále hlavní ochranou Ruska při zajištění národní bezpečnosti, a vojenská doktrína, podobně jako koncepce národní bezpečnosti obsahuje ustanovení o možnosti prvního užití jaderných zbraní jako prostředek obrany.³⁹ Použití jaderných zbraní je „povoleno za účelem odražení konvenčního útoku a za určitých, nespecifikovaných okolností k zajištění národní bezpečnosti Ruské federace a jejích spojenců“.⁴⁰ Tento postoj nebyl překvapující, protože pokračující pokles ruských konvenčních sil měl být podle

³³ Vojennaja doktrina Rossijskoj Federacii. Prezident Rossii, 21. dubna 2000.

³⁴ Ibid.

³⁵ Dále srov. Jyotsna Bakshi, „Russia's national security concept and military doctrine: continuity and change“, *Strategic Analysis* 24, č. 7 (říjen 2000).

³⁶ Vojennaja doktrina Rossijskoj Federacii.

³⁷ Marcel de Haas, „Russia's Military Doctrine Development (2000–10)“, in *Russian Military Politics and Russia's 2010 Defence Doctrine*, ed. Stephen J. Blank (Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2011), 8.

³⁸ Vojennaja doktrina Rossijskoj Federacii.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Sergej Sokut, „Doktrina Sergejeva ne žestče predyduščej“, *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, 19. února 2000, http://www.ng.ru/world/2000-02-19/6_sergeev.html.

oficiálního názoru kompenzován právě důrazem na jaderné odstrašování, přičemž „důraz na použití jaderných zbraní byl dále považován za nástroj v boji proti snahám některých států o snížení vlivu Ruské federace na mezinárodní scéně“.⁴¹

Koncepce zahraniční politiky Ruské federace

Třetím strategickým dokumentem publikovaným v prvním roce prezidentství Vladimira Putina byla Koncepce zahraniční politiky Ruské federace z června 2000. Podobně jako předchozí dva dokumenty z roku 2000 také koncepce zahraniční politiky zdůraznila, že „hlavní výzvy a hrozby bezpečnosti Ruské federace v mezinárodních vztazích vycházejí z rostoucího trendu směrem k vytvoření unipolární struktury světa s ekonomickou a vojenskou nadvládou USA“.⁴² Tato strategie unilaterálních akcí může podle názoru Moskvy „destabilizovat mezinárodní situaci, zvýšit mezistátní a náboženské rozpory a vyvolat napětí a závody ve zbrojení“.⁴³

Dokument uvádí, že Ruská federace je k zajištění mezinárodní bezpečnosti „připravena jednat o dalším snížení jaderného arzenálu na základě bilaterálních dohod s USA a v multilaterálním formátu za účasti dalších jaderných mocností, ovšem za předpokladu, že strategická stabilita v jaderné oblasti nebude narušena“.⁴⁴ Ruská federace dále usiluje o zachování Smlouvy o omezení systémů protiraketové obrany (ABM) z roku 1972. Za nepřijatelné pak koncepce v této souvislosti označila plány Spojených států na odstoupení od smlouvy ABM a vytvoření národního systému protiraketové obrany, které „nevyhnutelně nutí Ruskou federaci, aby přijala odpovídající opatření k zajištění národní bezpečnosti“.⁴⁵

Mezi regionálními prioritami na prvním místě figuruje Společenství nezávislých států, byť právě po nástupu Vladimira Putina se prvotní důraz na integraci v rámci SNS mění a přednost dostávají omezenější integrační projekty zaměřené pouze na určitou oblast (ekonomika, bezpečnost) a omezenější počet zemí. Významné místo v koncepci zahraniční politiky zaujímá i EU jako svěbytný aktér především mezinárodních ekonomických, ale potenciálně i politických

---

⁴¹ Vladimir P. Lukin, „Moskve sleduet izbegat' vraždebnogo okruženija“, *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, 3. února 2000, <http://lib.rin.ru/doc/i/156602p.html>.

⁴² Koncepcija vnešnej politiki Rossijskoj Federacii. Ministerstvo inostrannyh del Rossijskoj Federacii, 28. června 2000.

⁴³ Lawrence, T. Caldwell, „Russian Concepts of National Security“, in *Russian Foreign Policy in the Twenty-First Century and the Shadow of the Past*, ed. Robert Legvold (New York: Columbia University Press 2007), 316.

⁴⁴ Koncepcija vnešnej politiki Rossijskoj Federacii.

⁴⁵ *Ibid.*

a bezpečnostních vztahů.⁴⁶ Teprve po EU následují ve výčtu priorit zahraniční politiky Ruska vztahy s NATO, USA a vztahy s integračními uskupeními oblasti Asie a Pacifiku. V bilaterálních vztazích je v asijské oblasti kladen důraz na Čínu, Indii a také Írán. Rusko nechtělo ztratit ani diplomatickou pozici ve vztahu ke Korejskému poloostrovu. Afghánistán a v něm panující režim Tálibánu byl naopak vnímán jako hrozba, což se odráží i v následných postojích ke koaličnímu zásahu proti režimu Tálibánu v Afghánistánu v rámci války proti terorismu, jež kontrastovaly s pozdější ruskou kritikou vojenské akce proti Iráku. Jako poslední klíčové oblasti zájmu ruské zahraniční politiky jsou jmenovány oblasti tzv. Maghrebu a Mašreku, vztahy s Organizací africké jednoty a konečně Latinská Amerika.⁴⁷

Bezpečnostní politika po 11. září 2001

Jak vyplývá z výše popsaných dokumentů, zahraniční a bezpečnostní politika Ruské federace se v období prezidentství Vladimira Putina z pohledu bezpečnostní kultury vyznačovala několika charakteristickými rysy. Prvním bylo upřednostňování multilateralismu před unilateralismem resp. požadavek Ruska na vytvoření multipolárního světa, kdy Ruská federace jako „pragmatická velmoc“ měla být jedním „z vlivných center multipolárního světa“. Druhým rysem byl větší důraz na vnitřní a vnější hrozby národní bezpečnosti, kdy Rusko vedle mezinárodního terorismu nebo proliferace zbraní hromadného ničení považuje nepřímou za hrozbu pro národní bezpečnost také strategii NATO a použití vojenské síly NATO za hranicemi svého obranného prostoru bez mandátu RB OSN. Třetím charakteristickým rysem bylo jaderné odstrašování, přičemž Rusko si ponechává právo použít jaderné zbraně jako první.⁴⁸

Nicméně Vladimir Putin viděl v současném světě nejen hrozby pro národní bezpečnost, ale i příležitosti. Ruský prezident zdůrazňoval především ekonomickou povahu současného světa a potřebu, aby Ruská federace byla úspěšná spíše ve svém geoeconomickém úsilí než ve vojenském soupeření, protože podle Putina „moderní svět a mezinárodní společenství je tvrdým bojem o trhy, investice a politický a ekonomický vliv [...] a my si musíme vydobýt svoje místo na výsluní ekonomiky“.⁴⁹

⁴⁶ Kuchyňková, „Vývoj vztahů Ruské federace a Evropské unie“, 45.

⁴⁷ Koncepce vnější politiky Rossijskoj Federacii; srov. také Kuchyňková, „Vývoj vztahů Ruské federace a Evropské unie“.

⁴⁸ Jan Eichler a Lukáš Tichý, *USA a Ruská federace: komparace z pohledu bezpečnosti a strategické kultury* (Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2013), 158–59.

⁴⁹ Tsygankov, *Russia's Foreign Policy*, 129–30.

Stejně tak ale ruský prezident zdůrazňoval i bezpečnostní hrozby současného systému mezinárodních vztahů, které podle něho vycházejí spíše z teroristických aktivit než válečných konfliktů mezi státy. Putinovo přesvědčení, že „žádný stát nepůjde do války proti Ruské federaci“, ovšem prudce kontrastovalo s jeho obavou, že se Ruská federace může stát cílem teroristických útoků nebo místem teroristických aktivit. Nebezpečí terorismu, společně s možností vypuknutí lokálních konfliktů u ruských hranic, rozšiřováním NATO směrem na východ a jeho vojenskými aktivitami, bylo považováno za jednu z možných hrozeb ruské národní bezpečnosti.⁵⁰

Není bez zajímavosti, že Ruská federace sama sebe prezentuje jako stát, který dlouhodobě bojuje proti mezinárodnímu terorismu. Jako boj proti terorismu se Rusko snažilo koncem roku 1999 ospravedlnit vojenský zásah v Čečensku, jehož důvodem byly jednak vstup oddílů Šamila Basajeva do sousedního Dagestánu pod heslem ustavení islámského chalífátu na Kavkaze, jednak bombové útoky v Moskvě a Volgodonsku v září 1999, ze kterých byli obviněni čečenští teroristé. Přestože byl vojenský konflikt považován za interní záležitost Ruské federace, války se účastnil velký počet bojovníků džihádu ze zahraničí.⁵¹

Nový rozměr hrozby terorismu a boje proti němu přinesly teroristické útoky proti Spojeným státům z 11. září 2001. V reakci na tyto útoky americký prezident George W. Bush označil terorismus za „čisté zlo“ namířené proti všem nezávislým lidem na celém světě a zdůraznil jako nezbytné uvedení preemptivní strategie. Prohlášení G. Bushe bylo dále podpořeno rozhodnutím o americkém vojenském úderu v Afghánistánu, kde měla svoji základnu teroristická organizace al-Kájda, odpovědná za útoky na USA.

V Rusku vytvořily teroristické útoky z 11. září principiálně rozdílnou sociální a politickou atmosféru. Vladimir Putin viděl v daném vývoji příležitost k posílení svého domácího a mezinárodního postavení a k ospravedlnění své koncepce bezpečnostních hrozeb. Zároveň Putin využil událostí z 11. září k přebudování vztahů s USA a k novému definování hrozeb národní bezpečnosti Ruské federace pod vlivem globálního terorismu. V neposlední řadě představovaly události z 11. září 2001 pro ruského prezidenta příležitost implementovat jeho novou vizi národního zájmu. Na druhou stranu následná podpora západních zemí a USA v boji proti globálnímu terorismu ze strany prezidenta Putina nebyla taktická, ale spíše vycházela z jeho základní důvěry v systém.⁵²

⁵⁰ Marcel de Haas, *Russia's Foreign Security Policy in the 21st Century. Putin, Medvedev and beyond* (London and New York: Routledge, 2010), 78–79.

⁵¹ Souleimanov, *Konflikt v Čečensku*, 23.

⁵² Tsygankov, *Russia's Foreign Policy*, 130.

Válka v Afghánistánu

Vladimir Putin byl prvním prezidentem, který po teroristických útocích volal americkému prezidentovi G. Bushovi a nejen vyjádřil soustrast, ale i zdůraznil, že Rusko bude plně stát společně s USA v boji proti globálnímu terorismu. Ačkoliv řada ruských vojenských poradců a expertů chtěla podmínit ruskou podporu Spojeným státům výměnou za příslib nerozšiřování NATO směrem k ruským hranicím, Putin okamžitě podpořil vytvoření protiteroristické koalice, k níž se Rusko připojilo. Postoj Moskvy asi nejlépe vystihl Putin ve svém televizním vystoupení z 24. září 2001, kde odsoudil barbarské útoky na New York a Washington, opakovaně vyzval mezinárodní společenství, aby spojilo úsilí v boji proti globálnímu terorismu, a definoval konkrétní zapojení Ruska do plánovaných protiteroristických operací v Afghánistánu.⁵³

Podle Vladimira Putina měla pomoc Ruské federace spočívat v pěti bodech. Za prvé, Rusko vyzvalo ostatní státy k intenzivní mezinárodní spolupráci mezi zvláštními službami, přičemž Ruská federace byla nadále připravena poskytovat informace, které má k dispozici, o infrastruktuře a rozmístění teroristů a o jejich vojenských táborech. Za druhé, Rusko vyjádřilo připravenost otevřít svůj vzdušný prostor pro letadla přepravující humanitární náklad do oblastí, kde se odehrávají protiteroristické operace. Za třetí, Moskva nabídla dohodu se středoasijskými státy o poskytnutí jejich leteckých základen k vojenským operacím spojenců.⁵⁴ Za čtvrté, Ruská federace byla připravena v případě potřeby účastnit se mezinárodních pátracích a záchranných operací. A konečně za páté, Rusko souhlasilo s dalším rozšiřováním spolupráce s mezinárodně uznávanou vládou Afghánistánu a s podporou afghánských ozbrojených sil ve formě dodávek zbraní a vojenského materiálu.⁵⁵

Podle Jakuba M. Godzimirského byly důvody, které vedly Vladimira Putina k podpoře Spojených států ve válce proti Tálibánu a al-Kájdě v Afghánistánu, zcela pragmatické. Za prvé, Ruská federace se po dlouhé době ocitla v situaci, kdy byla považována ze strany USA a NATO za důležitého a rovnocenného partnera v boji proti globálnímu terorismu. Za druhé, prezident Putin od účasti Ruska v protiteroristické koalici jednak očekával zintenzivnění politických vztahů se Spojenými státy, jednak věřil v podporu ruské politiky v Čečensku, která následně měla zlepšit pozitivní obraz Ruska v očích Západu. Za třetí, Rusko si od svojí podpory

⁵³ Vladimir V. Putin, Russian President's Statement, The Kremlin, Moscow, 24. září 2001.

⁵⁴ Ruská federace také souhlasila s vybudováním vojenských základen USA na území některých středoasijských států.

⁵⁵ Putin, Russian President's Statement.

Spojených států slibovalo zlepšení ekonomické pozice, především v souvislosti s plány na zvýšení vývozu a prodeje nerostných surovin, zejména ropy a zemního plynu ve formě LNG do nových zemí, včetně USA. Za čtvrté, Putin očekával podporu Spojených států a dalších západních zemí při vstupu Ruské federace do Světové obchodní organizace, ovšem za relativně příznivých podmínek pro Rusko. Za páté, pro Rusko byla rozhodující skutečnost, že vojenská operace v Afghánistánu byla schválena rezolucí RB OSN, které Ruská federace v oficiálních dokumentech připisuje klíčový význam pro mezinárodní bezpečnostní vztahy.⁵⁶

Americká intervence v Iráku

Jestliže Ruská federace po útocích z 11. září podpořila Spojené státy v boji proti globálnímu terorismu a poskytla svoji pomoc při následných protiteroristických operacích, pak v souvislosti s unilaterálním rozhodnutím USA o přípravě vojenského útoku na Irák se postoj Vladimira Putina částečně změnil. Tento postoj se ovšem vyznačoval protichůdnými signály.

Na jednu stranu Rusko stupňovalo tlak na Bagdád, aby se irácký režim snažil co nejvíce spolupracovat s představiteli OSN při hledání zbraní hromadného ničení. Zároveň Vladimir Putin měl v této době zájem na udržení dobrých vztahů a zachování stabilního politického a hospodářského partnerství s USA, proto ruský prezident vyjádřil další podporu spolupráci s USA, což bylo daleko důležitější pro Rusko než pro samotný osud Saddáma Husajna.⁵⁷ To potvrdil ruský prezident na konci ledna 2003 ve svém projevu v Kyjevě: „Dosáhli jsme [myšleno Rusko – pozn. aut.] skutečně dobré úrovně vzájemných vztahů s USA a vážíme si toho. [...] Způsob, jakým budujeme mezinárodní bezpečnost, je daleko důležitější než samotný Irák.“⁵⁸

Na druhou stranu se Rusko připojilo ke koalici států, které se stavěly vůči válce v Iráku kriticky. Ruská federace společně s Německem a Francií zdůraznily, že nejvyšším orgánem, který má rozhodnout o použití vojenské síly proti Iráku, je Rada bezpečnosti OSN, a odmítly legitimizaci užití vojenské síly vůči Iráku před uveřejněním výsledků zbrojních inspektorů OSN. Zároveň prezident Putin, stejně

⁵⁶ Godzimirski, „Russian National Security Concepts“, 69–72.

⁵⁷ V květnu 2002 podepsali Vladimir Putin a George W. Bush v Moskvě smlouvu o omezení strategických útočných zbraní (smlouva SORT nebo také Moskevská smlouva), kterou se obě strany zavázaly snížit počet svých jaderných zbraní na úroveň 1700 až 2200 jaderných hlavic pro každou stranu. Smlouva SORT vstoupila v platnost v červnu 2003, kdy byla ratifikována, a platila do února 2011, kdy měla být nahrazena novou smlouvou START.

⁵⁸ Fedorov, „Russia's Foreign Policy“.

jako představitelé Francie a Německa, příliš nevěřil argumentům Spojených států, které ospravedlňovaly válku v Iráku existencí zbraní hromadného ničení a napojením Saddáma Husajna na teroristickou síť al-Kájdu.⁵⁹

Ruská federace následnou spojeneckou intervencí Spojených států a Velké Británie do Iráku (proběhla ve dnech 20. března 2003 až 1. května 2003), která demonstrovala nejen vojenskou a politickou nadřazenost USA, ale také nový směr jejich zahraniční a bezpečnostní politiky po 11. září, vyznačující se prvky unilateralismu a militarismu, odsoudila. Podobně jako v případě ruské podpory spojeneckých operací v Afghánistánu i pro případ ruské kritiky vůči válce v Iráku lze nalézt několik důvodů.

Za prvé, Rusko se obávalo, že v důsledku amerického vítězství v Iráku dojde k dalšímu zvýšení politické a vojenské moci Spojených států ve světě, přičemž se Moskvě nelíbilo postupné stupňování vlivu a bezpečnostní spolupráce USA se zeměmi střední Asie, tedy v oblasti, kterou Moskva považuje za sféru svého strategického zájmu. Za druhé, Ruská federace se obávala snížení vlastního politického a ekonomického vlivu ve světě v důsledku unilaterální politiky USA, která byla v rozporu s ruským konceptem multilateralismu. Zároveň Ruská federace obvinila NATO ze zneužívání boje proti globálnímu terorismu k oslabení ruské vojenské moci. Za třetí, Rusko se po celou dobu snažilo přenést řešení situace kolem Iráku na půdu Rady bezpečnosti OSN, kde má právo veta a kde mohlo případné jednání o vojenské intervenci do Iráku zablokovat nebo se při jejím projednávání zdržet hlasování. Následnou operací Irácká svoboda v roce 2003 bez souhlasu Rady bezpečnosti vnímalo Rusko jako pokus Spojených států o oslabení pozice OSN a podkopání mezinárodních bezpečnostních vztahů. Za čtvrté, Rusku bylo jasné, že vojenské řešení situace ohrozí jeho vlastní ekonomické a energetické zájmy v Iráku. Vedle toho se Moskva obávala, že operace Irácká svoboda povede k prudkému snížení ceny ropy, na jejímž prodeji je ruská ekonomika silně závislá.

Vojenská intervence do Iráku v březnu 2003 způsobila také několik změn v zahraniční a bezpečnostní politice Ruské federace. Za prvé, došlo k částečné změně postoje Ruska vůči Spojeným státům, ačkoliv spolupráce obou zemí nadále pokračovala. Za druhé, Rusko se ve své zahraniční politice orientovalo více na vybrané evropské země, zejména na Francii a Německo, které se stavěly proti vojenské intervenci. Za třetí došlo k dalšímu posílení bezpečnostní politiky Ruské federace, která vnímala globální terorismus jako vážnou hrozbu národní bezpečnosti a boj proti němu považovala za jednu z bezpečnostních priorit.

---

⁵⁹ Iver B. Neumann, „Russia as a great power“, in *Russia as a Great Power. Dimensions of Security under Putin*, ed. Jakob Hedenskog, et al. (London and New York: Routledge, 2006), 18–19.

Z pohledu bezpečnostní kultury je možné v bezpečnostní a zahraniční politice Ruské federace a postoji Vladimira Putina ve vztahu k protiteroristické operaci v Afghánistánu v roce 2001 a vojenské intervenci v Iráku v roce 2003 najít několik společných, ale i rozdílných prvků. Za první, v případě Afghánistánu se Rusko vyslovilo pro použití vojenské síly (hard power) v boji proti mezinárodnímu terorismu jako globální bezpečnostní hrozbě, v druhém případě Rusko prosazovalo spíše diplomatické a politické řešení (soft power) a vojenské užití síly v dané situaci ostře odsoudilo. Za druhé, v obou případech Moskva prosazovala při řešení dané situace multilateralismus a schválení rezoluce ze strany Rady bezpečnosti OSN. Za třetí, jestliže v případě války v Afghánistánu bylo Rusko ochotno souhlasit s unilaterální politikou USA, ve které dokonce viděla novou příležitost ke zvýšení vlastní mezinárodní pozice, v případě války v Iráku nebyl americký unilateralismus ze strany Moskvy tolerován.

Prioritní úlohy rozvoje ozbrojených sil Ruské federace

V reakci na bezpečnostní události po 11. září 2001 spojené s globální válkou proti terorismu, ale částečně také pod vlivem tzv. Bushovy doktríny,⁶⁰ uveřejnil dne 2. října 2003 ruský ministr obrany Sergej Ivanov dokument vojensko-taktického charakteru s názvem Prioritní úlohy rozvoje ozbrojených sil Ruské federace, který potvrdil vzrůstající vliv členů bezpečnostních služeb policie a ozbrojených sil, tzv. *siloviki*, z kruhu poradců kolem Vladimira Putina. Svým formátem je dokument nejen doktrínou (tzv. Ivanovova doktrína), ale zároveň bývá považován za bílou knihu obrany.⁶¹

Ve vztahu k Západu se bílá kniha vyznačovala výraznou ambivalencí. Na jednu stranu zdůrazňovala „potřebu dalšího zlepšení a posílení vztahů mezi Ruskou federací a NATO v duchu překonání hlavních rozdílů“ a vyjadřovala přesvědčení, že „nukleární či jiná rozsáhlá válka mezi Ruskou federací a NATO nebo USA je dlouhodobě nepravděpodobná“.⁶² Na druhou stranu zmínila obavy „z rozšiřování NATO směrem na východ a rozmístění vojenských sil na území nových členských států“.⁶³

⁶⁰ K Bushově regime change policy viz Eichler a Tichý, *USA a Ruská federace*, 68–72.

⁶¹ Bílá kniha obrany je souhrnný koncepční rámec, který definuje a zdůvodňuje roli a funkce ozbrojených sil a kritéria a směry rozvoje jejich schopností, včetně stanovení nezbytného střednědobého rozpočtového rámce. Dále k tomu srov. de Haas, „Russia's Military Doctrine Development“, 13.

⁶² Stephen Blank, *A New Russian Defence Doctrine?* (Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, říjen 2006), 155.

⁶³ Aktualnyje zadači ravitija vooružennyh sil Rossijskoj Federacii. Ministerstvo oborony Rossijskoj

Zároveň dokument přisuzoval velký význam ozbrojeným silám při zajišťování ruských zájmů. To bylo zaměřeno jak na politické problémy, jako je ochrana ruských občanů, tak na politické a ekonomické otázky, které by mohly dokonce vyžadovat preemptivní použití vojenské síly, pokud to zájmy Ruské federace nebo její spojenecké závazky vyžadují.⁶⁴ To potvrdil jak ruský ministr obrany Sergej Ivanov, když nevyloučil možnost preemptivního úderu při obraně ruských zájmů, tak v říjnu 2003 prezident Putin v jednom z rozhovorů pro televizní stanici Al Džazíra. Podle prezidenta Putina si Ruská federace „vyhrazuje právo použít preemptivního vojenského útoku proti nepřátelům, protože tato politika již byla praktikována USA“.⁶⁵

Jako hlavní vnější hrozby ruské národní bezpečnosti identifikovala bílá kniha následující: „rozmístění cizích vojsk na území nových členů NATO; snížení role Rady bezpečnosti OSN; demonstrace vojenské síly v blízkosti hranic Ruska; rozšiřování vojenských bloků“ atd.⁶⁶ V souvislosti s hrozbami pro národní bezpečnost dokument znovu prokázal ambivalenci ve vztahu k Západu, protože kromě pozitivního přístupu, jak bylo uvedeno výše, rovněž zdůraznil, že Rusko „očekává odstranění protiruských údajů z vojenského plánování NATO“.⁶⁷ Na jiném místě pak ještě důrazněji uvádí, že pokud se bude NATO chovat jako vojenská aliance s ofenzivní doktrínou, „mohou být provedeny zásadní změny ve vojenském plánování Ruska a v rozvoji ruských ozbrojených sil, včetně jeho jaderné strategie“.⁶⁸ Jako základní nástroj při zajištění bezpečnosti státu zdůrazňovala bílá kniha „zachování strategického jaderného odstrašování“ a potvrdila „význam moderních a silných ozbrojených sil s geopolitickým významem k provádění operací v oblastech životně důležitých pro ekonomické a politické zájmy Ruské federace“.⁶⁹ Je zřejmé, že zkušenosti z posledních konfliktů vedených Západem a vlastní lekce v Čečensku přesvědčily ruské vojensko-politické vedení, aby se více soustředilo na asymetrické války. Nicméně realizace tohoto realistického přístupu k moderní válce byl problém. Zjištění, že v moderní, zejména asymetrické válce je možné bojovat pouze se sofistikovanými systémy zbraní společně se zajištěním lepší vzdělávací úrovně vojenského personálu, znamenalo potřebu alokace nových

---

Federacii, 2. října, 2003.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Dále k tomu srov. „Putin says Russia too can resort to preemptive strikes“, *SpaceWar*, 17. října 2003, <http://www.spacewar.com/2003/031017150918.g2hg43um.html>.

⁶⁶ Machmut Garejev. „Novye uslovija – novaja voenaja doktrina“, *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, 2. února 2007, http://nvo.ng.ru/concepts/2007-02-02/1_uslovija.html.

⁶⁷ Aktual'nyje zadači ravitija vooružennyh sil Rossijskoj Federacii.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Ibid.

finančních prostředků. Přitom ozbrojené síly Ruské federace, masivní co do počtu, byly stále zaměřeny na vedení konvenční války ve velkém měřítku, což vyžadovalo velké množství prostředků na údržbu. Zároveň neefektivita a zastaralost ruské armády a potřeba modernizace ozbrojených sil se ukázaly jako klíčové v boji proti terorismu.⁷⁰

Teroristické útoky v Moskvě a v Beslanu

Po útocích z 11. září 2001, kdy se Ruská federace připojila ke koalici států v boji proti globálnímu terorismu, čelila sama na svém území řadě teroristických útoků. Během prvního období prezidentství Vladimira Putina došlo například k teroristickému útoku v Moskvě. Ve dnech od 23. do 26. října 2002 tam čečenští bojovníci vzali jako rukojmí návštěvníky divadla na Dubrovce. Tento teroristický útok, který byl v ruském risku ilustrován jako „ruské 11. září“, znamenal zlom v bezpečnostní politice Ruské federace.

Po násilném ukončení čečenského teroristického útoku ruskými speciálními jednotkami (specnaz) vydal Vladimir Putin pokyn k revizi koncepce národní bezpečnosti, která měla obsahovat například metody hodnocení hrozby národní bezpečnosti, ale také ustanovení o posíleném zapojení ozbrojených sil do boje proti terorismu a připravenosti Ruské federace zasáhnout proti teroristům a jejich sponzorům v zahraničí. Po revizi koncepce národní bezpečnosti měla být změněna také vojenská doktrína a další bezpečnostní a zahraničněpolitické dokumenty podřízené koncepci národní bezpečnosti. Očekávaná revize strategických dokumentů byla ovšem nedůsledná.

Na jedné straně chystaná revize uznala důležitost vnitřních hrozeb a konfliktů, čímž nahradila tradiční důraz na rozsáhlé války, které konzervativní kruhy ruského generálního štábu stále považovaly za primární nebezpečí. Proto jestliže opakované konflikty v Čečensku tuto skutečnost ještě dostatečně nezdůraznily, pak události na Dubrovce jasně ukázaly, že primární ohrožení národní bezpečnosti Ruské federace vycházelo z vnitřního zdroje. Navrhovaná revize vojenské doktríny,⁷¹ stejně jako další strategické dokumenty se pak výrazně zaměřily i na jiné než jaderné nástroje v boji proti terorismu, které by nejlépe odpovídaly současnému vnímání hrozeb.⁷²

⁷⁰ Dále srov. de Haas, „Russia's Military Doctrine Development“, 17.

⁷¹ V navržené revizi vojenské doktríny byla velká pozornost věnována vnímání existujících hrozeb ruské bezpečnosti a posílení vojenské moci a zvýšení obranného rozpočtu. Dále srov. Garejev. „Novyje uslovija – novaja voennaja doktrina“.

⁷² Dále k tomu srov. de Haas, *Russia's Foreign Security Policy*, 31–32.

Na druhé straně se objevila jistá ambivalence v souvislosti s navrhovanou revizí dokumentů, které stále zdůrazňovaly spíše vojenské a nikoliv sociálně-ekonomické metody předcházení terorismu. Zároveň velký počet politických konceptů a zákonů, které měly být publikovány v důsledku událostí v Moskvě z října 2002, zdůraznily zejména vojenské a politické řešení terorismu. Dalším rysem této ambivalence byla skutečnost, že ruské úřady opakovaně daly najevo, že si Ruská federace vyhrazuje právo zaútočit na teroristy také v zahraničí. Použití vojenské síly v zahraničí nebylo ovšem možné provést prostřednictvím rozsáhlé vojenské invaze, ale za použití chytré munice v operacích zaměřených proti výcvikovým táborem teroristů, nebo proti jiným cílům v zemích, které byly zapojeny do mezinárodního terorismu.⁷³

Dva roky po událostech v divadle na Dubrovce zajali dne 1. září 2004 čečensktí teroristé více než 1000 učitelů, rodičů a děti ve školní budově v obci Beslan v Severní Osetii, během slavnostního zahájení nového školního roku. Následkem bojů mezi teroristy a ruskými protiteroristickými jednotkami bylo 3. září zabit kolem 400 rukojmí. Události v Beslanu nebyly jediným teroristickým útokem v roce 2004. Týden předtím došlo jednak k sebevražednému pumovému útoku u stanice moskevského metra, ke kterému se přihlásili islámští extremisté napojení na al-Kájdú, jednak k pádu dvou ruských letadel, které podle ruské prokuratury zaviniily dvě čečenské sebevražedné atentátnice.

Politické reakce na události v Beslanu byly do značné míry podobné těm, které následovaly po tragédii v divadle na Dubrovce, tj. oznámení potřeby změn v bezpečnostní politice a revize strategických dokumentů (zejména koncepce národní bezpečnosti a vojenské doktríny).⁷⁴ Kromě toho Vladimir Putin nařídil v jižním federálním okruhu včetně Čečenska vytvoření operativních skupin pro koordinaci protiteroristické činnosti všech bezpečnostních složek ministerstva vnitra, FSB, ministerstva obrany a ministerstva pro mimořádné situace. Tím se Putin snažil vytvořit jednotné velení společných operací proti teroristům.⁷⁵

Novým a neobvyklým krokem ze strany Ruské federace, v souvislosti s událostmi v Beslanu, bylo podání návrhu na svolání mimořádného zasedání Rady

⁷³ Dále srov. Jurij Balujevskij, „General'nyj štab i zadači voennogo stroitel'stva“, *Krasnaja zvezda*, 25. ledna 2006, http://old.redstar.ru/2006/01/25_01/1_01.html.

⁷⁴ Nicméně k revizi navrhovaných dokumentů tj. vojenské doktríny, koncepce národní bezpečnosti a koncepce zahraniční politiky do konce Putinova volebního období nakonec nedošlo. Dále srov. de Haas, „Russia's Military Doctrine Development“, 17–23.

⁷⁵ Dále k tomu srov. Vadim Solovev, „Vojennaja reforma ob"javlena bessročnoj“, *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, 26. ledna 2007, http://nvo.ng.ru/wars/2007-01-26/1_reforma.html, ale i Jurij Kiršin, „Generaly verstajut novuju voennuju doktrinu“, *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, 26. srpna 2006, http://nvo.ng.ru/concepts/2006-08-25/5_generals.html.

bezpečnosti OSN. Na zvláštním zasedání Rady bezpečnosti OSN v září 2004 pak dosáhlo Rusko prohlášení, které výhradně odsoudilo brání rukojmí.⁷⁶ Zároveň se Rusku podařilo rezolucí Rady bezpečnosti dosáhnout uznání, že vojenská intervence v Čečensku byla součástí mezinárodního boje proti terorismu. Nicméně toto mezinárodní uznání neznamenal, že by Moskva povolila mezinárodnímu společenství zasahovat do jeho vnitřního konfliktu v Čečensku.⁷⁷

Reforma ozbrojených sil a jaderné odstrašování

Vedle požadavku na revizi strategických dokumentů navrhl Vladimir Putin po teroristických útocích v Moskvě a Beslanu také provedení reformy ozbrojených sil. Zároveň v důsledku postupného zhoršování vztahů se Západem kladl Putin během svého druhého funkčního období (2004–2008) větší důraz na jaderné zbraň a jaderné odstrašování.⁷⁸

Ruská federace se v bílé knize obrany z roku 2003 na jedné straně správně orientovala na moderní technologie válčení a na asymetrické konflikty namísto velkých konvenčních válek. Na druhou stranu tradiční rozsáhlá struktura ruských ozbrojených sil se nezměnila, což bránilo adaptaci ozbrojených sil na moderní způsob válčení, a nic nenasvědčovalo tomu, že Rusko směřuje k západnímu modelu moderních ozbrojených sil. Podle nařízení prezidenta Putina o podpoře plánu na přeměnu a rozvoj ozbrojených sil Ruské federace a zlepšení jejich struktury z března 2001 měla být ruská vojenská síla, složená převážně z vojáků základní služby, zachována a celkový počet vojáků ruské armády, v roce 2006 něco přes 1 milionů mužů ve zbrani,⁷⁹ se neměl změnit.⁸⁰ Putinovo nařízení bylo ovšem v rozporu s globální ambicí Moskvy na obnovení statusu supervelmoci, protože k dosažení tohoto cíle potřebovala vysoce kvalifikované a moderně vyzbrojené vojenské síly, které by mohly být nasazeny v krátkém čase kdekoliv na světě. Stejně tak Moskva potřebovala pro zdlouhavé konflikty v Čečensku ozbrojené síly schopné vést asymetrickou válku proti nepravdělnému soupeři.⁸¹

⁷⁶ K tomu dále srov. Robert Coalson, „Russia girds itself for war“, *RFE/RL Russian Political Weekly*, 4, 34, 2. září 2004, <http://www.rferl.org/content/article/1344318.html>.

⁷⁷ K tomu srov. de Haas, *Russia's Foreign Security Policy*, 20.

⁷⁸ Alexander G. Savalyev, „Russian Defence Doctrine“, in *Russian Military Politics and Russia's 2010 Defence Doctrine*, ed. Stephen J. Blank (Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2011).

⁷⁹ Ještě začátkem 90. let minulého století čítala ruská armáda kolem 5,3 milionů mužů ve zbrani.

⁸⁰ Dále srov. R. Herspring, „Putin and Military Reform“, in *Putin's Russia. Past Imperfect, Future Uncertain*, ed. Dale R. Herspring (Lanham, MD: Roman and Littlefield, 2007), 180.

⁸¹ Dále srov. Balujevskij, „General'nyj štab i zadači vojnogo stroitel'stva“.

Přitom velká část výzbroje ruské armády mezitím zastarala a úroveň investic na nákup nové výzbroje byla příliš nízká. Počet zbraní a vybavení rostl rychleji než počet zbraní a vybavení, které je měly nahradit. Například kolem roku 2006 byl podíl moderní vojenské techniky jen asi 20 % z celkového stavu, zatímco ozbrojené síly členských států NATO byly vybaveny moderní výzbrojí z více než 80 %. Politické a vojenské elity proto uznaly nutnost zavádění moderních zbraní, které měly nahradit většinu těch zastaralých. Podle návrhu revidované vojenské doktríny, jejíž uveřejnění bylo plánováno na rok 2007, měla být ruská armáda posílena, jak politicky, tak finančně, např. navýšením obranného rozpočtu z 2,5 % na 3,5 % hrubého domácího produktu.⁸²

Na druhou stranu problémem modernizace ozbrojených sil zůstala nadále velikost ruské armády, která vyžadovala značné množství finančních prostředků, a to nejen na platy vojáků a vojenského personálu, ale i pro ostatní zařízení k udržení provozu armády. Navíc velký podíl investic nešel do konvenčních, ale jaderných sil, které se staly zásadním důvodem pro nedostatek investic. Posílení spíše jaderných zbraní, namísto modernizace konvenčních zbraní, zdůraznila i navrhovaná vojenská doktrína.⁸³

Výše uvedené nejasnosti v otázce jaderných a konvenčních zbraní byly patrné také v rámci Státního programu rozvoje všeobecného zbrojení. V roce 2006 schválil prezident Putin státní program pro rok 2015, který zdůraznil, že do roku 2015 by ruská armáda měla být vybavena moderními systémy zbraní, v poměru 70 % moderních ku 30 % zastaralých, s tím že v průběhu období let 2007 až 2015 by každý rok mělo být 5,5 % zastaralých nahrazeno novými systémy zbraní. Zároveň byl vypracován plán na nákup nových tanků, obrněných transportérů, stíhaček, vrtulníků a systémů protiraketové obrany.⁸⁴

Na druhou stranu klíčovým bodem v programu byl důraz na jaderné odstrašování. Podle dokumentu měla být Ruská federace postupně vybavena moderními jadernými zbraněmi, zejména mobilními mezikontinentálními balistickými střelami Topol-M a balistickými střelami odpalovanými z ponorek Bulava, stejně jako celou řadou nových strategických bombardérů a nukleárních ponorek s raketami Bulava.⁸⁵ Přestože ministr obrany i poslanci Státní dumy a akademičtí pracovníci upozorňovali na potřebu radikální modernizace ruských ozbrojených sil, které by

⁸² Dále k tomu srov. Solovev, „Vojennaja reforma ob“javlena bessročnoj“.

⁸³ Aleksandr Babakin, „Reorganizovat' možno... Rukovodit' složno“, *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, 14. července 2006, http://nvo.ng.ru/concepts/2006-07-14/4_upravlenie.html.

⁸⁴ Dále srov. Rossijskaja gosudarstvennaja programma razvitiija voooruženij na 2007–2015 gody, 26. října 2006, <http://http://www.minpromtorg.gov.ru>.

⁸⁵ de Haas, „Russia's Military Doctrine Development“, 26–27.

se vyrovnaly s moderním způsobem vedení války a současnými hrozbami, nebyla nakonec během Putinova prezidentství odpovídající opatření k této přeměně provedena. Navíc jak z výše uvedeného vyplývá, ruské politické vedení nebylo zcela rozhodnuto, jakým směrem by se vojenská reforma a modernizace měly ubírat, zdali by měly jít směrem k menší, konvenční, profesionální armádě západního vzoru, nebo zdali pokračovat ve velkých, ale zastaralých konvenčních silách spolu s modernizací jaderných sil strategického odstrašení, zdůrazňující zásadní postavení Ruska na mezinárodní scéně. Zatímco Sergej Ivanov v lednu 2006 prosazoval spíše moderní konvenční armádu, namísto jaderných zbraní, které vyžadovaly až 50 % vojenského rozpočtu, dal prezident Putin o dva měsíce později jasně najevo, že prioritou musí být modernizace jaderných zbraní.⁸⁶

Přehled zahraniční politiky Ruské federace a bezpečnostní vztahy

Jestliže na začátku prvního funkčního období a především po útocích z 11. září 2001 zvolil Vladimir Putin v zahraniční a bezpečnostní politice explicitně prozápadní orientaci, pak operace Irácká svoboda a události následující v průběhu druhého Putinova funkčního období vedly naopak k postupnému zhoršení vztahů mezi Ruskou federací a Západem, zejména USA a NATO. Tento posun ve vztazích se Západem byl během druhého funkčního období Putinova prezidentství následně doplněn modifikovanou vizí Ruska jako „asertivní velmoci“ (Great Power Assertiveness). Koncepce Ruska jako „asertivní velmoci“, kterou Vladimir Putin prosazoval v letech 2004 až 2008 s cílem uznání Ruska jako velmoci a upevnění multilateralismu v mezinárodních vztazích, se vyznačovala řadou rysů. Za prvé, Ruská federace v zahraniční a bezpečnostní politice vystupovala asertivněji vůči Západu, především USA a NATO. Za druhé, prioritou ruské zahraniční a bezpečnostní politiky se během druhého Putinova období stala oblast Společenství nezávislých států a spolupráce v rámci Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti⁸⁷ a Šanghajské organizace pro spolupráci.⁸⁸ Za třetí, s ohledem na ruské ekonomické a energetické zájmy prosazoval prezident Putin také spolupráci s EU a jejími vybranými státy. Za čtvrté, důležitým nástrojem zahraniční a v omezené míře i bezpečnostní politiky Moskvy se staly energetické zdroje. Následující

⁸⁶ Babakin, „Reorganizovat možno...“.

⁸⁷ OSKB vznikla v roce 2002 resp. 2003 transformací Smlouvy o kolektivní bezpečnosti (SKB) v mezinárodní vojenskopolitickou organizaci pro oblast obrany a bezpečnosti. Jejími členy jsou Arménie, Bělorusko, Rusko, Kazachstán, Kyrgyzstán a Tádžikistán.

⁸⁸ ŠOS vznikla z neformálního uskupení tzv. Šanghajské pětky a jejími členy jsou Čína, Rusko, Uzbekistán, Kazachstán, Kyrgyzstán a Tádžikistán. V květnu 2003 byla přijata Charta ŠOS.

tabulka č. 3 přináší srovnání vizí Ruska jako pragmatické velmoci a jako asertivní velmoci, které Vladimir Putin obhajoval během dvou období ve funkci ruského prezidenta.

Tabulka 3: Koncepce Ruska jako pragmatické a asertivní velmoci za vlády Vladimira Putina

Hlavní cíle, nástroje a sledované koncepty	Rusko jako pragmatická velmoc během prvního období Putinova prezidentství	Rusko jako asertivní velmoc během druhého období Putinova prezidentství
Hlavní cíl	Rusko jako velmoc v západním světě	velmoc západního světa
Hlavní nástroje	protiteroristická spolupráce s Evropou a USA limitovaná integrace do světové ekonomiky ekonomická spolupráce se státy SNS	mutilateralismus mezi velmocemi Rusko jako energetická velmoc vlastní demokracie
Bezpečnost	problém s globálním terorismem a lokální konflikty	problém terorismu na Kavkaze
Ekonomika	zlepšení ekonomické a sociální situace země	zlepšení ekonomické a sociální situace země
Autonomie	nevmešování do vnitřních záležitostí Ruska	zvýšení schopnosti ovlivňovat mezinárodní otázky

Zdroj: Zpracováno dle Tsygankov, *Russia's Foreign Policy*, 138, 167, 183, 201.

Asertivní postoj Ruska vůči Západu byl obzvlášť patrný během 43. mnichovské konference o bezpečnostní politice dne 10. února 2007. Vladimir Putin tehdy obvinil Spojené státy a NATO ze snahy destabilizovat a podkopat mezinárodní bezpečnostní prostředí.⁸⁹ Ruský prezident v tomto ohledu označil za nežádoucí a nebezpečné úsilí Spojených států o unilateralismus a unipolární uspořádání světa: „Jsem toho názoru, že pro současný svět je jednopólový systém nejen nepřijatelný, ale i celkově nemožný,“ prohlásil Putin. „Jednostranné, často nelegitimní akce nerozřešily ani jeden problém. A nejen to: staly se původcem nových lidských tragédií a ohnisek napětí.“ Zároveň ruský prezident kritizoval plány Spojených států na rozmístování prvků systému protiraketové obrany v Evropě, které „rovněž nás nemohou nechávat v klidu“. Rozmístění amerického protiraketového obranného systému ve východní Evropě je podle Putina de facto vyhlášením války Rusku:

⁸⁹ Dále srov. Thom Shanker a Mark Landler, „Putin Says U.S. Is Undermining Global Stability“, *The New York Times*, 11. února 2007, http://www.nytimes.com/2007/02/11/world/europe/11munich.html?pagewanted=all&_r=0.

„Jakmile bude jednou protiraketový obranný systém umístěn, bude automaticky pracovat s celou jadernou kapacitou USA a bude nedílnou součástí americké jaderné kapacity.“ To podle Putina „naruší současné uspořádání mezinárodní bezpečnosti a přinutí Rusko pracovat na novém scénáři taktických jaderných zbraní, což je velmi nebezpečný vývoj situace“.⁹⁰

Vedle toho se Vladimir Putin velmi ostře postavil proti procesu rozšiřování NATO směrem k ruským hranicím. „Myslím si, že proces rozšiřování NATO nijak nesouvisí s modernizací samotné aliance, ani se zajištěním bezpečnosti v Evropě. Naopak, je to podstatný provokační faktor, snižující úroveň vzájemné důvěry. Máme právo položit otevřenou otázku: proti komu je namířeno toto rozšiřování?“⁹¹ Ruský prezident pak v této souvislosti upozornil na opakované porušení garancí, které tehdejší SSSR na začátku 90. let minulého století dostal od Západu. „Chtěl bych citovat z projevu generálního tajemníka NATO pana Wörnera z Bruselu dne 17. května 1990. Řekl tehdy: ‚Již samotný fakt, že jsme připraveni nerozmísťovat vojska NATO za hranicemi území NSR, dává Sovětskému svazu pevné záruky bezpečnosti.‘ Kde jsou tyto záruky?“⁹²

Konfrontační tón mezi Ruskem a Západem pokračoval i v posledních měsících Putinova funkčního období, což se následně promítlo i do nového dokumentu ruského ministerstva zahraničních věcí s názvem Přehled zahraniční politiky Ruské federace, který prezident Putin schválil dne 27. března 2007.⁹³ Zároveň nový dokument potvrdil kontinuitu hlavních znaků ruské zahraniční a bezpečnostní politiky z pohledu bezpečnostní kultury během Putinova prvního funkčního období a jako důležitý prvek zahraniční a bezpečnostní politiky zdůraznil používání energetiky jako mocenského nástroje.

Přehled na jednu stranu konstatoval výrazné posílení mezinárodních pozic Ruska, které se jako „globální velmoc nejen účastní realizace mezinárodní agendy, ale tuto agendu také formuluje, což je výsledkem nově získané zahraničněpolitické nezávislosti Ruské federace“.⁹⁴ Na druhou stranu ale kritizoval „snahy některých

---

⁹⁰ „Putin's Prepared Remarks at 43rd Munich Conference on Security Policy“, *The Washington Post*, 12. února 2007, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/02/12/AR2007021200555.html>.

⁹¹ Dále srov. Shanker a Landler, „Putin Says U.S. Is Undermining Global Stability“.

⁹² „Putin's Prepared Remarks at 43rd Munich Conference on Security Policy“; srov. také Velvyslanectví Ruské federace v České republice, „Projev V. V. Putina a odpovědi na otázky na 43. mnichovské konferenci o bezpečnostní politice“, Mnichov, 10. února 2007, http://www.czech.mid.ru/old/cz/inf_01.html.

⁹³ Dále srov. Obzor vnější politiky Rossijskoj Federacii. Ministerstvo inostrannyh del Rossijskoj Federacii, 27. března 2007.

⁹⁴ de Haas, *Russia's Foreign Security Policy*, 22.

států o unilaterální rozdělení světa a prosazování jejich bezpečnostního modelu a politického systému současně při ignorování historických, kulturních, náboženských a jiných specifík zbytku světa“.⁹⁵ Podle ruské diplomacie přitom „mýtus unipolárního světa definitivně ztroskotal válkou v Iráku v roce 2003 a ukázal se jako neefektivní, proto Ruská federace ve své zahraniční a bezpečnostní politice podporuje multilaterální diplomacii, především v rámci OSN a G8, které Ruské federaci umožňují prosazovat multilaterální principy v mezinárodních vztazích“.⁹⁶

Jako bezpečnostní hrozby multipolárního světa a tím i vnější hrozby pro národní bezpečnost Ruska viděl dokument především v „mezinárodním/globálním terorismu, extremismu, regionálních konfliktech, v možném uznání nezávislosti Kosova jako nebezpečném precedentu, ale také v neúspěchu USA a NATO v Afghánistánu, který může způsobit destabilizující vlnu v Evropě a postsovětském prostoru“. Zvláštní pozornost věnuje dokument v tomto ohledu Spojeným státům a NATO, vůči kterým Ruská federace zastává protichůdný postoj.⁹⁷

Na jednu stranu přehled uznal potřebu Ruské federace rozvíjet stabilní vztahy s USA a vyjmenoval oblasti, ve kterých bude nezbytná vzájemná spolupráce, například „jednání o nové rusko-americké odzbrojovací dohodě START či boj proti globálnímu terorismu a proliferaci zbraní hromadného ničení“. Na druhou stranu podle dokumentu považovalo Rusko „unilaterální politiku USA a některá jejich rozhodnutí, zejména odstoupení od smlouvy ABM v roce 2002, rozmístění amerických vojáků v Rumunsku a Bulharsku nebo využívání OBSE jako unilaterálního nástroje k zajištění vlastních bezpečnostních cílů, za možnou hrozbu národní bezpečnosti a především za faktor, který zhoršuje jejich vzájemné vztahy“.⁹⁸ Zájmová divergence se projevila také v oblasti postsovětského prostoru, kde Rusko obvinilo Spojené státy z podpory tzv. barevných revolucí, revoluce růží v Gruzii (2003), oranžové revoluce na Ukrajině (2004) a tulipánové revoluce v Kyrgyzstánu (2005), které s výjimkou poslední jmenovaného státu měly za následek nastolení prozápadní vlády v dané zemi.⁹⁹

Rusko protestovalo proti těmto barevným revolucím a jejich podpoře ze strany Západu přinejmenším ze dvou hlavních důvodů. Za prvé, Rusko se obávalo možného rozšíření této vlny protestů na vlastní území, která by ve svém důsledku

---

⁹⁵ Ibid, 22.

⁹⁶ Obzor vnešnej politiki Rossijskoj Federacii.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Ingmar Oldbeerg, „Foreign policy priorities under Putin. A tour d'horizon“, in *Russia as a Great Power. Dimensions of security under Putin*, ed. Jakob Hedenskog, et al. (London and New York, Routledge 2006), 39–44.

mohla vyvolat nesouhlas či aktivní odpor ruských obyvatel s tehdejší politikou Vladimira Putina. Za druhé, Ruská federace vnímala změny režimů v těchto zemích jako nežádoucí, a to s ohledem na protiruský postoj, který následně Ukrajina a Gruzie zaujaly. Zároveň Rusko nevidělo v angažovanosti Washingtonu v revoluci růží a oranžové revoluci podporu demokracie, ale snahu o posílení amerického vlivu na úkor oslabení politických a ekonomických zájmů Ruské federace v těchto zemích.¹⁰⁰

Podobně ambivalentní postoj mělo Rusko podle dokumentu také vůči NATO. To na jednu stranu zaujímá „zvláštní místo v ruské zahraniční politice a Ruská federace prosazuje spolupráci s NATO v rámci stálé Rady NATO-Rusko, založené na summitu v Římě v roce 2002“.¹⁰¹ Zároveň s tím by podle přehledu měly Rusko a NATO spolupracovat při řešení bezpečnostních otázek a společně čelit bezpečnostním hrozbám, jako je globální terorismus a regionální konflikty. Na druhou stranu se Moskva cítila ohrožena rozšiřováním NATO v letech 1999 až 2004 směrem k ruským hranicím, posilováním vojenské přítomnosti NATO v Evropě, ofenzivní vojenskou doktrínou NATO a schopností NATO vojensky zasahovat i mimo vlastní obrannou oblast.¹⁰²

Zatímco u první vlny rozšiřování NATO v roce 1999 se Rusko omezilo pouze na protesty, v případě druhé vlny v roce 2004 došlo ke konfrontaci. Za prvé, Rusko i přes intenzivní výzvy západních států odmítlo stáhnout své „mírové“ jednotky z Podněstří v Moldavsku a gruzínských separatistických oblastí Jižní Osetie a Abcházie. Přítomnost ruských jednotek společně se zasahováním do tzv. zamrzlých konfliktů v těchto oblastech dávají Rusku důležité páky vlivu nad svými sousedy. Za druhé, rozšíření Aliance o tři pobaltské státy a především zahájení politického vyjednávání o možném přijetí Ukrajiny a Gruzie za členy NATO, které Rusko ze svého pohledu vnímalo jako vážnou hrozbu národní bezpečnosti, v očích Moskvy ještě více potvrdilo nutnost zachování vlastní vojenské přítomnosti a angažovanosti v těchto oblastech.

Další konfliktní otázkou ve vztazích mezi Ruskou federací a Západem bylo podle dokumentu „rozhodnutí Spojených států o vybudování protiraketové obrany ve střední Evropě“,¹⁰³ o níž USA uvažovaly již od roku 2002 a jejíž hlavní komponenty měly být umístěny v České republice (radar) a Polsku (rakety). I když Spojené státy od počátku tvrdily, že protiraketový systém má chránit Evropu

¹⁰⁰ Dále srov. Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy. The Return of Great Power Politic* (Roman & Littlefield, 2009).

¹⁰¹ Obzor vnešnej politiki Rossijskoj Federacii.

¹⁰² K tomu srov. Haas, de *Russia's Foreign Security Policy*, 22.

¹⁰³ Obzor vnešnej politiki Rossijskoj Federacii.

a USA proti balistickým střelám z Íránu, ruský prezident Putin zpochybnil, že by základny byly potřebné, protože „žádná ze zemí, kterých se USA obávají, nemá rakety, které by mohly ohrozit Západ. I hypotetické úvahy, že by je mohli mít například Severokorejci, zjevně odporují zákonům balistiky.“¹⁰⁴ Rusko následně plán Spojených států na vybudování protiraketové základny ve střední Evropě ostře odsoudilo s obavou, že protiraketový systém bude namířen přímo proti jeho jaderným zbraním s cílem snížit význam jaderného odstrašování. V tomto kontextu pak prezident Putin, ale i ruský ministr obrany Ivanov opakovaně varovali USA, že pokud americké základny ve střední Evropě vzniknou, Ruská federace je nenechá bez odpovědi.¹⁰⁵ Ještě dál šel prezident Vladimir Putin v květnu 2007, když pohrozil namířením ruských mezikontinentálních balistických střel Topol na Evropu. Možnost rozmístění ruských raket, tentokrát operačně-taktických balistických raket Iskander v Kaliningradské oblasti na západě Ruska, v odpovědi na protiraketovou obranu USA zopakoval v lednu 2008 také ruský generál Vladimir Šamanov.¹⁰⁶

Zároveň jako odpověď na plán Spojených států na vybudování protiraketové obrany ve střední Evropě a rozšiřování NATO směrem na východ, ale také z důvodu odmítnutí NATO a dalších států ratifikovat Dohodu o adaptaci Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě z roku 1999, se Ruská federace rozhodla v červenci 2007 od této smlouvy, která je považována za základní kámen evropské bezpečnosti po konci studené války, odstoupit. Touto unilaterální akcí Ruská federace jasně demonstrovala svoji nezávislou deliberující pozici a zvýšenou asertivitu vůči Západu, která korespondovala se zhoršováním vzájemných vztahů.

Jako prioritní oblast pro spolupráci zmínil přehled zahraniční politiky z roku 2007 na prvním místě Společenství nezávislých států a celý postsovětský prostor, který Ruská federace považuje za sféru svého strategického zájmu a vlivu. Z hlediska bezpečnostního prosazoval Vladimir Putin v rámci SNS spolupráci s členy Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti, kterou vnímal jako protíváhu NATO. Zároveň ruský prezident podporoval součinnost Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti s Šanghajskou organizací pro spolupráci v otázkách

---

¹⁰⁴ „Putin: Základny vyprovokují závody ve zbrojení“, *iDNES*, 10. února. 2007, http://zpravy.idnes.cz/putin-zakladny-vyprovokuji-zavody-ve-zbrojeni-f5i-/zahranicni.aspx?c=A070210_144247_zahranicni_tha.

¹⁰⁵ de Haas, *Russia's Foreign Security Policy*, 65.

¹⁰⁶ Dále srov. Lukáš Tichý, „Zahranicní politika Dmitrije Medveděva a vztahy s NATO“, in *Globální bezpečnost v Obamově éře*, eds. Oldřich Bureš a Tomáš Šmíd (Praha: Metropolitní univerzita Praha, 2010), 212, <http://www.mup.cz/cz/download/sbornik-globalni-bezpecnost-v-obamove-ere.pdf>.

zajištění regionální a mezinárodní bezpečnosti a stability, boje proti terorismu a organizovanému zločinu.¹⁰⁷

S ohledem na ekonomické zájmy považoval přehled zahraniční politiky za další prioritní oblast prostor EU a především bilaterální vztahy s některými jejími státy (zejména Francií, SRN, Itálií a Španělskem). Přestože Rusko spolupracuje s EU i v bezpečnostní oblasti, jako je boj proti mezinárodnímu terorismu či řešení tzv. zamrzlých konfliktů, představuje EU pro Rusko spíše než bezpečnostního aktéra klíčového obchodního partnera. Členské státy jsou hlavními odběrateli ruských energetických surovin a evropský trh představuje nejdůležitější zdroj finančních příjmů Ruska z prodeje těchto komodit.

Ve snaze posílit pozici na energetickém trhu EU zahájila ruská energetická společnost Gazprom jednání se svými německými resp. italskými partnery o vybudování dvou nových plynovodů (Nord Stream a South Stream),¹⁰⁸ které měly přivádět zemní plyn přímo k evropským spotřebitelům a snížit ruskou závislost na tranzitních zemích. Oba projekty jsou založeny na bilaterální, nikoliv na unijní úrovni, což odpovídá ruské energetické strategii narušovat potenciální jednotnou energetickou politiku EU bilaterálními dohodami. Tato politika nachází pochopení u řady velkých spotřebitelů (jako je Itálie nebo Německo). Úspěšná realizace ruských plynovodních projektů ovšem může vážně zvýšit závislost členských států na ruském plynu a tím i zranitelnost EU.¹⁰⁹

Na druhou stranu ani vztahy Moskvy s EU nejsou neproblematické. Spornou otázkou ve vzájemných vztazích se na konci prezidentského období Vladimira Putina staly energetické krize Ruska s Ukrajinou v roce 2006 a s Běloruskem v roce 2007. V obou případech došlo následkem těchto sporů k přerušování dodávek plynu resp. ropy a tím i k ohrožení energetické bezpečnosti EU. Zároveň obě energetické krize poškodily z pohledu Evropské unie důvěryhodnost Ruska jako spolehlivého partnera a stabilního dodavatele.¹¹⁰

¹⁰⁷ Dále srov. Obzor vnější politiky Rossijskoj Federacii.

¹⁰⁸ Plynovod Nord Stream vede z ruského Vyborgu do německého Greifswaldu a prochází výlučnými ekonomickými zónami Ruska, Finska, Švédska, Dánska a Německa. Jeho první větev o kapacitě 27,5 miliard metrů krychlových plynu ročně byla spuštěna v listopadu 2011. Druhá linie o stejné kapacitě byla spuštěna v říjnu roku 2012. Plynovod South Stream, jehož výstavba byla zahájena koncem roku 2012, povede z Ruska po dně Černého moře do Bulharska s jednou větví pokračující do Řecka a Itálie a s druhou větví vedoucí přes Srbsko, Rumunsko a Maďarsko do Rakouska, kde by se měla napojovat na plynovody do západní Evropy. Původní kapacita 31 miliard metrů krychlových plynu ročně byla navýšena až na 63 miliard metrů krychlových plynu ročně.

¹⁰⁹ Petr Binhac a Lukáš Tichý, *Energetická bezpečnost ČR a budoucnost energetické politiky EU* (Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2011), 60–63.

¹¹⁰ Lukáš Tichý, „Energie a bezpečnost jejich dodávek ve vztazích EU a Ruska“, *Mezinárodní politika* 32, č. 8, (2008): 26–27.

Energetika se během druhého Putinova funkčního období, v důsledku prudkého zvýšení cen ropy a zemního plynu a nárůstu energetické spotřeby ve světě, stala důležitým ekonomickým, ale i politickým nástrojem prosazování vlivu a zájmů Moskvy. Energetika je tak v kruhu ruských vládnoucích elit vnímána nejen z hlediska zajištění ekonomického růstu, ale také jako základní prvek širšího pojmu národní bezpečnosti země, protože vývoz energetických surovin a příjmy z vývozu jsou hlavním impulsem pro rozvoj ruské ekonomiky a státu. Tento přístup k energetice se pak projevuje na charakteru ruské energetické politiky, která jako hlavní nástroj zajištění energetické bezpečnosti je založena na třech kritériích.¹¹¹

První se týká geopolitické vize Ruska jako vyspělého dodavatele energetických surovin. Druhé kritérium jasně odkazuje na komoditizaci energetických vztahů. Třetí kritérium se zaměřuje na vztahy v oblasti energetiky jako nejefektivnější prostředek politického nátlaku na mezinárodní scéně a jako nástroj vyjednávání o nové bezpečnostní architektuře s cílem zabránit rozšiřování cizího vlivu na ruských hranicích.¹¹² Zároveň energetická politika Ruské federace je řízena dvěma do značné míry vzájemně si odporujícími faktory, které oscilují mezi představou dosažení maximálního zisku z prodeje energetických surovin na lukrativní energetické trhy a užíváním energetiky k získání dominantního ekonomického a politického postavení ve světě.

Ruský odborník na ruskou energetickou politiku Vladimir Milov současně uvádí čtyři základní scénáře prosazování energetiky jako nástroje zahraniční politiky. Jejich účelem je za prvé využívání energetické závislosti k dosažení určitých politických cílů vůči státům, které nakupují ruský zemní plyn a ropu; za druhé využití potenciální příležitosti budoucí expanze dodávek energetických surovin prostřednictvím nových produktovodů k podpoře zájmů Ruska v zahraničí; za třetí zapojení investorů a energetických firem ze zemí závislých na dovozu energie k účasti na správě projektů těžby ropy a zemního plynu nebo rozvoji ruských energetických rezerv za účelem podpory bilaterálních vztahů s těmito zeměmi; a za čtvrté získání kontroly nad subjekty zajišťujícími import ropy a plynu v dané zemi a nad klíčovými energetickými společnostmi, které na svém území spravují sítě ropovodů a plynovodů, k dosažení ekonomických a politických cílů.¹¹³ Na

¹¹¹ Binhack a Tichý, *Energetická bezpečnost ČR*, 48.

¹¹² *Ibid.*, 48.

¹¹³ První a čtvrtý scénář je primárně praktikován v politice proti zemím bývalého Sovětského svazu. Naproti tomu druhý a třetí scénář se zaměřuje zejména na vztahy mezi Ruskou federací a vybranými státy Evropské unie, například Francií či Německem. Dále srov. Vladimir Milov, *The Use of Energy as a Political Tool* (Brussels: EU-Russia Centre Review, 2006), <http://eu-russiacentre.org>.

druhou stranu si je třeba uvědomit, že energetika je dosti hrubá a v mnoha případech neefektivní zbraň, kterou je složité přesně zacílit, a strana-iniciátor může sobě způsobit nemenší škody (ne-li větší) než straně, proti níž se využije.

Jak vyplývá z dokumentu s názvem Energetická strategie Ruské federace do roku 2030, uveřejněného v listopadu 2009, mezi hlavní cíle ruské energetické politiky pak náleží jednak využívání energetických zdrojů jako nástroje zahraniční politiky, jednak upevnění přítomnosti a podpora intenzivního pronikání ruských energetických subjektů na stávající a nové energetické trhy druhých zemí a v neposlední řadě také snaha o diverzifikaci odběratelů energetických surovin.¹¹⁴ V tomto ohledu se pak energie nejméně ze dvou důvodů stala vitálním bezpečnostním aspektem. Za prvé jako nástroj moci, protože energetické zdroje zvýšily mezinárodní pozici Ruské federace, a za druhé jako hrozba, neboť státy, které nedisponují energetickými surovinami, se je mohou pokusit důrazně získat od Ruska nebo jiného státu.¹¹⁵ V případě Ruska se energetika stala součástí zahraniční a bezpečnostní politiky a zároveň byla v jistém ohledu považována za podpůrný vojenský nástroj k prosazování vlivu a zájmů Moskvy ve světě.¹¹⁶

Ruská strategie rozvoje do roku 2020

Bezpečnostními, vojenskými a dalšími mezinárodními otázkami se na začátku února 2008 Vladimir Putin krátce zabýval v jednom ze svých posledních vystoupení s názvem Ruská strategie rozvoje do roku 2020. Ve svém projevu ruský prezident zopakoval znepokojení Ruské federace nad rozmístováním amerických vojenských jednotek ve východní Evropě a rozšiřováním NATO, ale také obavy z plánu Spojených států na výstavbu protiraketové obrany a odmítnutí NATO a dalších států ratifikovat Dohodu o adaptaci smlouvy CFE. V reakci na tyto hrozby pak ruský prezident zdůraznil význam chystané vojenské reformy a modernizace ozbrojených sil včetně vývoje nových typů zbraní, které společně s novou strategií pro rozvoj ozbrojených sil Ruské federace do roku 2020 přispějí k posílení ruské národní bezpečnosti.¹¹⁷

¹¹⁴ K tomu dále srov. Energetičeskaja strategija Rossiji na period do 2030 g. Ministerstvo promyšlenosti i torgovli Rossijskoj Federacii, listopad 2009, <http://www.energystrategy.ru/projects/es-2030.htm>.

¹¹⁵ Binhack a Tichý, *Energetická bezpečnost ČR*, 48.

¹¹⁶ K tomu srov. de Haas, *Russia's Foreign Security Policy*, 66.

¹¹⁷ Vladimir, V. Putin, „Speech at Expanded Meeting of the State Council on Russia's Development Strategy through to 2020“. The Kremlin, Moscow, 8. února 2008.

Rusko-gruzínský konflikt

Vzájemná konfrontace mezi Ruskem a Západem, střídaná občasnou kooperací zmíněnou na několika místech v Koncepci zahraniční politiky Ruské federace z července 2008,¹¹⁸ pokračovala i na začátku volebního období nového ruského prezidenta Dmitrije Medveděva (2008–2012). Zdroje konfliktu v prvních měsících Medveděvova prezidentství, během něž Vladimir Putin coby premiér měl i nadále zcela rozhodující vliv na ruskou zahraniční a bezpečnostní politiku, byly nejméně dva.

Prvním byla americká protiraketová obrana ve střední Evropě. Po podpisu dohody mezi USA a Českou republikou o umístění radarové základny a dohody mezi USA a Polskem o rozmístění raketového systému na území těchto států dne 7. července 2008 reagovalo Rusko další odvetnou akcí vojenského charakteru v podobě rozmístění mobilních raketových systémů Iskander-M v Kaliningradu.¹¹⁹ Druhým sporným tématem byl vývoj situace kolem územního uspořádání Svazové republiky Jugoslávie respektive od roku 2006 v Republice Srbsko po skončení operace Spojenecká síla, který v následujících letech intenzivně směřoval k možnému odtržení Kosova od Srbska. Rusko se k plánu na vyhlášení nezávislosti Kosova od počátku stavělo velice kriticky a opakovaně varovalo před vytvořením nebezpečného precedentu, který by mohl vést ke spuštění dominového efektu separatistických hnutí v přibližně 200 regionech světa, včetně Čečenska. Přestože Moskva v prosinci 2007 blokovala rozhodnutí o odtržení Kosova na půdě Rady bezpečnosti OSN a pohrozila podporou separatistických režimů v Podněstří (Moldavsko) a v Jižní Osetii a Abcházii (Gruzie), dne 18. února 2008 došlo k vyhlášení nezávislosti Kosova na Srbsku a k uznání nově vzniklého státu ze strany USA a některých členských zemí EU.¹²⁰ Svého vrcholu pak spor dosáhl v srpnu 2008 v souvislosti s rusko-gruzínským konfliktem (7. až 12. srpna 2008), po kterém následovalo oslabení a ochlazení vztahů mezi Ruskem a Západem.

Právě ve vyhlášení nezávislosti Kosova a jeho uznání některými západními státy, ale také v unilaterální politice Spojených států a jejich angažovanosti v barevných revolucích v Gruzii a na Ukrajině, v rozšíření NATO k ruským hranicím

¹¹⁸ Dále k tomu srov. Koncepcija vnešej politiky Rossijskoj Federacii. Ministerstvo inostrannyh del Rossijskoj Federacii, 12. července 2008.

¹¹⁹ de Haas, *Russia's Foreign Security Policy*, 124–25.

¹²⁰ Eichler a Tichý, *USA a Ruská federace*, 252.

a především v přípravách na možné přistoupení Gruzie a Ukrajiny do NATO¹²¹ spatřuje de Haas hlavní záminku k vojenským přípravám na konflikt s Gruzii, které podle něj začaly nejpozději na jaře roku 2008. Tomu nasvědčuje jednak rozhodnutí Moskvy z dubna 2008 o navýšení dalšího počtu ruských „mírových“ jednotek v Abcházii, jednak vojenské cvičení „Kavkaz 2008“. To v červenci 2008 poblíž gruzínských hranic prováděly vojenské jednotky 58. armády (přibližně se jej účastnilo 8 000 ruských vojáků se 700 bojovými vozidly a 30 letadly) s cílem prověřit koordinaci velení severokavkazského vojenského okruhu a připravit armádu na možnou intervenci do Abcházie a Jižní Osetie. Stupňující přípravy ruské armády několik měsíců před vojenským konfliktem s Gruzii pak vysvětlují rychlost, s jakou byla Ruská federace schopna nejen odrazit vpád gruzínských jednotek do Jižní Osetie, ale současně i vést pozemní, námořní a letecké operace proti gruzínské armádě.¹²²

Vlastní konflikt začal dne 7. srpna 2008, když gruzínské jednotky nejprve napadly separatistický region Jižní Osetie, který společně s Abcházíí považovala Gruzie za integrální součást území. Následující den na gruzínský krok reagovala Ruská federace rozsáhlou vojenskou operací do Jižní Osetie v podobě vyslání jednotek 58. armádního sboru dislokovaných v Severní Osetii pod záminkou ochrany civilního obyvatelstva žijícího na území gruzínských separatistických regionů.¹²³ Ještě týž den, tj. 8. srpna, zahájily ruské letouny nálety na vojenské cíle a klíčovou infrastrukturu v Gruzii a pokračovaly v leteckých útocích na vojenské základny poblíž měst Tbilisi a Gori. Vedle toho se ruská tanková vojska přiblížila k jihoosetské metropoli Cchinvali a zahájila útok na gruzínské jednotky ve městě, které po těžkých bojích ruské síly obsadily.¹²⁴ Na následnou gruzínskou žádost o příměří

¹²¹ Případně členství Gruzie v NATO označilo Rusko opakovaně za hrozbu vlastní bezpečnosti. Rusko se totiž obávalo dominového efektu, kdy po Gruzii by se mohly dalšími členy NATO stát také zbývající země severního Kavkazu, případně i ostatní státy bývalého Sovětského svazu. Ruské federaci se v tomto ohledu nelíbila ani zvýšená aktivita USA, NATO a EU v oblasti severního Kavkazu, kterou vnímala jako pokus Západu o snížení ruského vlivu v regionu jejího strategického zájmu. V neposlední řadě Ruská federace ostře odsoudila uznání nezávislosti Kosova ze strany Západu v únoru 2008, které do budoucna označila za nebezpečný precedent. Dále k tomu srov. Bertil Nygren, „Russia and Georgia – From Confrontation to War: What is Next?“ in Russian Foreign Policy in the 21st Century, ed. Robert, E. Kanet (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011), 101–20.

¹²² de Haas, *Russia's Foreign Security Policy*, 147–48.

¹²³ Dále srov. Viktor Mjasnikov, „Dnevnik vojny: razmyšlenija online“, *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, 15. srpna 2008; srov. také Šamil M. Jenikejef, *The Georgia-Russia Standoff and the Future of Caspian and Central Asian Energy Supplies* (Oxford: Oxford Institute for Energy Studies, 2008), 2.

¹²⁴ Dále k tomu srov. Roy Allison, „The Russian case for military intervention in Georgia: international law, norms and political calculation“, *European Security* 18, č. 2 (2009), 178–80.

Rusko nijak nereagovalo a ruské jednotky zahájily z území Abcházie invazi do gruzínského vnitrozemí, obsadily město Zugdidi a následně i vojenskou základnu s letištěm v Senaki. Ruské síly překročily rovněž hranice Jižní Osetie a postupně obsadily město Gori a další města, aby obklíčily hlavní město Tbilisi.¹²⁵

Dne 12. srpna 2008 pak prezident Dmitrij Medveděv sdělil, že ukončuje vojenské operace ruské armády v Gruzii,¹²⁶ a o čtyři dny později podepsal dohodu o příměří a oznámil připravenost jednat o šesti bodech mírového plánu, které navrhl francouzský prezident Nicolas Sarkozy. O deset dní později, dne 26. srpna 2008, pak Medveděv podepsal výnos uznávající nezávislost Jižní Osetie a Abcházie.¹²⁷

Z pohledu prvního definovaného kritéria bezpečnostní kultury, tj. přístupu k ostatním aktérům, byl pětidenní konflikt mezi Ruskou federací a Gruzii jednoznačně veden unilaterálním rozhodnutím Ruska o zahájení vojenského konfliktu s Gruzii. Znaky unilateralismu, tj. prosazování vlastních zájmů bez ohledu na názory jiných států a mezinárodních organizací, lze spatřovat i v motivech, které přiměly Rusko k vojenskému konfliktu. Podle de Haase hlavními politickými a strategickými cíli, které ruské vojenské operace vůči Gruzii sledovaly, bylo jednak zabránit gruzínským politickým činitelům, aby znovu ovládly separatistické regiony Jižní Osetie a Abcházie, a dosáhnout změny režimu v Gruzii odstraněním prezidenta Michaila Saakašviliho, jednak zabránit Gruzii a Ukrajině ve vstupu do NATO a zničit gruzínskou vojenskou sílu.¹²⁸

Pokud jde o další definiční znak, týkající se preferovaných nástrojů při nasazování ozbrojených sil, ruské jednotky v případě konfliktu nepodnikly preemptivní vojenský úder, ale zvolily preventivní postup. Moskva zahájila útok proti gruzínským ozbrojeným silám až poté, co prezident Michail Saakašvili nařídil gruzínské armádě zahájit vojenskou intervenci do Jižní Osetie.¹²⁹ Následně došlo k otevření druhé fronty v Abcházii a vytlačení gruzínských vojenských jednotek

¹²⁵ Ibid. Viz také Eichler a Tichý, *USA a Ruská federace*, 260.

¹²⁶ Přestože ruský prezident Dmitrij Medveděv již dne 12. srpna 2008 prohlásil, že nařídil ozbrojeným silám ukončit vojenské operace v Gruzii a gruzínská vláda již předtím dne 10. srpna jednostranně vyhlásila příměří, pokračovaly vojenské operace ruských jednotek na území Gruzie i po 16. srpnu, kdy D. Medveděv pod mezinárodním tlakem podepsal dohodu o příměří. Zároveň, i když ruský ministr obrany Anatolij Serďukov dne 22. srpna 2008 oznámil, že Rusko dokončilo stahování své invazní armády z Gruzie, ruské vojenské jednotky odešly z Gruzie definitivně až na přelomu srpna a září 2008.

¹²⁷ Eichler a Tichý, *USA a Ruská federace*, 186.

¹²⁸ de Haas, *Russia's Foreign Security Policy*, 149.

¹²⁹ Lukáš Tichý, „Jaderné odstrašení i spolupráce? (Ruská bezpečnostní a zahraniční politika 2008–2012)“, *Vojenské rozhledy* 21, č. 4 (2012): 163.

z obou separatistických regionů. Na druhou stranu ruská armáda podnikla řadu vojenských operací na území samotné Gruzie.¹³⁰

Stejně tak, co se týče uplatňovaného přístupu, ze strany Ruska nebyly naplněny všechny charakteristické znaky militarismu. První charakteristický rys militarismu, tj. spoléhání na vojenské nástroje, které dostaly jednoznačnou přednost před politickým vyjednáváním či stupňováním diplomatického a ekonomického nátlaku, byl v případě rusko-gruzínského konfliktu určitě splněn. Oproti tomu jako sporný se jeví druhý rys militarismu v podobě vojenského úderu proti vyti-povanému státu, tj. Gruzii. Vojenský útok Ruska sice byl namířen proti Gruzii a její vojenské síle, ale hlavním cílem bylo spíše než obsazení samotné Gruzie především svrhnout tehdejší proevropskou vládu, která měla namířeno do evropských a severoatlantických struktur. V případě rusko-gruzínského konfliktu pak nebyl naplněn ani třetí rys, tj. zdůrazňování vojenské dimenze bezpečnostních hrozeb na úkor dimenzí nevojenských a čtvrtý rys militarismu, kdy Gruzie nebyla označena za vážnou vojenskou hrozbu Ruska. V neposlední řadě rusko-gruzínský konflikt nebyl ze strany Ruska spuštěn pod vojenským tlakem. Ke konfliktu nedošlo tak, že by politické vedení, v tomto případě zejména ruský prezident případně vláda, podlehly nátlaku vojáků a nechaly si vnutit jejich názory a řešení. Bylo tomu přesně naopak – přípravy a samotný vojenský konflikt s Gruzii byly realizovány spíše na základě rozhodnutí ruského prezidenta Medveděva, premiéra Putina a užšího politického vedení Ruska pod vlivem tzv. *siloviki*.

Závěr

Během dvou volebních období Vladimira Putina ve funkci ruského prezidenta se zahraniční a bezpečnostní politika Ruské federace v kontextu bezpečnostní kultury vyznačovala třemi charakteristickými rysy: za prvé, prosazováním multilateralismu a multipolárního uspořádání světa; za druhé, zveličováním hrozeb národní bezpečnosti; a za třetí, zdůrazňováním možnosti využívání jaderného odstrašování a další modernizací jaderných zbraní. Specifickým prvkem pak bylo užívání energetiky jako politického nástroje.

Vladimir Putin, podobně jako bývalý ministr zahraničí Jevgenij Primakov, prosazoval ve své zahraniční a bezpečnostní politice vizi multipolárního uspořádání světa, kde Rusko jako velmoc, nejdříve „pragmatická“ a poté „asertivní“, bude jedním z jeho hlavních pólů mezinárodních bezpečnostních vztahů. Na

---

¹³⁰ Anatolij Cyganok, „Uroki pjatidnevnoj vojny v Zakavkaz'je“, *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, 29. srpna 2008.

rozdíl od Primakova viděl v duchu pragmatismu Putin v multipolárním světě příležitost k rozvíjení vzájemně výhodné spolupráce se západními státy a možnost širší integrace do světové ekonomiky, na jejímž základě mělo dojít ke zlepšení ekonomické situace Ruska. Zároveň k posílení mezinárodního postavení a vlivu Ruska ve světě podporoval Putin multilaterální spolupráci a řešení bezpečnostních otázek v rámci Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě a především na půdě Rady bezpečnosti OSN, kde má Rusko právo veta. Příkladem praktické implementace nové vize národního zájmu byla série politických rozhodnutí ruského prezidenta po teroristických útocích z 11. září 2001. Rusko se nejprve připojilo k protiteroristické koalici a zároveň Putin podpořil vojenskou intervenci v Afghánistánu.

S ruskou politikou multilateralismu nekorespondovalo unilaterální rozhodnutí amerického prezidenta George W. Bushe na konci roku 2002 o vojenském zásahu proti režimu Saddáma Husajna a následná válka v Iráku v březnu 2003, kterou Rusko, společně s Německem a Francií, jednoznačně odsoudilo. Vladimír Putin spatřoval v unilaterálním Spojených států pokusy o oslabení multipolárního světa a především snahu snížit politickou, ekonomickou a vojenskou pozici Ruska ve světě. Vztahy mezi Spojenými státy a Ruskem se ještě více zhoršily během druhého Putina funkčního období v souvislosti se stupňujícím se plánem prezidenta Bushe na vybudování protiraketové obrany ve střední Evropě, kterou Moskva považovala za vážné ohrožení národní bezpečnosti. Vedle toho prezident Putin několikrát zdůraznil, že se Ruská federace cítí být ohrožena užitím vojenské síly NATO za hranicemi obranného působení, budováním jeho vojenských základen a především rozšiřováním NATO o nové členy směrem na východ.

K zajištění bezpečnosti státu a obraně ekonomických a politických zájmů si podle ministra obrany Ivanova a prezidenta Putina vyhrazuje Ruská federace, po vzoru Spojených států, právo použít preemptivního vojenského útoku. Zároveň jako hlavní nástroj ochrany Ruska při zajištění národní bezpečnosti zůstávají především jaderné zbraně. Jak vojenská doktrína, tak koncepce národní bezpečnosti z roku 2000 povolují užití jaderných zbraní za účelem odražení konvenčního útoku a jako prostředek obrany proti vojenské agresi vůči Ruské federaci a jejím spojencům, v případě, že všechna ostatní protiopatření selžou. Navíc Rusko si ponechává právo prvního použití jaderných zbraní.

V neposlední řadě podle bílé knihy obrany z roku 2003 a především státního programu rozvoje zbrojení pro rok 2015 mělo být Rusko do budoucna vybaveno moderními jadernými zbraněmi, které společně s jaderným odstrašováním mají zdůraznit výsadní postavení Ruska na mezinárodní scéně.

Koncept jaderného odstrašování se především v posledních letech druhého funkčního období Vladimira Putina stal významným prostředkem zahraniční a bezpečnostní politiky Ruské federace vůči rozhodnutí Spojených států umístit v České republice radar a v Polsku desítku antiraket, kdy Rusko opakovaně pohrozilo namířením svých raket na Evropu.

Významným a do značné míry specifickým nástrojem ruské zahraniční a bezpečnostní politiky se stalo užívání energetických zdrojů k prosazování vlivu a zájmů Ruské federace v zahraničí, především v prostoru bývalého Sovětského svazu. Motivů, které vedou Rusko k využívání energetických zdrojů, existuje několik. Za prvé je to snaha o získání lepší ceny za dodávky ropy a plynu. Za druhé je to úsilí o ovládnutí distribuční infrastruktury druhých zemí. Za třetí sem patří snaha o omezení autonomie a sféry zahraniční politiky sousedních států. Za čtvrté je to úsilí o potrestání dané země za nelояlnost vůči Moskvě. Důkazem ruského užívání energetických surovin jako politického nástroje vůči konkrétnímu státu byly dvě energetické krize v roce 2006 a 2007, které poškodily vztahy s EU. Stejně tak Ruská federace využila energetických surovin v posledních několika letech vůči Lotyšsku, Gruzii, Moldavsku a dalším zemím bývalého Sovětského svazu.¹³¹

Tyto znaky bezpečnostní kultury resp. zahraniční a bezpečnostní politiky Ruské federace z velké části převzal během svého funkčního období také nový ruský prezident Dmitrij Medveděv, kterého si za svého nástupce vybral Vladimir Putin. Na rozdíl od Putina, který se v počátcích svého prezidentského období, v porovnání se svým předchůdcem Borisem Jelcinem, snažil o přebudování a zlepšení vztahů se Západem, na začátku funkčního období nového prezidenta Medveděva pokračovalo zhoršování vztahů se Západem, které bylo dále umocněno v důsledku rusko-gruzínského konfliktu ze srpna 2008. Tabulka č. 4 srovnává prezidentské období Vladimira Putina s končícím obdobím prezidentství Borise Jelcina a začínajícím funkčním obdobím prezidenta Dmitrije Medveděva z pohledu shodných a rozdílných rysů zahraniční a bezpečnostní politiky Ruské federace v kontextu bezpečnostní kultury.

---

¹³¹ Podle švédského odborníka na ruskou energetickou politiku Roberta Larssona, po roce 1992 z 55 hrozeb, že Rusko přeruší dodávky nebo že upraví ceny, jen 11 případů nemělo žádné politické pozadí. Srov. Robert Larsson, *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier* (FOI Swedish Defence Research Agency, 2006), 262–63, http://www.foi.se/ReportFiles/foir_1934.pdf.

Tabulka 4: Hlavní rysy zahraniční a bezpečnostní politiky Ruské federace na pozadí bezpečnostní kultury

Období (nejvyšší představitelé)	Vnímání světa	Koncepce Ruské federace	Bezpečnostní kultura
Boris Jelcin / Jevgenij Primakov	mocenská hegemonie USA	Rusko jako vyvažující velmoc	multilateralismus zveličování hrozeb jaderné odstrašování předcházení vzniku konfliktu
Vladimir Putin I / Sergej Ivanov	terorismus a ekonomické soupeření	Rusko jako pragmatická velmoc	multilateralismus zveličování hrozeb jaderné odstrašování předcházení vzniku konfliktu
Vladimir Putin II / Sergej Lavrov	unilateralismus USA	Rusko jako asertivní velmoc	multilateralismus zveličování hrozeb jaderné odstrašování a další modernizace jaderných zbraní energetika jako politický nástroj
Dmitrij Medveděv / Sergej Lavrov	příležitost pro ekonomický rozvoj	Rusko jako asertivní velmoc a aliance pro modernizaci	multilateralismus zveličování hrozeb jaderné odstrašování reforma ozbrojených sil příklon k militarismu energetika jako politický nástroj

Zdroj: Sestaveno dle Eichler a Tichý, *USA a Ruská federace*, 223.

RECENZE

Je obtížné zjistit, jak velký objem analytické a operativní rozvědčné činnosti vláda Spojených států amerických deleguje na soukromé firmy. Nejsmělejší odhady hovoří přibližně o čtyřiceti procentech. I kdyby to byla jen polovina zmíněného údaje, jedná se bezpochyby o skutečnost, kterou nemůžeme, chceme-li porozumět procesu tvorby americké zahraniční politiky, jednoduše opominout. I proto je užitečné vědět, jak vlastně uvažují představitelé jednotlivých organizací, které poskytují své služby nejen soukromým osobám, ale i orgánům státní správy. Recenzovaná kniha nabízí čtenáři příležitost blíže se seznámit s názory George Friedmana, zakladatele Stratfor (Strategic Forecasting, Inc.), jedné z největších analytických společností v USA. Cílem práce je poskytnout cosi jako stručný návod k tomu, aby si Spojené státy zajistily i během nadcházejícího desetiletí kontrolu nad světovým děním.

Kniha je přehledně rozdělena do čtrnácti kapitol. Na počátku představuje aktuální ekonomickou a geopolitickou situaci ve světě, z níž pramení výzvy, se kterými se Spojené státy, pokud nechtějí ztratit postavení globální velmoci, musejí vyrovnat. Následuje rozbor situace v jednotlivých oblastech, kde mají USA své zájmy. Ty postupně identifikuje a na základě toho podává doporučení jak nejlépe postupovat k jejich naplnění. V závěrečné kapitole pak autor nabízí predikci technologického, ekonomického, a demografického vývoje Spojených států pro nadcházející desetiletí.

Pokud bychom se měli pokusit obsah knihy vystihnout jedinou větou, patrně by v ní zaznělo jméno Nicolló Machiavelli, jehož myšlenky Friedman ve svých úvahách o budoucnosti Spojených států pravidelně cituje. Zjednodušeně řečeno předkládá svůj pohled na svět optikou nijak nepřikrášleného realismu, v jehož rámci není kategorickým imperativem například boj za svobodu a demokracii, ale udržení a maximalizace moci. Spojené státy americké jsou v očích Friedmana světovou velmocí, která vznikla nezamýšleně (*unintended empire*), a nikoli v důsledku cílevědomých snah (s. 21–28). To ovšem neznamená, že by bylo pro ně výhodné toto postavení opustit a navrátit se k doktríně izolacionismu. Spojené státy mají v současnosti jednoduše příliš mnoho zájmů, k jejichž udržení je třeba kontrolovat území mimo Severní Ameriku. V první řadě jsou to bezpečné a otevřené obchodní trasy, pro jejichž správu je nutné silné loďstvo schopné operovat v Atlantském i Tichém oceánu. Zachování USA jakožto světové velmoci je tedy v zájmu americké společnosti, a povinností prezidenta je utvářet politiku s ohledem na tuto skutečnost (s. 28).

První muž USA by tak, podle Friedmana, měl mít některé klíčové vlastnosti. Patří mezi ně primárně schopnost porozumět mechanismům moci, dívat se na svět bez sentimentu a v neposlední řadě také umění vzbudit ve veřejnosti dojem, že má veškeré potenciální hrozby pod kontrolou (s. 37–45). Ačkoli měly Spojené státy v historii mnoho schopných vůdců, kteří se během svojí vlády dokázali vyrovnat s řadou náročných úkolů a krizí, které jim správa země přinesla, George W. Bushe i Barracka Obamu podrobuje Friedman v tomto ohledu kritice. V zahraniční politice se totiž dopustili závažných pochybení a nevyvarovali

se nesystémových „dobrodružství“, která v důsledku podkopala moc USA ve světě a zbytečně zatížila státní rozpočet (s. 13). V nadcházejícím desetiletí by tedy Spojené státy, doporučuje autor, měly přistoupit k snížení počtu intervenčních akcí ve světě a návratu k méně nákladné politice „rozděl a panuj“.

Aby se dalo tuto strategii odpovídajícím způsobem aplikovat, je třeba nejprve identifikovat klíčové aktéry v jednotlivých regionech světa a jejich cíle a začít vyvažovat jejich sílu tak, aby se pokud možno vzájemně vyrušila. Friedman v této souvislosti předkládá výčet nejdůležitějších regionálních soupeřů, jejichž vzájemné vyvažování se má stát prioritním zahraničněpolitickým cílem amerického prezidenta. Jako první autor hovoří o Blízkém východě, kde se americké ozbrojené síly angažují nejaktivněji. Zde jsou klíčové především tři osy: arabsko-izraelská, indicko-pákistánská a irácko-iránská.

Friedman tak pokládá za výhodné pro Spojené státy v první řadě postupně ochlazovat vztahy s Izraelem. Poukazuje na fakt, že těsné spojenectví s židovským státem vzniklo až v průběhu studené války, a i to ze zcela konkrétního zjištěného důvodu, a tím byla touha kompenzovat sílící vliv Sovětského svazu v zemích okolo Středozemního moře. Jako jeden z kladů pevného pouta USA a Izraele zdůrazňuje možnost těsné kooperace rozvídek obou zemí. To však podle autora dostatečně neospravedlňuje přetrvávající vysokou finanční podporu izraelské vládě ze strany USA. Ta by měla z dlouhodobého hlediska klesnout až na nulu. Největším nebezpečím pro Izrael údajně není samotný terorismus, nýbrž hrozba vměšování třetích zemí v důsledku ozbrojených reakcí izraelské armády na útoky ze strany Palestinců (s. 98). Co se týče samotného arabsko-izraelského konfliktu, americký prezident by se jej, jak radí Friedman, neměl snažit vyřešit, ale spíše jej v očích americké veřejnosti postupně marginalizovat, jakkoli přitom narazí na silný odpor židovské a konzervativně křesťanské lobby (s. 99).

Ve vztahu k Íránu doporučuje Friedman nastoupit pozvolné détente. To Spojeným státům otevře přístup k ropnému bohatství této země, jakož i další odbytiště průmyslových výrobků. Kromě toho vstřícné kroky vůči Teheránu by také mohly posloužit jako varování směrem k Izraeli a Saúdské Arábii ve smyslu, že žádná aliance ani nepřátelství nemusí trvat věčně. Vzhledem k stávajícímu mediálnímu obrazu Íránu lze sice očekávat, že revize vztahů bude obtížně vysvětlitelná pro americkou veřejnost, sbližování s nedemokratickými režimy však bylo podle autora pevnou součástí americké zahraniční politiky již v minulosti; jako příklad uvádí spolupráci Roosevelta se Stalinem nebo Nixona s Mao Ce-tungem.

Zásadním problémem Blízkého východu, tvrdí dále Friedman, je slabost Iráku, který do spojenecké invaze v roce 2003 sloužil jako přirozená protiváha Íránu (s. 107). Na jeho stabilitě a rozvoji by ale mohla být zainteresována i Saúdská Arábie, která je sama o sobě příliš slabá, než aby dokázala čelit většinově šíitskému rivalovi. Důležitou roli v oblasti hraje také Turecko. Podle Friedmana by tak měl americký prezident usilovat o to, aby tento stát zaujímal ve vztahu k ostatním blízkovýchodním hráčům spíše konkurenční postoj, než aby mezi nimi došlo k rozdělení sfér vlivu. Do budoucna přitom ambice Istanbulu pravděpodobně dále vzrostou, úměrně navyšování jeho průmyslového potenciálu, geografické poloze a také rozvoji válečného námořnictva.

Afgánistán a Pákistán je třeba podle Friedmanova soudu brát jako jednu celistvou entitu (s. 104). Pro stabilitu jižní Asie a Blízkého východu je přitom zásadní udržovat vzájemnou rovnováhu tohoto celku na jedné straně a Indie na straně druhé. To je podmíněno především ukončením konfliktu v Afgánistánu a také stabilním ekonomickým rozvojem Pákistánu. Potenciální hrozbou pro USA by mohl být příliš rychlý rozvoj indického námořnictva, narušující stávající poměr sil v Indickém oceánu, který je důležitý pro mezinárodní obchod. Proto je žádoucí ovlivňovat armádní velení Indie ve prospěch investic spíše do vzdušných a pozemních sil (s. 185).

S Blízkým východem souvisí i problematika terorismu, již autor pojednává v samostatné kapitole. Boj proti terorismu, říká Friedman, nemá být povýšen na primární cíl ani zahraniční ani domácí politiky Spojených států. Terorismus totiž nepředstavuje pro stát existenciální hrozbu; navíc se jedná pouze o určitý specifický způsob vedení války, a jako takový nemůže být nikdy zcela vymýcen (s. 74–79). Namísto toho má tak americký prezident usilovat spíše o to eliminovat konkrétní hnutí, která terorismus využívají k získávání publicity a nových stoupenců. Zároveň ale musí projevít jednu z výše uvedených vlastností ideálního státníka: vzbudit dojem, že hrozbu svými opatřeními dostatečným způsobem kontroluje, ačkoli to nikdy nemůže být úplná pravda (s. 76).

Z kapitoly věnované Evropě je patrna mírná skepse ohledně dalšího osudu integračních snah. Společná měna užívaná ve státech s rozdílným stupněm hospodářské vyspělosti bude generovat trvalé spory mezi bohatšími a chudšími členskými státy. Spojené státy by tak, doporučuje Friedman, v první řadě měly samy pro sebe definovat, co vlastně od Evropy chtějí. Tento požadavek byl po konci studené války považován dlouho za zbytečný; převládalo přesvědčení ohledně souladu zájmů Washingtonu a klíčových evropských mocností. Nutnost revidovat tento postoj přinesly obzvlášť nesouhlasné reakce západních zemí na invazi do Iráku v roce 2003. Klíčové pro USA do budoucna v evropském směru bude udržovat pevný spojenecký svazek s Velkou Británií. Dalším cílem by pak měla být snaha přiměřeným způsobem rozdělovat francouzsko-německý blok (s. 156–59), což zajistí fragmentaci Evropské unie a z toho plynoucí omezení její potenciální (zejména vojenské) moci, která by jednoho dne mohla ohrozit americké zájmy jinde ve světě.

Co se Ruska týče, argumentuje Friedman, by se měly mít Spojené státy na pozoru. Sama o sobě země příliš velký potenciál nemá – ruská ekonomika je poměrně nesofistikovaná, závislá na konjunkturu cen energetických surovin na světových trzích, prolezlá korupcí a ani demografický vývoj není příznivý. Potenciální spolupráce Bruselu nebo Berlína s Moskvou by ale vytvořila silný tandem, v jehož možnostech by bylo výrazným způsobem promlouvat do mezinárodního dění, a tím pádem i negativně ovlivňovat aktuální dominantní pozici Spojených států ve světě (s. 126–30). Americký prezident by měl proto vyčlenit dostatečné zdroje k tomu, aby podobné spojení nikdy nevzniklo. Součástí taktiky by mělo být i trvalé sblížení USA s Polskem, které je kost v krku pro Rusko i Německo (s. 132).

Ve vztahu k jihovýchodní Asii Friedman uznává, že Spojené státy již nedokáží kontrolovat dynamické procesy, které se v regionu odehrávají. Mírné korigování však v jejich silách nepochybně je. Primárně by mělo spočívat ve vyvažování vlivu Japonska a Číny. Státy

regionu však musejí navazovat intenzivní kontakty mezi sebou navzájem a Spojené státy by se neměly snažit do toho vstupovat. Země vycházejícího slunce je silně závislá na mezinárodním obchodu a importu energetických surovin. V tomto ohledu má tedy s USA společný cíl v podobě zajištění bezpečných námořních obchodních tras (s. 168). V zájmu USA však již podle Friedmana není, aby došlo k výrazně disproporčnímu posilování japonského loďstva, protože by to mohlo nebezpečně zvednout sebevědomí Tokia ve vztahu k Pekingu. Z toho důvodu by neměl Washington omezovat import čínského zboží; naopak by měl Číně umožnit i nadále udržovat setrvalý růst HDP, jehož důsledkem bude odpovídající navyšování rozpočtu čínské armády. Číny se totiž, tvrdí Friedman, v nejbližším desetiletí není třeba obávat; nedisponuje takzvanou *deep power*, kterou definuje v úvodu knihy jako kombinaci robustní ekonomické základny a vojenské síly (s. 17). Peking je rukojmím vlastního ekonomického růstu, který v následujících letech bude zpomalovat. To povede k nespokojenosti v předlužených regionech a k oslabování centrální moci. Komunistická strana tak bude zaneprázdněna vnitřními problémy; v důsledku toho její zahraniční politika nebude pro USA představovat reálnou hrozbu. (s. 168–78, 186) Ve vztahu ke stabilitě jihovýchodní Asie vyzdvihuje Friedman dále význam spolenectví s Jižní Koreou, Austrálií a Singaporem.

Autorův postoj k Africe nejlépe vystihuje podtitul kapitoly, která se tímto kontinentem zabývá – *A place to leave alone* (s. 207–13). Rozdrobenost černého kontinentu má za následek absenci regionálních mocností, které by s podporou USA dokázaly pacifikovat své okolí. To na jednu stranu vede k permanentním krizím, na straně druhé díky tomu není nutno mít obavy, že by zde v blízké budoucnosti vyrostl aktér, jehož síla by mohla představovat pro Spojené státy problém. Afriku je však nutno, upozorňuje Friedman, dále sledovat, stejně jako je nutno do ní investovat v podobě rozvojové pomoci. I když je podle autora reálný efekt rozvojové pomoci velmi nízký, pomáhá v důsledku vylepšovat obraz USA v očích evropských států, které by díky tomu mohly být ochotnější k vojenské spolupráci během některé z budoucích zahraničních intervencí (s. 213).

Z oblasti Jižní Ameriky, tvrdí Friedman, pro Spojené státy v nejbližší budoucnosti žádné vážnější ohrožení zájmů hrozit nebude. Poukazuje v této souvislosti především na ekonomické a sociální problémy jednotlivých jihoamerických zemí. Jeho doporučení se tak týkají hlavně vyvažování síly Argentiny a Brazílie, v současnosti dvou nejsilnějších hráčů na kontinentě (s. 195). Příliš rychlý a disproporční rozvoj námořnictva druhé jmenované by totiž v budoucnu mohl ohrozit vojenskou rovnováhu v jižním Atlantiku. V souvislosti s možnými hrozbami zmiňuje dále zejména Kubu. Tu by mohl využít některý z ideologických nepřátel Washingtonu jako svou základnu, odkud by mohl být ohrožen důležitý přístav New Orleans. Originálně autor přistupuje k problematice pašování drog do USA přes mexické hranice. Zdůrazňuje pozitivní vliv, který takto vydělané finance mají na mexickou ekonomiku, v jejímž rámci se legalizují (s. 198–200). Nezmiňuje se již ale, nakolik je stabilizace oblastí, kde působí drogové kartely, nákladná.

S nadsázkou můžeme říci, že užitečnost knihy stoupá přímo úměrně reálné moci jejího čtenáře. Nejpозorněji by jí měla číst drobná hrstka jednotlivců, v jejichž silách je ovlivňovat chod Spojených států z nevyšších pozic ve státní správě. Zajímavá je ale nepochybně i pro

širší čtenářskou obec; doporučit ji lze prakticky každému, kdo se zajímá o mezinárodní vztahy. Studenti politologie a příbuzných oborů budou pravděpodobně rozsáhlé exkurzy do historie jednotlivých regionů přeskakovat, to však nečiní čas strávený nad publikací zbytečným.

Nedostatek Friedmanova přístupu je, že autor nečiní rozdíl mezi zachováním postavení Spojených států jako světové velmoci a zároveň svobodného a skutečně demokratického zřízení. Udržení dominantní role v mezinárodní politice je podle Friedmana klíčový zájem, kterému by měly Spojené státy podřídit veškeré prostředky. Zvláště ve světle plíživé ztráty soukromí, jak to dokumentuje například masové odposlouchávání elektronické komunikace běžných občanů, by však bylo zajímavé zkoumat i otázku, zdali Spojeným státům v rámci boje o velmocenské postavení nehrozí úpadek demokratického zřízení a svobody jednotlivce na domácí půdě.

Druhý problém spočívá v často přílišné simplifikaci rozebíraného problému. Autor například vylučuje vojenské soupeření Indie a Číny, zemí, které spolu ve 20. století svedly několik pohraničních bitev, a svoji prognózu zdůvodňuje především fyzickou neprostupností Himálaje (s. 162). Vzhledem k množství balistických raket, moderních bombardérů a bitevních lodí, kterými oba státy disponují, to ale přece není stoprocentní záruka míru, ani vysvětlení, proč spolu tyto země momentálně nebojují. Podobně zveličuje i význam Karpat pro bezpečnost zemí střední Evropy (s. 135). V celé knize kromě toho ani jednou nezmiňuje bezpečnostní rizika moderního typu. Zcela tak opomíjí například vysoce aktuální hrozbu kybernetických útoků ze strany teroristických uskupení nebo států. Zapomíná také třeba na bezpečnostní rizika související s průmyslovou špionáží.

Ocenit lze naopak svěží přístup k Číně. Ta zde není, na rozdíl od jiných západních publikací zabývajících se geopolitikou a mezinárodními vztahy, tolik démonizována. Pasáže zdůrazňující nutnost soustředit se na to, aby v následující dekádě nedošlo k sblížení Evropské unie a Ruské federace, navíc jistě potěší nejednoho Evropana, který se ve stínu dynamiky Říše středu postupně smiřuje s tím, že se váha Starého kontinentu v mezinárodní politice dlouhodobě snižuje. Nutno podotknout, že v souvislosti s aktuálním děním na Ukrajině pravděpodobnost spojenectví EU a Ruska proti USA dramaticky poklesla. Bílý dům je tedy z hlediska Friedmanových tezí aktérem, kterému v následujícím desetiletí ukrajinská krize napomůže udržet loajalitu Evropy a s tím i postavení světové velmoci.

Martin Pejřimovský

Sebastien Peyrouse, **Turkmenistan: Strategies of Power, Dilemmas of Development.** Armonk, NY: M.E. Sharpe, 2012, 248 s. ISBN 978-0-7656-3203-6

Turkmenistán, jeho moderní dějiny, politický, hospodářský, společenský a kulturní vývoj, stejně jako jeho vnější vztahy, fungování v regionálním i globálním kontextu, zůstává doposud velkou neznámou. Nejjižněji položená republika Střední Asie, vyhlásivší

svou nezávislost teprve nedávno, v důsledku zhroucení Sovětského svazu, leží nadále spíše na okraji pozornosti západní akademické obce i širší veřejnosti. Ti zasvěcenější si vybaví turkmenské koberce, melouny, či „nebeské hřebce“ achalteckého plemene. Do obecného povědomí se Turkmenistán zapsal ponejvíce megalomanskými výstřelky osoby prvního a doživotního prezidenta, Saparmurata Nijazova, známého spíše pod jménem Turkmenbaši Veliký; s dědictvím jeho vládnutí se ostatně potýká země dodnes. Toto periferní vnímání je pochopitelně poněkud nezasloužené. Proč tomu tak je, jaký vývoj Turkmenistán od vzniku státu v roce 1991 prodělal, jaké jsou jeho hlavní problémy, klíčové determinanty, jeho zdroje, přibližuje práce francouzského orientalisty Sebastiena Peyrouse *Turkmenistan: Strategies of Power, Dilemmas of Development*.

Sebastien Peyrouse patří k předním expertům specializujícím se na oblast postsovětské Střední Asie. Působí jako profesor při Elliot School of International Affairs University George Washingtona ve Washingtonu, DC. Spolupracoval rovněž s některými dalšími významnými výzkumnými institucemi, naposledy včetně Central Asia-Caucasus Institute při Johns-Hopkinsově universitě ve Washingtonu; v jeho rámci byla napsána i tato kniha. Ve své výzkumné činnosti se zaměřuje na problematiku islámu a geopolitiku Střední Asie. Je autorem, editorem a koeditorem řady odborných prací, včetně desítky knih, vzešlých převážně ze spolupráce s jeho manželkou, slavistkou Marlene Laruelle.¹ Recenzovaná práce k Turkmenistánu je autorovou první samostatnou plnohodnotnou monografií určenou primárně pro americký trh.

Co se uspořádání textu týče, je recenzovaná publikace členěna do tří velkých zastřešujících bloků, z toho každý je dále dělen do celkem deseti tematicky vymezených, vnitřně dále přehledně strukturovaných kapitol. Zatímco první část poskytuje nezbytné kontextuální zasazení zkoumané látky, samotné jádro práce – analýzu vývoje po roce 1991 – tvoří druhá a třetí část knihy.

Po stručném úvodu otevírá vlastní výklad část nazvaná Old Territory, Multiple Influences, New Nation. V ní autor podává ucelený přehled fyzické a humánní geografie Turkmenistánu, doplněný o hutný nástin historie jeho osídlení, od časů antiky, přes islamizaci Střední Asie a příchod Oghuzů, Čingischánovy výboje, až po organizaci turkmenských kmenových svazů na prahu pozdního novověku. Samostatně je pojednána éra ruské, potažmo sovětské koloniální nadvlády mezi lety 1881 a 1991. Právě během tohoto období získal Turkmenistán, nehledě na převládající postsovětský narativ, atributy vlastní státnosti jako republikové (státní) hranice, moderní státní instituce, průmyslovou základnu, všeobecnou gramotnost a, jak dokumentují autorovy exkursy do takových sfér společenského života, jako jsou formování a kodifikace literárního jazyka, v neposlední řadě také svébytnou národní identitu, vytvářející předpoklady pro možné osamostatnění a budování nezávislého státu po roce 1991.

---

¹ Z těch nejcitovanějších viz např. Marlene Laruelle and Sebastien Peyrouse, *China as a Neighbor: Central Asian Perspectives and Strategies* (Washington, DC: Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, 2009).

Druhá část knihy, *Post-Soviet Technologies of Power*, nás již přesouvá do postsovětského období a, jak napovídá její název, zkoumá převládající mocenské technologie uplatňované republikovými elitami po vyhlášení nezávislosti Turkmenistánu v roce 1991. Zde nejprve podrobně sleduje proces ustavování vertikály osobní moci prezidenta Nijazova, někdejšího prvního tajemníka republikové komunistické strany. Soustřeďuje se přitom na mechanismy fungování vládnoucího režimu a jeho nejvýznamnější rysy, s ohledem na jeho autokratickou povahu pochopitelně především represivní aparát. Poté přechází již k vykreslení náboženské situace v zemi, jakož i osobitostí kulturního dění, jež byly za Turkmenbašihovy vlády v nemalé míře prostoupeny pervasivním kultem osobnosti. Tematický blok uzavírá studie politického vývoje Turkmenistánu po Nijazovově smrti na sklonku roku 2006 za vlády Kurbankuli Berdymuchammedova, s důrazem na chod institucionálních přeměn.

Poslední, třetí část knihy, *Development Challenges and Strategies*, vymezuje nejdůležitější problémové oblasti a body, jež zůstávají obvykle pod povrchem zájmu, nicméně jejichž vývoj může na desetiletí dopředu ovlivnit další směřování země. Největší prostor v této souvislosti zaujímá analýza sociálně ekonomických poměrů v zemi. Výběr studovaných témat – mezi jinými demografické tlaky, degradace sektoru veřejných služeb, nerovnoměrná distribuce statků, potravinová bezpečnost, řízení vodních zdrojů – pokrývá celou šíři kritických aspektů života země a dovoluje identifikovat nejvýznačnější výzvy, od jejichž zvládnutí bude odviset úspěch, či naopak nezdar, zvolené strategie dalšího rozvoje. Zvláštní pozornost věnuje otázkám využití energetického potenciálu země, zejména snahám o proniknutí turkmenského plynu na světové trhy, a hledání místa neutrálního Turkmenistánu na mezinárodní scéně prostřednictvím rozboru vztahů s nejvýznamnějšími vnějšími aktéry a jeho sousedy.

Hlavní zjištění práce shrnuje separátní závěr.

Na téměř 250 stranách textu rýsuje Sebastien Peyrouse obraz Turkmenistánu jako země, jejíž vývoj po roce 1991 se co do většiny parametrů jednoduše vymyká z toho, co je mezi zeměmi postsovětské Střední Asie, s nimiž ještě na prahu nezávislosti sdílel společné výchozí podmínky, i za hranicemi regionu považováno za běžné. Prezentuje Turkmenistán jako extrémní případ autokratického modelu státu, setrvávajícího – navzdory všem faktorům, které jej předurčují k integraci do světového systému (malá populace, ohromné zásoby surovinového bohatství, po nichž je ve světě poptávka, exponovaná geopolitická poloha) – v hluboké mezinárodní izolaci, jež není výsledkem tolik geografických daností jako vědomého a promyšleného rozhodnutí vládnoucích špiček. Ukazuje, nakolik je za daných podmínek obtížné liberalizovat poměry, aniž by to ve výsledku rozrušilo samotnou podstatu mocenského systému ve smyslu nahodání nepsaného sociálního kontraktu a delegitimace elit. Míru akceptace vládnoucího režimu v uzavřených společnostech tohoto typu, pokračuje Peyrouse, lze jen velice těžko odhadnout. Přesto výzvy, jimž Turkmenistán čelí, jsou enormní: pošlapávání lidských práv a absence občanských svobod, chudoba, masivní korupce, efektivní nemožnost osobní realizace jednotlivce co do přístupu ke vzdělání či profesního růstu, ztráta životních perspektiv širokých vrstev populace. Patrně nejvážnější hrozbou do budoucna, argumentuje dále, zůstává destrukce lidského kapitálu, jež na

dlouhou perspektivu brání Turkmenistán naplno užívat benefitů plynoucích z eventuálního otevření země vnějšímu světu, pro případ že by k moci jednou přišly kompetentnější elity, které by měly o nastoupení podobné cesty zájem.

Peyrousov *Turkmenistán* představuje vysoce informativní, pronikavou, analyticky výtěžnou sondu do života jedné z nejuzavřenějších, a tedy i nejméně probádaných zemí současného světa. Jakkoli mají autorovy závěry, s ohledem na nezavršenost studovaných procesů, nutně jen podmíněný charakter a mohou být v průběhu další doby ještě korigovány, jedná se o daleko nejlepší souhrnnou práci k postsovětskému Turkmenistánu k dispozici na knižním trhu. Recenzovanou publikaci tak ocení všichni zájemci o aktuální středoasijské dění, jak z řad specialistů, tak i – díky přístupnému stylu – z řad širší čtenářské obce.

Jan Šír

Daniel Yergin, **The Quest: Energy, Security, and the Remaking of the Modern World.** London: Penguin Books, 2012, 820 s. ISBN 978-0-241-95777-6

Kniha *The Quest: Energy, Security, and the Remaking of the Modern World* je dílem Daniela Yergina, spoluzakladatele a aktuálního předsedy Cambridge Energy Research Associates, společnosti poskytující poradenství vládním i soukromým subjektům především v oblasti energetiky. Yergin se proslavil jako autor knihy *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power*, za kterou v roce 1992 obdržel Pulitzerovu cenu. Ve své nové knize Yergin podtrhuje význam energií v dnešním světě a tvrdí, že energetika a s ní spojené otázky, jako jsou environmentální dopady či energetická bezpečnost, se stanou zásadními tématy definujícími naši budoucnost.

Autor knihy si pokládá tři základní otázky obecnějšího charakteru, na něž na úctyhodných 820 stranách knihy hledá odpověď. Za prvé se věnuje problematice zásob energie a ptá se, zda energetické rezervy budou dostatečné pro naplnění potřeb stále rostoucí světové populace. Yergin se zabývá i pozitivními a negativními důsledky tohoto trendu. Za druhé autor analyzuje problematiku energetické bezpečnosti a hledá odpověď na otázku, jakým způsobem by mělo být energetické bezpečnosti dosaženo. Za třetí Yergin rozebírá propojenost energetiky a životního prostředí a diskutuje vliv snah o ochranu životního prostředí na energetiku a také to, jaké dopady mají různé způsoby a technologie získávání energie na životní prostředí.

Úvod autor otevírá rozborem dvou nedávných událostí – tsunami v Japonsku a následného výbuchu v jaderné elektrárně Fukušima I a začátku revolucí v arabském světě. Pomocí těchto příkladů ilustruje, jak události různého charakteru mohou mít zásadní vliv na světový vývoj v oblasti energetiky. Dále také představuje strukturu knihy a vysvětluje, jak se jednotlivé kapitoly vztahují ke třem hlavním tématům, kterými se v knize zabývá. V prologu Yergin stručně naznačuje trendy a události následující po válce v Zálivu a skončení studené války, které ovlivnily energetiku ve světě. Upozorňuje především na prohlubující se

globalizaci, zvyšující se podíl obnovitelných zdrojů na energetické produkci a nové technologie, které umožnily získávat suroviny novými způsoby a v nových oblastech.

Hlavním tématem první části knihy je ropa, především soupeření o kontrolu jejích ložisek a z toho vyplývající geopolitické souvislosti. Autor se v této části zaměřuje mimo jiné na Čínu. Ta byla velmi často přehlížena, ale Yergin ji považuje za centrum nově tvořeného světa energetiky. Rovněž rozebírá často diskutovanou otázku ropného vrcholu, tedy zda a kdy budou vyčerpány světové zásoby ropy. Yergin je zastáncem myšlenky, že díky novým technologiím a novým způsobům těžby ropného vrcholu nebude dosaženo. Přestože tzv. nekonvenční ropa často nedosahuje takové kvality jako klasická ropa a její produkce je nákladnější, Yergin ji považuje za adekvátní alternativu, díky které se lidstvo nebude muset s nedostatkem ropy potýkat.

Secke knihy věnovaná energetické bezpečnosti začíná teoretickou diskusí o tom, co by si čtenář vlastně měl pod pojmem energetická bezpečnost představit. Yergin upozorňuje na to, že všeobecně akceptovaná definice neexistuje, a na to, že on bude pracovat s často využívanou definicí energetické bezpečnosti jako zajištění dostatečných dodávek dané suroviny za dostupnou cenu. Pro větší přehlednost by v této části bylo vhodné zmínit i další autory zabývající se daným tématem a reflektovat to, jakým způsobem problematiku energetické bezpečnosti zkoumají, tak aby bylo čtenáři jasné, zda Yergin přichází s nějakým inovativním způsobem pojetí daného problému či zda přejímá argumenty a definice již existující.

Pro ilustraci různých pojetí energetické bezpečnosti využívá příkladu Spojených států amerických. V USA je energetická bezpečnost chápána jako energetická nezávislost. Nicméně někteří kritici tohoto konceptu tvrdí, že nezávislost by neměla být brána doslovně jako soběstačnost, nýbrž jako relativní odolnost vůči vnějším vlivům. Yergin bohužel nepřidává do diskuse svůj vlastní názor, což je obecnějším problémem jeho díla. Snaží se sice problémy nevidět černobíle, důsledně prezentuje různé pohledy na danou věc, svůj pohled však čtenáři často nenabízí. Navíc i koncept energetické nezávislosti Spojených států by neměl být přijímán bez debat, a to kvůli různým negativním důsledkům, které by tento stav mohl přinést, jako je například přílišné zaměření na těžbu a získávání ropy, opominání dalších odvětví ekonomiky či obecné zvyšování cen produkce v důsledku drahé těžby ropy, jež by vedlo ke snížení konkurenceschopnosti americké ekonomiky.

Energetická bezpečnost by proto neměla být viděna pouze jako problém jednotlivých států, ale měla by být považována za záležitost, kterou je třeba zabývat se v širším kontextu. Některé státy se sice nemusí cítit zranitelnými, protože mají dostatečně diverzifikované a zajištěné dodávky surovin, ale díky prohlubující se globalizaci a stále intenzivnějšímu propojení celého světa a globálnímu trhu se jakákoliv nestabilita, byť v jediné zemi vyvážející ropu, může proměnit v problém celosvětového rozsahu, jehož následkům bude muset čelit úplně každý.

Yergin též diskutuje možné problémy spojené s relativně novým fenoménem kybernetické bezpečnosti a útoků v kybernetickém prostoru. Přestože v předcházející části doporučenost celého systému dodávek a energetické infrastruktury nezdůraznil, zde ji považuje za

naprosto zásadní, protože díky ní energetika představuje pro případný kybernetický útok snadný cíl. Doporučuje proto, aby byly i nadále identifikovány a odstraňovány slabé body celého systému, čímž by se snížily škody napáchané potenciálním útokem.

Yergin se v souvislosti s ropou zabývá podrobněji i oblastí Středního Východu a Perského zálivu, protože země tohoto regionu se podílejí na více než čtvrtině světové produkce ropy. Stabilní vývoz ropy z těchto zemí je velmi důležitý téměř pro všechny ropu importující státy, a proto se autor zabývá různými typy hrozeb přítomných v této oblasti, které by mohly vést k ohrožení energetické bezpečnosti. Podle Yergina mezi hlavní ohrožení patří terorismus, společenská nestabilita v těchto zemích a především Írán, jeho jaderný program a touha stát se regionálním hegemonom.

Autor obecně v celé knize věnuje velký prostor historickému pozadí a souvislostem, v této kapitole se konkrétně jedná o vývoj vztahů mezi Spojenými státy a Íránem, což by se čtenáři mohlo zdát jako zbytečné a nesouvisející s hlavními tématy knihy. Yergin však dokáže umně využít fakta z úvodních popisných částí pro podporu svých tvrzení a k vyvození závěrů, které díky řadě podpůrných argumentů vyznívají přesvědčivě. Kromě shrnutí klíčových událostí minulých a současných Yergin diskutuje také možné scénáře budoucího vývoje a snaží se přijít s doporučeními a radami, jak si s hrozbami v regionu Perského zálivu poradit. Jeho doporučení však vyznívají příliš vágně a v případě Íránu nenabízejí nic inovativního – Yergin doporučuje kombinaci různých přístupů využívaných již dnes v podobě sankcí, částečné izolace, pobídek a návrhů k jednání. Přestože téma americko-íránských vztahů ani zdaleka není hlavním tématem knihy, když už se autor snaží nabídnout doporučení jak k Íránu přistupovat, měl by to provést detailněji a navrhnout konkrétní kroky.

Největší přínos této kapitoly spočívá v analýze sociální nestability jako faktoru, který zásadně ovlivňuje energetickou bezpečnost. Přestože je jasné, že kniha byla psána pod vlivem nejistoty spojené s událostmi v arabském světě, Yergin sociální stabilitu považuje za jeden ze základních kamenů světového obchodu s ropou. Tato teze působí inovativním dojmem, a to především ve světle děl, která energetickou bezpečnost považují za záležitost spojenou pouze s geopolitikou a politickým vývojem.

Část knihy věnovanou jednotlivým zdrojům energie autor uzavírá kapitolami o elektřině, ve kterých diskutuje především to, z jakých zdrojů má být získávána. Další velkým tématem Yerginovy knihy je problematika klimatických změn a globálního oteplování. Autor ukazuje, jak se z kuriozity diskutované několika nadšenci stalo jedno z nejožehavějších témat současnosti, které je předmětem debat i na nejvyšší úrovni. Přes klimatické změny se pak Yergin dostává k další části, věnované obnovitelným zdrojům energie. Za nejdůležitější zdroj energie budoucnosti však autor nepovažuje žádný z dříve uvedených, nýbrž efektivitu, inovaci a šetření zdrojů. Právě tyto faktory dle jeho názoru mohou v budoucnu výrazně přispět k energetické stabilitě.

V závěru Yergin předkládá shrnutí svých hlavních myšlenek a témat, kterými se v knize zabývá. Jeho závěrům by mohl být věnován větší prostor, protože čtenář v této části nenalézá odpovědi na otázky položené v úvodu, což je částečně pochopitelné vzhledem k obecnosti těchto otázek, komplexnosti odpovědí na ně a celkovému rozsahu knihy. Yergin

znovu zdůrazňuje, že jeho předpovědi týkající se budoucího vývoje jsou založeny na předpokladech, že rostoucí trend spotřeby energie bude pokračovat a že technologický vývoj bude jedním ze zásadních faktorů ovlivňujících energetickou bezpečnost. Zároveň podtrhuje důležitost lidské kreativity, kterou považuje za nejdůležitější „surovinu“ kvůli tomu, že podporuje inovaci a technologický pokrok.

Daniel Yergin napsal velmi čtivou knihu, ve které se snaží komplexně pokrýt velmi aktuální problematiku energetických zdrojů a energetické bezpečnosti a diskutuje budoucnost energetiky a její vliv na životní prostředí. Různorodost témat pokrytých v této knize pouze dokazuje to, jak důležitým a problematickým tématem budoucnost energetiky je. Yerginovy argumenty jsou přesvědčivé a podpořené dostatečným množstvím faktů. Autor se často snaží zachovat neutrální přístup a prezentuje různé pohledy na daná témata. Velmi často však čtenáře ochudí o svou vlastní perspektivu. Odpovědi na některé autorem položené otázky tak zůstávají pouze naznačeny a záleží na čtenáři, jak se k nim postaví. Rozsah knihy by se mohl zdát přehnaný a odradit zájemce od čtení, jedná se však o velmi dobře napsanou publikaci, ve které se autor i s na první pohled obtížnými tématy vypořádává zajímavě a čtivě.

Pavel Šára

O AUTORECH

Petr Novák (*1980) působí na Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze. Zabývá se ruskou a sovětskou zahraniční politikou na Blízkém východě v 19. století a první polovině 20. století a československo-tureckými vztahy v letech 1918 až 1945.

Karel Svoboda (*1979) pracuje jako odborný asistent na Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze. Specializuje se na hospodářské dějiny Sovětského svazu a Ruska po roce 1945.

Lukáš Tichý (*1982) působí jako interní doktorand na Metropolitní univerzitě Praha a jako výzkumný pracovník Ústavu mezinárodních vztahů. Zabývá se problematikou vzájemných vztahů EU a Ruska, energetickou bezpečností a bezpečností a strategickou kulturou.

POKYNY PRO AUTORY

---

1. Charakteristika přijímaných příspěvků

Časopis *Studia Territorialis AUC* (dále jen *AUC ST*) vydává původní příspěvky, jež dosud nebyly nikde publikovány, nejsou nikde v tisku a ani se nenacházejí nikde v recenzním řízení.

Příspěvky se přijímají v anglickém, českém a německém jazyce.

V případě anglických příspěvků se preferuje americká angličtina, redakce nicméně akceptuje i příspěvky zpracované v britské angličtině při předpokladu, že budou jazykově čisté a konsistentní. Úprava stylu se řídí příslušným jazykovým manuálem (*The Chicago Manual of Style resp. The Oxford Style Manual*).

Příspěvky se zasílají do redakce průběžně na adresu redakční rady stuter@fsv.cuni.cz. Příspěvky musejí být zpracovány v standardním textovém editoru (.doc, .rtf). Korespondence autora s redakcí probíhá prostřednictvím e-mailu.

Studie uvažované k vydání podléhají externímu recenznímu řízení, které je oboustranně striktně anonymní. Délka recenzního řízení od momentu zaslání příspěvku do redakce až po vrácení příspěvku autorovi k autorizaci, k přepracování či se zamítavým stanoviskem nepřesahuje tři měsíce. Redakce si vyhrazuje právo upravit příspěvek v souladu s vlastní redakční linií, jakož i odmítnout příspěvek k publikaci, pokud jej shledá nevyhovujícím, a to i bez udání důvodu.

Příspěvky vyžadující neúměrnou redakční péči z důvodu nerespektování edičních zásad, ledabyly upravené či s jazykovými nedostatky budou autorům vráceny.

2. Copyright

Copyright každého čísla přísluší nakladatelství Karolinum. Předpokladem pro publikování příspěvku v *AUC ST*, jakož i pro další užití díla je uzavření smlouvy o převodu autorských práv (nakladatelské smlouvy) mezi autorem a nakladatelstvím Karolinum.

3. Ediční zásady

Studie má mít rozsah nejlépe 25 až 40 normovaných stran. Optimální rozsah recenzí je 5 až 10 normostran. Delší texty budou posuzovány s ohledem na vhodnost jejich zkrácení.

Všechny studie bez ohledu na jazyk publikace musejí být opatřeny anglickým abstraktem o délce 100 až 150 slov. Všechny studie musejí současně obsahovat čtyři až šest anglických klíčových slov.

Zaslaný rukopis musí obsahovat následující položky: titulní stranu, abstrakt, klíčová slova, hlavní text, příp. přílohy. V průvodním dopise autor musí uvést úplné jméno, institucionální afiliaci, stručný odborný biografický profil v jazyce publikace, adresu pro zaslání autorských exemplářů a kontaktní údaje. U článků, které mají více autorů, musí být jeden z nich označen jako kontaktní osoba pro účely korespondence.

Jména z cizích abecedních soustav se přepisují do latinky. Pro přepis bibliografických položek v poznámkách se používá transliterační tabulka platná pro příslušný jazyk (Library of Congress, Oxford Dictionary, ČSN). V hlavním textu se pro přepis jmen z cizích soustav používá zavedená transkripce.

4. Systém odkazování

Autoři se drží klasického systému odkazování. Reference mají podobu poznámek pod čarou. Bibliografický záznam odkazovaných zdrojů se uvádí v poznámkách pod čarou, a nikoli jako samostatný seznam literatury.

5. Základní typy odkazování

Knihy

Jeden autor či editor

Richard Sakwa, *Postcommunism: Concepts in the Social Sciences* (Buckingham: Open University Press, 1999), 51–58.

Dva autoři či editoři

Roy Allison a Christoph Bluth, eds., *Security Dilemmas in Russia and Eurasia* (London: The Royal Institute of International Affairs, 1998).

Tři autoři či editoři

Martha Brill Olcott, Anders Åslund a Sherman W. Garnett, *Getting it Wrong: Regional Cooperation and the Commonwealth of Independent States* (Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 1999), 105–8.

Více než tři autoři či editoři

Viktor N. Rudenko et al., eds., *Politicheskaia nauka i gosudarstvennaia vlast' v Rossiiskoi Federatsii i Novykh Nezavisimyykh Gosudarstvakh* (Ekaterinburg: Ural'skoe otdelenie Rossiiskoi Akademii Nauk, 2004).

Kapitola či jiná část v knize

Branislav Makyta, „Energetický dialóg EÚ a RF“, in *Energie pro Evropu: energetická spolupráce Ruska a zemí postsovětského prostoru s Evropskou unií*, ed. Bohuslav Litera et al. (Praha: Eurolex Bohemia, 2006), 50–72.

Úvod, předmluva či jiná obdobná část knihy

Anatol Lieven, předmluva ke knize *An Endless War: The Russian-Chechen Conflict in Perspective*, Emil Souleimanov (Frankfurt: Peter Lang Verlag, 2007), 13–15.

Elektronicky publikovaná kniha

Catherine Guicherd, *The Enlarged EU's Eastern Border: Integrating Ukraine, Belarus and Moldova in the European Project*, SWP-Studien 2002/S 20 (Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik, 2002), 31–32, http://swp-berlin.org/common/get_document.php?asset_id=319 (staženo 2. 4. 2008).

Zkrácená opakovaná citace

Makyta, „Energetický dialog“, 66.

Následující odkaz na tentýž zdroj

Ibid., 66–69.

Odborné časopisy

Článek v tištěném časopise

Zbigniew Brzezinski, „The Premature Partnership“, *Foreign Affairs* 73, č. 2 (březen/duben 1994): 67–82.

Článek v elektronickém časopise

Farkhad Tolipov, „Uzbekistan and Russia: Alliance against a Mythic Threat?“ *Central Asia-Caucasus Analyst* 7, č. 1 (11. ledna 2006): 3–5, www.cacianalyst.org/files/20060111Analyst.pdf (staženo 2. 4. 2008).

Článek získaný prostřednictvím elektronické databáze

Halford J. Mackinder, „Modern Geography, German and English“, *The Geographical Journal* 6, č. 4 (1895): 367–79, <http://www.jstor.org> (staženo 2. 4. 2008).

Recenze na knihu

Cameron Ross, recenze knihy *Political Parties in the Regions of Russia: Democracy Unclaimed*, Grigorii V. Golosov, *Slavic Review* 63, č. 4 (zima 2004): 898–99.

Noviny či společenské časopisy

Svante Cornell, „The War That Russia Wants“, *The Guardian*, 8. srpna 2008.

Diplomová práce či disertace

Jeff Sahadeo, „Creating a Russian Colonial Community: City, Nation, Empire in Tashkent, 1865–1923“ (doktorská disertace, University of Illinois, 2000), 96–108, 116.

Příspěvek přednesený na sympoziu, setkání či konferenci

Jonathan Wheatley, „Democratization in Georgia since 2003: Revolution or Repackaging?“ (příspěvek přednesený v rámci Third International Workshop for Young Scholars, Slavic Research Center, Hokkaido University, Sapporo, Japonsko, 5. července 2006).

Archivní materiály a sbírky

Telegram Š. Z. Eliavy a G. I. Brojda lidovému komisariátu zahraničních věcí, V. I. Lenini, L. D. Trockému a L. B. Krasinovi, Taškent, 27. prosince 1919, Archiv zahraniční politiky Ruské federace, Moskva, Čičerinův sekretariát, fond 04, inv. č. 39, kart. 43, spis č. 588, f. 13.

Interview

Publikovaná interview včetně rozhlasových a televizních pořadů

Paris Hilton, interview vedl Larry King, *Larry King Live*, CNN, 28. června 2007.

Nepublikované interview

Petr Šochman (EC Directorate General for Competition), v osobním rozhovoru s autorem, 24. září 2008.

Chráněný zdroj

Interview s důstojníkem pohraničních vojsk, 28. srpna 1998.

Website

„Growth of Welfare of Kazakhstan’s Citizens is the Primary Goal of State Policy. Address by the President of the Republic of Kazakhstan H.E. Mr. Nursultan Nazarbayev to the People of Kazakhstan“, Official Site of the President of the Republic of Kazakhstan, http://www.akorda.kz/www/www_akorda_kz.nsf/sections?OpenForm&id_doc=0793D9432423DDE5062573EC0048005B&lang=en&L1=L2&L2=L2-22 (staženo 2. 4. 2008).

Osobní zpráva

Hans-Uwe Stahlmann, e-mailová zpráva adresovaná autorovi, 29. prosince 2007.

Zpracováno a upraveno podle *The Chicago Manual of Style*, 15th edition (Chicago: Chicago University Press, 2003), 593–754.

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

STUDIA TERRITORIALIA

XIV

2014

1–2

Obálku navrhla Kamila Schüllerová
Vydala Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum, Ovocný trh 3–5, 116 36 Praha 1
<http://www.karolinum.cz>

Praha 2014

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vytiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum
Vydání 1.

MK ČR E 18588

ISSN 1213-4449 (Print)

ISSN 2336-3231 (Online)